

EDEBİYATIMIZDA RAMAZAN

Adnan Çavuş

2018

EDEBİYATIMIZDA RAMAZAN

Adem evik

20 Haziran 1973'te Karadeniz Ereğli'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini bu ilçede tamamladı. Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'n bitirdi. Çeşitli zel eğitim kurumlarında öğretmenlik yaptı. Evli ve iki ocuk babası olan yazar, halen Malatya'da özel bir eğitim kurumunda öğretmenlik yapmaktadır.

Yayımlanmış eserleri

1- Edebiyatılarımızdan İtiraflar, Sütun Yay. 2006.

EDEBİYATIMIZDA RAMAZAN

Hazırlayan
Adem ÇEVİK

EDEBİYATIMIZDA RAMAZAN

Copyright © Sütun Yayınları, 2006

Bu kitaptaki metin ve resimlerin, tamamının ya da bir kısmının, kitabı yayımlayan şirketin önceden yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör
Kalender YILDIZ

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Fotograf
Halit Ömer CAMCI

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Cafer DERELİ

ISBN
975-9089-29-7

Yayın Numarası
29

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Marbaası / İZMİR Tel: (0232) 252 20 96
Eylül 2006

Genel Dağıtım
Gökkuşluğu Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Çağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 519 39 33 Faks: (0212) 519 39 01

Sütun Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.sutunyayinlari.com

İçindekiler

- 7 Önsöz
- 9 Eski zamanlarda ramazan hazırlığı
- 13 Ramazanın ilk günü nasıl tespit edilirdi
- 17 Hoşâmedi
- 19 Ramazan davuluna hasret
- 21 Davulcunun manileri
- 25 Oruç
- 27 İlk orucum
- 31 Aynı zamandayız seninle!
- 33 Dürrizade'nin buzdan kâsesi
- 35 Enderun ve Beyazıt Kulesi'nde iftar
- 39 İbrahim Efendi Konağı'ndaki iftarlar
- 43 Karpuz... hayatımın en büyük hediyesi...
- 45 İftar yemekleri
- 47 İftar davetleri
- 51 Hırka-i Saadet Dairesi'nde teravih
- 53 Bestekâr Dede Efendi'ye oynanmak istenen oyun
- 57 Hacı Nine ile teravih
- 61 Eyüp Sultan'da ramazan gecesi
- 65 Yetim mabet
- 69 Mahyanın serencamı
- 75 Bir ramazan hatırası
- 77 Bir kefen gibi duran sofraya baktıkça

İ Ç İ N D E K İ L E R

- 81 Ramazan
- 85 Eski ramazan hatıraları
- 89 Ramazan-ı Şerif ve bayram
- 93 Ramazanlarda Ortaoyunu
- 97 O zamanlar
- 101 Zamana da uymaya gelmiyor
- 103 Köy ramazanları
- 111 Ramazan ve oruç
- 115 Kandiller yanarken
- 119 Birinci gün
- 121 Asım “Atik Valde’den İnen Sokak”tan geçti mi?
- 127 Bir Sivas ramazanı
- 129 Kadir gecelerinde, sabaha kadar gökyüzüne bakanlar
- 131 Bir Türk tüccarının evinde ramazan misafirliği
- 135 Ramazan
- 137 Arife ve bayram günleri
- 141 Bayram günleri
- 145 Bu gördüğüm bayramla eski bayramların hiç alakası yok
- 147 Ramazan sevinci
- 151 Cennetten çalınmış günler
- 153 Bayram eğlence midir?
- 157 Hasbihal
- 159 Kaynakça

Önsöz

Mevlana: “Her kul, her köle, azat edildiği zaman sevinir./Rabbim, ben sana köle olduğum zaman/Sevinir bayram ederim.” diyor. Herkesin açlık ve susuzluktan ısrarla uzak durmaya çalıştığı şu dünya hayatında Müslümanların ramazana olabildiğince özlem duymalarını en iyi Mevlana’nın yukarıdaki mısraları açıklıyor zannımca.

Ramazanı oruç tutulan, açlık ve susuzluk çekilen bir ay olarak değil de her yönüyle zevk alınan, haz duyulan bir ay yapan da budur. Evet, ramazandan herkesin payı kendince olur ve ramazanı herkes kendince anlatır.

Namık Kemal’in, Ahmet Hamdi’nin, Yahya Kemal’in on bir ay, ayrı kaldıkları halkın kültürüne bir nebze olsun yaklaştıkları aydır ramazan. Yahya Kemal, Atik Valide’den inerken içinde kalmış olan duygu kırıntılarına şükreder. Ahmet Hamdi, cami parmaklıklarına tutunarak hıçkıra hıçkıra ağlar. Namık Kemal, hırpani elbiseleriyle camiden çıkan hamalları kıskanır ramazanda...

Küskünlerin barıştığı, iftar sofralarının herkese ardına kadar açıldığı, zenginlerin kimseye sezdirmeden bir bakkala gidip borç defterlerini ödeyiverdiği aydır ramazan.

Camilerin çeşit çeşit mahyalarla âdeta bir gelin gibi süslendiği, davulcuların sahurlarda bütün hünelerini gösterdiği, çocukların geceleri sahura kalkıp uykuyu alt ederek doyusaya bereketi yaşadığı aydır ramazan.

Ö N S Ö Z

Yabancıların biraz hayret, biraz kıskançlık ve iç çekmeyle izleyip akşama kadar hiçbir şey yemedikleri kutlu bir aydır ramazan.

Yazarlarımızın kaleminin biraz daha kıvraklaştığı, gazete ve dergilerin hep ona yöneldiği, matbaaların hep huzur bastığı bir aydır ramazan.

En nihayetinde Allah'ın lûtfu olarak bizlere hediye edilen bayramın, orucu uğurlamanın üzüntüsünü unutturmak için ihsan edilen bayramın, müjdeleyicisidir ramazan.

İstedik ki “on bir ayın sultanı”nı, kalem sultanlarından okuyalım ve okutalım. Faydalı olması temennisiyle.

Adem Çevik

Ağustos, 2006, Malatya

Eski zamanlarda ramazan hazırlığı

Refik Halit Karay

Berat Kandili geçince evde ramazan hazırlığına başlanırdı; iki hafta süren bu hazırlık esnasında evler, baştanbaşa yıkanır, günlerce tahta gıcırtiları... İstanbul şehrine, sokaklarından kağnılar geçen bir Anadolu kasabası ahengi verirdi.

“On iki ayın sultanı” unvanıyla anılan ramazanda, her şeyden evvel bir bolluk hüküm sürerdi. Büyük konakların iftar sofrasında yer almak için tanıdık olmaya lüzum yoktu ki... Gözüne kestirdiğine girerdin. Kimse kim olduğunuzu, nerede, ne münasebetle tanışıldığını, isminizi ve işinizi sormazdı. Sadece, kapıda duran ağa, kılığınza, kıyafetinize bakarak, size yer gösterirdi: Ya büyük sofrada, ya orta sofrada yahut da alt katta, kahve ocağı sofrasında...

Otur masanın bir kenarına; istersen ne konuş, ne dinle; yaranmaya çalışma; sekiz on türlü yemekten, tıka basa karnını doyur; kahveni iç; usulcacık sıvış, git... Kimse farkında olmaz, onlar dahi işi acayip bulmazdı. Otuz gün ramazanı böylece, yabancı konaklarda iftar etmek suretiyle lord gibi yiyip içerek geçiren binlerce adam vardı!

Şurasını da unutmamalı: Bugün, şayet iyi bir lokantada aynı yemeği, aynı bollukla yemek icap etse -hususiyile o yemeklerin bulunması kabil olsa- her öğünde altı lira ile on lira arasında bir masraf ihtiyâr etmeniz lazım gelir!

Bizim iftarımız da herkese açtı.

Ramazandan bir-iki hafta evvel, babam, bir sabah evradını okuduktan ve namazını kılıp zikrini bitirdikten, “Sabah şerifler hayrola, hayırlar fethola, şerler defola!” diye duasını da tamamladıktan sonra -başında keten takke, sırtında nafe kürk, burnunda altın gözlük- köşesine hususi bir ehemmiyetle oturur, evin erkanını nezdine çağırırdı. Önünde hokka, kalem ve elinde bir defter hazır... İctimadan maksat, ramazan erzakını tespit etmek, yani listesini yapıp Asmaaltı tüccarlarından Yağcı İbrahim Bey’e göndermek... Sorardı:

– Rugan-i sade, kaç teneke?

– Bu, malum olduğu üzere, sadeyağ, yemeklik yağ manasındır. Altı teneke mi, sekiz teneke mi, ne kadarsa söylerler, babam bunu yazar, yeni bir suale geçerdi:

– Un ne kadar olmalı?

Ölçü ve miktar taayyün edince kamış kalem yeniden cızırdardı; lakin kâğıda “un” yazmak usulden değildi; “dakik” demek icap ederdi. O devirde böreklik un Odesa’dan, kuvvetli yemeklik yağ da Sibiry’a’dan gelirdi, adına Petrovki derlerdi, Sibir yağının alası!

Ben de söze karıştırdım: Mutfak erzakı arasında, “elmasiye” yapılmasına yarayan elvan “jelatin” yaprakların unutulmaması için! Usta aşçılar bunu bir masal köşkü gibi renk renk kurarlardı; sütlüsünü, çikolatalısını, portakal ve mandalinalısını kat kat dondurarak ve üst kubbelerini yakut kırmızısına boyayarak... Tabakta tir tir titrerdi ve kaşık sokulunca her tarafından şahrem şahrem ayrılır, yumuşacık çökerdi. Herkes “Aman, yenilir şey midir o? İnsanın dudakları birbirine yapışıyor?” derdi; evet amma, ben tadına değil, manzarasına, hayalimi okşayıp peri saraylarını, Hint, Çin ve Japon mabetlerini düşündürmesine bayılırdım; mini mini bir şövalye kıyafetinde, belimde

meç, başımda tüylü şapka, kadife elbisemle burç ve barularında dolaşmadığıma üzülür bu şekerden, şurutpan yapılmış şatonun sarışın sahibesiyle muaşakalar tasavvur ederdim!

İyi evler mahalle bakkallarından alış veriş etmeyi haysiyete muvafık bulmazlardı... Halleri, vakitleri yerinde olanlar erzakı, karabiberinden pirinç ununa, havyarından maltız sardalyasına, pastırmasından kuru cevizine kadar, mevsimlere göre, her birinden, üçer aylık, Asmaaltı'ndan alırlar, yük arabalarıyla getirtip kilerlerine doldururlardı. Kaşar peyniri kelleleri, bozulmasın diye, pirinç ambarlarında hıfz olunurdu; sabunlar evde kesilir, kurutulurdu. O zamanlarda şekerler kelle daha doğrusu mahruti şekilde satıldığından yine boy boy, evlerde kırılır, öyle saklanırdı.

Evlerde tel ile sabun kesilişi ve çekiçle şeker kırılışı eğlenceli olduğundan bugünleri kaçırmaz, genç hizmetçilerin saçlarına biriken sabun zerrecelerini ve yüzlerine toplanan şeker tozlarını seyretmekten, bilhassa Giridizade sabununun kokusundan çok hoşlanırdım.

Kahveyi tane halinde selamlığa verirlerdi; onu uşaklar, alevli ateşte ve kalın saçtan yapılmış döner tavada kavururlar ve sapının üzerine tespit edilen kocaman değirmende okkalcasını çekerlerdi.

Mahlût olmasından korkulduğu cihetle toz kahve alan yok gibiydi; kahveler, benim çocukluğumda, her tarafından dikili, ufacık kavezilerde satılırdı; Mısır pirinçleri de büyüklüğünde... Tuz da evlerde dövülür, ince ve beyaz sofraya tuzları yalnız Beyoğlu bakkallarında bulunurdu. Bunun içindir ki, bazı konaklarda çifte taşlı ve ortası oluklu tuz değirmenlerine de rast gelmek mümkündü.

İşte, büyük konaklarda şaban ayının son haftaları, bütün bu hazırlıkların ikmali için telaşla, alış verişle geçirdi.

Üç tarafı ambarlı büyük kilerin tavanına kancalı büyük çiviler kakılmıştı; bu çivilerden de uçları kancalı demirler sarkardı. Hem hava alması, hem de fare dokunmaması icap eden öteberiyi asmak için... Bu kilere pek girmezdim; benim zevki mi okşayan orta kattaki ince kilerdi. Raflarına reçel kavanozlarının dizildiği, çömleklerin boy boy sıralandığı bu ferah, havadar yerde henüz teneke dediğimiz ve bugün en fazla kullandığımız madenî kaba yer verilmemişti. Nevale ya toprak, ya cam yahut fıçı ve kutu gibi tahta kaplarda saklanırdı. Meraklıları, taze yaprak örtülü teneke kutuda satın aldıkları havyarı da hemen çömleğe naklederlerdi. Haklı idiler; zira teneke her şeye, hatta kuru olanlara bile o acayip çeşnisini, kokusunu sindiren bir madendir. Tenekecilerin kızgın havyarı nişadıra sürtüştürdükleri zaman duyduğumuz hem buruşturucu hem tuzlu kokunun bir derece hafiflemiş, fakat daha yavanlaşmışı...

Ramazandan evvel listesi yapılan bir de reçel ve şurup çeşidi vardı. Yazın, ev hanımlarının itina ile kaynattıkları reçellerle şurupların kıymet bilip bilmedikleri malum olmayan kimselere -harran gürra- yedirilip içirilmesine kıyılamadığından, yine en meşhur dükkândan alınmak şartıyla, bunlar harıçten tedarik olunurdu.

Ben, yeşilimtırak kabuğu içinden yine yeşilce eti ve beyazımsı çekirdeği sezilen hünnap reçelini tercih ederdim; Frenk üzümü ile çilek de hoşuma giderdi. Ayrıca Bursa'dan salep reçeli de getirttirirdik. Evet... salebin de dörder köşe kesilmiş tanelerden reçeli yapılırdı amma nasıl? Ve şimdi, hala var mıdır, bilmiyorum. Tuhafıma giden reçellerden biri de zencefil reçeliydi. Galiba, artık onu da bulmak zor...¹

¹ Refik Halit Karay, Üç Nesil Üç Hayat, İnkılap Kitabevi, 1996, İstanbul, Sayfa: 129-131

Ramazanın ilk günü nasıl tespit edilirdi

Balıkbane Nazırı Ali Rıza Bey

Ramazanın ilk gününü tespit etme meselesi İstanbul Kadılığı'na ait bir ödev olduğundan (yevm-i şek) gecesi İstanbul Kadısı ile memurlarının Şeyhülislâm kapısında hazır bulunmaları lâzım geldiğinden, o akşam için Kadı Efendi dairesinde, diyanet işleri memurlarına mükemmel bir ziyafet çekmesi âdet idi. Uryanîzade merhum Ahmet Esat Efendi, Şeyhülislâm bulunduğu zaman, İstanbul Kadısı bulunan Gelenbevîzade Hayrullah Efendi, ramazana birkaç gün kala, bu ziyafetin tertibi hakkında o vakitler vakayı kâtibi bulunan Nafiz Efendi ile konuşarak, gerek yorgancı çarşısından getirilecek mobilya kirası, gerekse yiyecek ve sairinin tedarik ve satın alınması için yetmiş, seksen lira arasında bir paranın lâzım olacağını anlaması üzerine, sırf bu yükten kurtulabilmek için, bir çare düşünerek, derhal biniş'ini giyinip Şeyhülislâm'ın huzuruna çıkar. Önce sudan havadan konuştuktan sonra, bir münasebet düşürerek (Canım Efendim, Hamir; Karib ile Bait arasında devran ederse, Karib'e mi atfolunur, yoksa Baid'e mi?) diye bir soru sorar. Şeyhülislâm Efendi de sualden kastedilen neticeyi anlamayarak birdenbire (Karib'e atfolunur) diye cevap verince, bunu bir fırsat kabul ederek (Allah ömürler versin, öyle ise arzum yerini buldu. Ramazan yaklaştı. İki üç gece sonra ayın sabit olması için dairede kalınacağından

ve şimdiye kadar İstanbul kadıları bu kaideyi bilmediklerinden yemekleri evlerinden, mobilyaları da yorgancı çarşısından getirtirlermiş. Bizim ev Fatih civarında, hâlbuki sizin mutfağınız İstanbul Kadılığı dairesinin bitişiğinde bulunduğundan yenmesi âdet olan yemek ve sairenin efendimize ait olması lâzım gelir. Bundan bana düşecek vazife sadece bu güzel yemeklerden tatmak olacaktır. Bu sebeple kâhyanıza ferman buyurun tedarikini görsün) demiş ve Şeyhülislâm da çaresiz razı olmakla mobilya masrafı yapmamak için de Kadılık dairesinde yapılacak merasimin bu defalık Şeyhülislâm dairesinde yapılmasını emir buyurarak, bu ziyafete zamanın birçok ileri gelenlerini çağırışlardı.

O akşam oğlu Halid Molla Bey ile beraber ben de orada bulundum. Yemekten sonra misafirler, dairesinin büyük odasına alındılar. O vakit odanın döşemeleri henüz sandalye ve kanepelere dönmemiş ve eski şekilde köşe sedirleri, çuha ve çatma yastıklarla döşeli idi. Renk renk kürkler içinde, yeşil ve beyaz imameli uzun kır ve beyaz sakallı yüksek mevkiler sahibi kimseler ve aralarında çember sakallı, alaturka setreli mülkiyelilerin bu sedirler üzerinde, kimi dizini dikmiş, kimi diz çökmüş, kimi de bağdaş kurmuş oldukları halde, vakurane oturup uzun çubuklarının dumanlarını savururlardı. Manzara hakikaten pek hoş ve heybetli idi.

İstanbul'da zahmetsizce ayı görebilmek mümkün olan yerler Harbiye Nezareti meydanında bulunan yangın kulesi, Süleymaniye ve Fatih, Cerrahpaşa, Sultan Selim, Edirne Kapısı camilerinin minareleri olduğundan, buralara gönderilmiş olan memurlar ve bu memurların yanına katılan camilerin hademeleri ile bazı dikkatli meraklılardan ramazan ayını görenler, gelip kadılığa haber verdikleri zaman, çubuklar kalkar herkes daha resmi bir vaziyet alırdı.

O gece şeyhülislâmın işareti üzerine odaya iki adam girdi. Bir davanın anlatılması icap ettiğinden iki taraf teşkil edildi. Biri ötekinden bir müddet evvel satmış olduğu bir mercan tespih bedelinden yüz kuruş alacağı olduğunu ileri sürdü. Bu alacağını girecek olan ramazan ayının ilk gecesi almak üzere aralarında kararlaştırdıklarını söyledi. Hâlbuki borcun vadesi, ramazanın girmesi ile gelmiş olduğundan bu alacağını vermeyen borçludan davacı olduğunu ileri sürdü. Diğer taraf ise borcunu kabul ederek, ancak henüz ramazan girmedigi için ödeme zamanının gelmediğini iddia etti. Kadı Efendi davacıdan şahit istedi. Yeni ayın hilâlini görenler huzura gelip, borçlunun yüzüne karşı, bu akşam ezandan üç dakika sonra minareden ayı gördük. Bu gece ramazanın ilkidir. Biz şahadet ederiz dediler. Şahitlerin dinlenilmesine pek ziyade dikkat edildiğinden, hatta bir aralık yapılan teklif üzerine, o zaman Seriyete Tetkikat Meclisi Başkanlığı'nda bulunan Halit Efendi, ayın görülen şekli hakkında şahitlere sorular sordu. Bundan sonra tezkiye naibi ve diğer memurlar gizli ve açık oylarla şahitlerin şahadetlerini ve davanın sabit oluşunu iki taraf yüzüne söylediklerinden, Kadı Efendi ramazanın girişini kabul ederek davayı alacaklının lehine karara bağladı. Muhakemenin başlamasından itibaren, son bulduğu ana kadar Fetva kapısı kapatılmış ve dışarıya hiç bir suretle bir haber ulaştırılmamasına son derece dikkat sarf edilmişti. Ramazanın girişinin kabulünü bekleyen Süleymaniye Camii mahyacıbaşı bile kapıda alikonularak Vakayî kâtibi tarafından muhakeme neticesini bildiren ilâmın tanzim ve defterine kaydedildikten sonra ramazanın sabit olduğu ve o gece keyfiyetin ilân edilmesi ve ferdası günün ramazan olacağının makamata bildirilmesi hakkında diğer bir ilâm-ı şer'i tanzim ve Kadı Efendi tarafından mühürlendikten sonra, kapıların açılmasına izin verildi. Mahyacıbaşı tarafından da tahta kutu

içinde bulunan kandil ile dairenin binek taşından Süleymaniye Camii minarelerinde bekleyen kandilcilere işaret verildi. Birinci ilâm mahkemedede saklanarak, ikinci ilâm Şeyhülislâm'a arz edilmek üzere Kadı tarafından mühürlenerek Vakayı Kâ-tibi Efendi'ye teslim edildi ve Sadrazam'a gönderildi. Vakayı kâtibine mahkemenin baş mübaşiri ile birkaç çuhadar refakat etmekteydi.

Yakın zamanlara kadar Sadrazamlar bu suretle gelen Vakayı kâtiplerine ve beraberindekilere hediyeler ve paralar verirlerdi. Hatta Mekteb-i Nevvab Müdürlüğü'nde bulunan Osman Efendi, Vakayı Kâtipliği zamanında Merhum Alî Paşa'dan elli altın aldığını söylemişti.

Süleymaniye Camii kandilcileri aldıkları işaret üzerine, kandilleri yakmış ve bekçiler davullarını çalarak, ramazanın başladığını mahalleleri halkına duyurmuşlardı.

Eskiden Dördüncü Murat zamanında Bağdat fethedildiği zaman son gülleyi atan top padişah sarayında özel bir daireye yerleştirilmiş olduğundan, daima dolu durur ve yalnız senede bir defa ramazanın ilânında atılırdı.²

² Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, Bir Zamanlar İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz, Sayfa: 148-149-150-11-152

Hoşâmedi

Erciiment Ekrem Talu

Safa geldin ya şeh-i ramazan! Hem bu sene inşallah bize safalar büyük safalar getirdin.

Birkaç yıldan beridir, şu son bir buçuk sene zarfında âlem-i İslâm'ın kalb-i münkesir ve ruh-ı münfailinden kopup bargâh-ı ulûhiyyete yükselen istika âvâzeleri, merhamet tazarruları nezd-i kibriyâda makbul ve müstecâb oldu.

Geçen sene ya şeh-i mübarek! Seni boynumuz bükük, alnımız yerde, kalbimiz kırık, dimağımız yeis bulutları ile kaplı olarak karşılamış, kudümünü bayram sabahını hüzün ile idrak eden öksüzler gibi gözyaşları ile tebrik etmiştik.

Fakat... Fakat imanımız sönmemişti. Biz biliyorduk, emin olarak biliyorduk ki Cenâb-ı kadir ü kahhar nebiyy-i muhteremi hürmetine, şüheda hürmetine ve senin hürmetine eyâ mah-ı kudsiyet-nişan! A'dâ-yı ümmet-i Muhammedi kahr u perişan edecek, güneş kadar parlak, O'nun kadar âli ve mübarek olan liva-yı İslâm'ı maşırıkta a'lâ edecektir.

Merhaba ey mübarek mah-ı gufran! Merhaba ey zavalıların ümitsizlerin, fukaranın, biçaregânın, gönlüne tesliyet, yüzlerce milyon ehl-i imana mağfîret tebşir eden mukaddes şeh-i Yıldı bir defa, yalnız otuz gün süren müsaferetin bizim için ayrıca mûcib-i meserret oluyor.

Büyük küçük, cümle muvahhidinin kalbinde bizim için, hayli vakittir mazlum ve mağdur olan İslâm âlemi için zaferler, haberler, müjdelere getirdiğine dair kavi bir iman var.

Bak bugün, fevç fevç camilere, Fatihlerin, peygamber-i zîşâna halef olmuş muazzam, muhteşem hakanların yadigârı ulu mabetlere koşan halk seni nasıl tes'üd ediyor. Yek-dil ve yek-zaban olarak, bak senden neler, neler diliyor ve bekliyor!

Nezd-i rabbül-âleminde onlar için şefaata et, ta ki hayırlı bir bayrama erişip mesut bir ıyd edelim!

Merhaba ya şehri ramazan, merhaba! Ey imana kuvvet veren, gönüllerden kederleri silip götüren, ati için ümitler bahşeden ulvî, kutsî, samimî ay! Her günün bir yevm-i zafer, her saatin bir saat-ı sürur, bayramın bir ıyd-ı pür-gurur olsun!

Biz bu sene, senden nusret istiyoruz, nusret! Haksızlıktan, hakaretten, zulümden, zilletten usandık, Muhammed'in ümmetine en mübarek vasiyeti olan ya ramazan!

Şu talihsiz Müslümanlığı artık güldür. Zira gözümüzden akan yaş, damarlarımızdan dökülen kanlar elverdi. Anadolu'da, dini, ırkı, vatani, istiklâli için can veren nefer, imanıyla, silahıyla beraber senden yardım ümit ediyor.

Safa geldin! Neşen, bereketin, ferahın ile geldin. Yine neşe, bereket, ferah ve saadet bırakarak gideceksin. Seni bu sene bundan emin olarak karşılıyoruz, ey ayların mübareği, ey şehri ramazan!³

³ İkdâm, I Ramazan 1339/10 Mayıs 1921

Ramazan davuluna hasret

Halit Fabri Ozansoy

Hey zaferlerin, şenliklerin davulu! Hey yüz yıllarca serhad boylarında, Tuna kıyılarında, Viyana kapılarında gürleyen! Hey Anadolu'da ve Rumeli'de, hâlâ, düğünlerde gelin alayının önünde, ya arabada, ya bir atın üstündeki diz kapaklarına kadar yüzü ve endamı örtülü, fakat yüreği şafak aydınlığı ile dolu, parmakları kınalı her taze gelini götüren! Hey mehterlerin elinde coşkun bir deniz gibi gürleyen, hey pehlivanlar güreşirken gümbür gümbür öten! Bayramlarda, seyranlarda kara yağız, burma bıyıklı, ceylan gibi çevik, selvi boylu yiğit delikanlılara halay çektiren davul hey! Ve sen, bizi vecde, niyaza, taate çağıran davul sesi! Hey Ramazan davulu! Sen, hâlâ, yurdumuzun her yanında uğul uğul uğulduyorsun. Bugün İstanbul'un Ankara'nın, İzmir'in içinden duyulmasan da, kenar mahallelerinden ve köylerinden yanıkari uyandırırıyorsun ya, ne mutlu bize!

Ne hoştu o gelenek! Eski İstanbul, ramazanı bu davulun sesi ile karşılardı. Şeyhülislâm kapısında İstanbul kadısının önünden yüksek bir yerden yahut bir minareden ilk defa hilâli gören bir gözcü bu gözlemini iki şahit önünde ispat eder, ondan sonra ramazan ilân olunurdu. Bugün rasathane bunu tespiteme yeter, fakat davul... Ne şevk, ne cümbüştü, bir zamanlar, o ilk ramazan akşamı! Mahallelerde bekçi babanın tokmağı

davulunu gümbürdetmeye başlayınca 'rüyet-i hilâl' deyimi ile ay görünmüş demektir. Bu dini müjde bütün İstanbul'a dalga dalga yayılırdı. Bekçi babanın davula indirdiği her tokmakla evlerin kapıları açılır, her yaşta çocuklar, pencerelerden annelerin 'Çok uzağa gitme' tembihleri arasında bekçinin arkasına takılırdı. O neşe dille anlatılamayacak kadar ulu bir anlam taşır, masumların sevinçli haykırırları içinde mübarek ay bütün gönüllere sonsuz bir ferah verirdi. İslâm ülkeleri için bu ne büyük bir mutluluk, bir huzurdu! Hemen o geceden itibaren iftar sofraları kurulur ve iftardan sonra camiler ve mescitler teravihe giden müminlerle dolardı.⁴

⁴ Mehmet Nuri Yardım, Edebiyatçılarımızın Çocukluk Hatıraları, Nesil Yayınları, İstanbul, 2003, Sayfa: 188-189

Davulcunun manileri

Ruşen Eşref Ünaydın

P encereden İstanbul'un minarelerine bakıyordum, şurada burada şerefeler birdenbire aydınlanıveriyor, güya karşı ufukta küme küme ateşböcekleri uçuşuyordu. Çocukluğumuzdaki ramazanlar aklıma geldi. O vakit müezzinler iftarlarını bitirirler, yarıma doğru şerefelerden üçüzlü kandiller tane tane sarkmaya başlardı. Gökten damlarken minare boğumlarına takılı kalmış yıldız kırıntıları gibi insana esrarlı birer heyecan verirlerdi... Gerçi şimdi şerefeler daha parlaklaştı, daha haşmet kazandı; fakat eskileri, şüphesiz daha uhrevî, daha kâ mildi.

Sonra teravîh vakti, bu altın çemberlerin arasında tane tane yarı sönük kandiller belirir, karanlığa dizi dizi sarkar, sağa yükselir, sola kayar, titreşir, uçuşur, muallâkta birer yazı, birer tasvir peyda olurdu. Sanki minareler, teravihten çıkan Müslümanlara mükâfat olarak nuranî ve havaî bir göz şenliği hazırlardı!

Karanlıklar içinde ağır ağır çoğalan bu silik parlıtlar yine ağır ağır erir, kendi kendilerine kararırlandı.

O vakit dünyada bana en ziyade gıpta ve üzüntü veren sanatkârlar mahyacıları. Mahyacıları, insanlardan ayrı ve meleklerle yakın harikulade hünerli bir nevi sema sakinleri tasavvur ederdim. Bu yarı semavîler on bir ay mahpus kalan marifetlerini bir ay, o da her gece bir saat gösterirler, suya na-

kış yapar gibi havaya tasvir çizmeye özenirlerdi. Eserleri nasıl payidar değilse gazetelerde, kitaplarda isimleri de anılmazdı: Hayatları da kandillerinin loş parıltısı gibi bizim için yarı sö-nüktü! Fakat bu yıl, onlar hakkında büsbütün müphem bir ayrılık üzüntüsü duymaya başladım. Zira elektrik nihayet mahyalara da musallat oldu. Kutsî cümleler, emtia ilanları gibi marifetsiz, emeksiz, bir musluğun emrine tabi, istediğiniz kadar parlıyor, istediğiniz vakit şıppadak sönuveriyor. Minare-ler arasında kalan bu son yerli sanatı yenilik savletinden Allah korusun! Cedlerin şerefelerde geceleyin kulağa bir sır söyler gibi usulca nesilden nesle tevdi ettiği bu Türk sanatı ilk şekliyle haşre kadar ber-karar olsun!

Bu düşüncelerden davul sesiyle ayrıldım. Zira on beşin-ci geceydi, (Zaten davullar, toplar ve kandillerle karşılanan ramazan, davullar, toplar ve kandillerle yürütülür; davullar, kandiller ve toplarla uğurlanır.)

Abani sarıklı ve poturlu bekçi, elinde muşamba fener, kapağıya dikildi. Sopasını taşa vurdu. Manici, bugünlere pek uygun düşen titrek ve solgun bir sesle dedi ki: “Besmeleyle çıktım yola/Selam verdim sağa sola/A benim devletli beyim/Vakt-i şerif hayır ola!” Dambır da dan dan, dambır da dan dan, dambır da dan dan, dambır da dan!

Eskiden böyle bekçi kapağıya geleceği akşam sofrada ne te-laş olurdu. Çocuklar yemekten bir an evvel sıvışmak isterler-di. Kafesler sürülür, manicinin yolu beklenirdi. İftardan yeni kalkan erkekler, beyaz entariler, sarı hırkalarıyla minderlere bağdaş kurarlar, iftardan sonra bol kahvelerle kehrüba saplı yasemin çubuk da Bayezid serisinden alınma güzel kokulu si-garalar içerler, başında gürültü istemezlerdi. Kadınlar üst üste kafes arkalarına yığılırlar yahut lambayı üfleyerek kafesleri açarlardı. Cesareti, tek başına gece yarılı sokaklarda sopa-

sını vura vura dolaşırken belığleşen bekçi o akşam söz belagati karşısında silik kalırdı. Efendilerinden bahşişini istemek için parasıyla tuttuğu uyanık zekalı, sözü ahengi düzgün şehirlri maniciye bir vilayet adamı hayret ve gururuyla, bön ve iyi bir tebessümle bir bakışı vardı ki unutmak kabil değil... Bu seferki manici -askerden yeni döndüğü sırtındaki Alman ceketinden belli, zayıf, esmer bir genç- davulu taşımaktan yorulmuş gibi duvara yaslandı. İnsanları azalmış, bin maddê dert içinde on beşinci gecenin âdetini unutmuş ev halkında heyecan bile uyandırmadan: “Bize geldik, size geldik/İnci mercan dize geldik/Başlar tacı iki gözüm/Arz eyledik size geldik!” dedi. Karanlık sokaklardan şapkalı, fesli çocuklar, siyasî ve dinî düşüncelerin fevkindeki ilkecessüsleriyle maniciye sokuldular. Bekçi, bir tatlıdan sinek kovar gibi, çocukları sağa sola açtı. Manici dedi ki: “Bekçiniz kapıya geldi/Cümlenize selam verdi/Darılmayın iki gözüm/Bahşişin almaya geldi!”

Bekçi, manicinin fesahatini başıyla tasdik ediyordu. Çocuklar büsbütün çoğalmaya başladı. Davulla beraber el çırpanlar, göbek atanlar bile vardı. Yoldan geçen birkaç Fransız, İngiliz neferi de bu kalabalığa katıldı.

Manici gittikçe koşuyordu. Ramazanı şöyle tarif etti: “Bu aya sultan ay derler/Kaymak ile baldan yerler/Ezelden adet kılınmış/Bekçiye bahşiş verirler!”

Zavallı genç, kaymakla baldan yenen ayların ne kadar uzakta kaldığını düşünmüyor muydu? Türk kapılarının otuz gece her gelene -bir sebil gibi- açık olduğu o iftarlar kalsaydı davul boynuna böyle ağır gelir miydi? Acaba bahşişini beklediği adamlar bile artık baldan, kaymaktan tadabiliyorlar mıydı? Ah! Türklerin bol ve şen günlerinde, kim bilir, hangi yüreği coşkun ve zekâsı şen bir halk şairinin tertip ettiği bu safdil beyit, o gece ne kadar müessirdi!

Artık arzusunun yerine getirileceğine kanaat getiren, fakat sabırsızlanıp sopasını taşa vuran bekçiye: “Duvardan kedi atladı/Bekçinin ödü patladı/Merak etme bekçi baba/Bey kesesini yokladı!” dedi.

Hiciv ve methiye karışık bu beyitlerde Türk ruhunun neşesi o kadar güzel gözüküyordu ki! Cesur bekçinin karikatürü, ne yaptığını görmediği efendinin kesesini açtığına dair aşağıdan ve ezberden malumat veriş... Cidden eli keseye uzattırarak kadar zevkliydi: “Pencereler açılıyor/Çil paralar saçılıyor/Bahşişim aldım bergüzar/A paşam eylemem inkâr/Veren eller dert görmesin/Hak bereket versin Yazdan!”

Gerçi manicinin tahmin ettiği gibi pencereler açılıyordu. Fakat çil paralar saçılmadı. Ay ışığında uçuşan kirli kâğıtları bekçi kelebek avlar gibi tuttu. Çocuklar gülüştüler.

Çocukların, askerlerin kalabalığı arasında, kapılara çıkmış ahretlikle, uşaklara aşinalık ede ede sopasını üç, dört ev ötede yine vurdu...

Minareleri düşünürken, nesillerden nesillere geçce geçce kutsî birer ecdat bergüzarı kalan bu maniler, şu hüznülmü ramazan gecesi ruhuma tıpkı karşiki mahyalar gibi loş bir hasret bırakıp gitti!⁵

⁵ Necat Birinci, Ruşen Eşref Üneydin'dan Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982,Sayfa: 129-130-131-132-133

Oruç

Mustafa Kutlu

Fırından çıkan sıcak pidelerin buğusu kavrulmuş susam kokusuna karışıyor. Hangi mevsimde olursak olalım marulun, kıvırcık salatanın bir deste maydanozun yeşilinden fıskıran dirilik ve ferahlık içimize yayılıyor. Dedeler ceplerinde şekerlemeler ile torunlarını kucaklıyorlar. Akşamın pembe lacivert tülü büyük bir sükûnet ile insanların, bütün dünyanın üzerine iniyor. Melekler saf saf iniyorlar. Cennet kapıları açılıyor. Rahmet ve merhamet ve bereket her yandan kuşatıyor bizi.

İnsanlar birbirlerine sevgi ile bakıyorlar. Zenginler zenginliklerinden soyunuyor, yoksulların yoksulluğu kayboluyor. Kalbimizin paslı kilidi açılıyor. Bize selâm veren bir kişiyi kardeş biliyoruz. Kimse sesini sertleştirmiyor. Yüzlerde nur, gönüllerde karşı konulmaz bir incelik, bir rikkat.

Açlık bizi doyuruyor. En çok kıymet verdiğimiz şeyleri başkaları ile paylaşmaktan sonsuz bir haz duyuyoruz. Bize yük olan her unsur, her tasa, her ihtiras tasını tarağını toplayıp savuşuyor. Kapımız ve soframız açık. Derdimizi ve sevincimizi söylemekten hoşnuz.

Sabır bizi coşturuyor. Kalbin ırmakları doludizgin. Merhamet sağanak gibi boşalıyor. Hizmetten, hürmetten, ibadetten yeryüzünde oluşumuzun derinliklerinden, sebeplerden ve sonuçlardan geçiyoruz. Bir imtihan içinden yüz akı ile çıkıyo-

ruz. İçimizde kurulan kürsü bizi hesaba çekiyor. Ağlıyor ve tövbe ediyoruz. Tövbe suları sonsuz çağlayanların şırlıtısını, aydınlığını, engin ufukların parıltısını taşıyıp duruyor işte. Bu taşı bu yoldan niçin kaldırmadım ben, bu çiçeğe bu hafta niçin su vermedim ben, şu çocuğun yanağına bir öpücük niçin kondurmadım ben, komşumun kapısını bir kez olsun çalmadım mı ben, alnımı secdeye bir kez olsun koymadım mı ben?

Derken ben. Benlikten sıyrılıyor.

Benlikten sıyrılırken, çiçek açmış badem dalının, kelebek kanadının, su sesinin ve yıldız parıltısının, dostun ve akrabasının, ayak bastığımız toprağın, buğdayın ve zencefilin, yani akşam ezanı ile yeryüzüne yağmur gibi dökülen var oluşun sırlarını fark ediyor.

Bizi bu menzile eriştiren kılavuza binlerce teşekkür. Bize bu basireti bağışlayan güce sonsuz secde.

Bu sırada çocuk sıcak pidenin buğusuna sarılmış olarak gülümsüyor. Baba işinden dönüyor, eve yaklaştıkça göğsünde bir genişlik. Anne yeşil salatanın üzerine birkaç zeytin bırakıyor.

Paydos.

Ses kesiliyor. Rüzgâr duruyor. Güneş dağların ardına çekiliyor. Kuzeyde bir yıldız göz kırıyor. Nefesimizi tutuyoruz. Kuşlar kanatlarını kapatıyorlar. Çekiç örsün kenarında bekliyor. Dalgalar dinliyor.

Sükût... Sükût...

Ve ağızları misk gibi kokanlar ve o gün insanlara gülden ağır bir söz söylememiş olanlar ve o gün almayı değil hep vermeyi düşünenler ve o gün "Sabredenlere hesapsız ecirler verilecektir." müjdesi ile müjdelenmiş olanlar meleklerle birlikte iftar sofrasına oturuyorlar.

Allah'ım, şükürler olsun oruçluyuz...⁶

⁶ Özlem Olgun, Ramazan Kitabı, Kitabevi, İstanbul, 2000, Sayfa: 359-360

İlk orucum

Hüseyin Rahmi Gürpınar

İlk orucumu dokuz yaşında tuttum. Bu da ömrümde hiç unutamayacağım günlerden biridir. Oruç ben yaşta çocukların ifasına tahammül edemedikleri büyük sevaptır. Eğer bir gün tutmaya dayanabilirsem hacı ninem büyük babamın anası, bu orucu benden bir mecidiyeye satın alacaktı. Çünkü küçüklerin oruçları büyüklerinkinden daha makbul olduğunu söylüyordu.

Ben yirmi kuruşun, bu büyük kazancın tamamıyla tutmaya karar verdim. Fakat büyük validemle teyzem: “Zayıftır, dayanamaz.” İtirazında bulunuyorlar, yalvarıyordum, yakarıyordum beni sahura kaldırmıyorlardı. Kaldırsalar da elimden tutup sofraya getirinceye kadar tekrar uyuyordum. Nasılsa bir akşam hacı ninemle mukaveleyi sağlayarak sahur yemeye muvaffak oldum. Sofradan kalktık. Beni kibleye karşı durdurdular, yarının orucuna niyetlendirdiler. Ben o günü iftar topu patlayıncaya kadar bir şey yememeye Allah'a ve kullarına karşı söz verdim. Bu taahhüdün ifasının benim gibi midesi zayıf, çelimsiz bir çocuk için ne müşkül, ne müthiş olduğunu bilmiyordum.

Bu sevaplı niyetten sonra büyük bir sevinçle döşeğe yatımdım. Sabah oldu. Ben bermutat erkenden dipdiri kalktım. Oyuncaklarımla oynadım, aşağı yukarı indim, çıktım. Bahçede

gezindim. O Şen, velveleli ramazan gecesinin bu sessiz sabahı ne kadar kasvetli, sıkıntılı oluyor. Yavaş yavaş sahurun tokluğu geçerek içim ezilmeye başladı. Öğleye doğru sabrım tükendi. Git gide açlığım tahammülfersa bir raddeyi buldu. Aç kedi gibi önünde dolaştığım dolaptan ne güzel kokular geliyordu. Her sabah orada karnımı doyururdum. Dolabı açtım kapısı gıcırdadı. İftardan kalma reçeller sucuklar, sahur artığı köfteler, el sürülmemiş kâselerde hoşaf lar vardı. Hepsinin kokusu misk gibi burnuma doldu. Baygınlığım arttı. Allah'a verdiğim sözü düşündüm. Nal gibi mecidiyeyi gözlerimin önüne getirdim... Hayır... Hayır, midemin ıstırabı her Şeye galip geliyordu. Üç dört köfte ile bir pide parçası aşırarak gidip bahçenin kuytu bir köşesinde yemeye karar verdim. Büyük, pek büyük bir günah işlediğimi biliyordum. Helecanlar içinde elimi sahana uzattım. Arkamdan menhus bir ses çıktı:

-Hu, küçük bey, ne yapıyorsun orada ayol? Bugün sen oruçlu değil misin?

Döndüm baktım. Ah sesi kısılasıca fellâh... Nezahat arkamda simsiyah, upuzun duruyor. Arap'la zıtlaşacak dakika değildi. En tatlı sadâ-yı istirhamımla:

- Dadıcığım ayaklarını öpeyim, kimseye söyleme...
- A, olur mu hiç? Günah değil mi?
- Akşam Hacı ninemden bir mecidkiye alacağım.
- Yarisını bana verirsen söylemem.

Mecidiyeyi bütün bütün kaybetmedense yarisını kazanmak her hâlde kârlıydı. Parayı bölüşeceğimi Arap'a vaat ettim.

O akşam orucumun şerefine iftarda Çerkez tavuğu, kaymaklı güllâç vardı. Hacı ninem hususî dolabından bir kutu devâ-yı misk çıkarmış, bitişik Mustafa Paşa'nın hanımı, orucumun sevabına iştirak için beni taltifen kocaman bir maden tabakla ince has baklava göndermişti...

İftar zamanı yaklaştı. Sofraya dizildik. Ben Hacı ninemin yanında idim. Bu doksanlık kadının gözleri iyi seçmezdi. Bütün şefkatiyle yüzüme baktı, baktı:

– Bu oğlanın benzi limon gibi sararmış. Yavrucak hiç de şikâyet etmedi, dedi. Gözlerim karşımda ayakta duran Nezahat'a kaydı. Arap iri dudaklarını yutacak gibi ağzının içine alarak boynunu yana yatırdı. Kahkahalarını birer birer içine sindiriyordu.

Top gürlledi. Hacı ninem zezem fincanını evvelâ benim dudaklarıma uzattı. Sonra kendi ağzına götürdü.

Üç gün sonra hacı nineme on kuruşa bir oruç daha sattım. Giderek mübarek savmım ucuzluyordu. Birincisi gibi ikincisinin bedelini de Nezahat ile paylaştık. Çünkü artık sahtekârlık sırdaşlığı ikimizi birbirimize bağlamıştı.

Masumane bu küçük vakanın içinde emniyeti suistimal ile bir raşî bir de mürteşi vardı. Bozuk oruç satmak ne tatlı bir günah işlemektir. Ah, bu hayatın ifsadı insanı ne küçük yaşta kavırıyor.⁷

⁷ İkdâm, 13 Ramazan 1338/1 Haziran 1920

Aynı zamandayız seninle!

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu

Ortak bir zamanın içindeyiz seninle. Aynı gündeğumunun, aynı günbatımının telaşıyla pır pır yüreklerimiz. Aynı saatlerde iimiz eziliyor yavaş yavaş. Aynı saatlerde “Rabbim iyilikle terbiye et bizi!” diye dua ediyoruz. Sen ve ben. Sen ve ben bile fazla... Benliğimiz eriyip gidiyor. Susan ağız oluyoruz. Duymayan kulak, idrakimiz sadece vaktin kutsallığına gark oluyor. Vaktimiz kutsal. Bütün pişmanlıklardan azade olsun istiyoruz düşüncemiz. Her Şey ardımızda kalacak. Ardımızda kalacakların yükünden kurtulsak diyoruz. Bir an önce kurtulsak. Sadece yanımızda gtreceklerimizin telaşıyla geçse bütün vakitler. Bereketi kuşanmış bütün vakitler.

Yılda sadece bir ay, aynı zamanın frekansında buluşuyoruz seninle. Psikolojik zamanımız eşitleniyor. Toplumsal zamanımız bereketleniyor.

Sen dua ederken, ben uzaksam duadan; gelip buluyor senin frekansın. Gördüğüm her Şey beni ibadete çağırıyor. Biliyorum, içimdeki davetiyeye pul yapıştıran sensin. Bilmediğim, tanımadığım her yüze “kardeşim” diyorum. “Oruçlu kardeşim.” Sabrın ve Őkrn rengine nasıl buluyor ruhlarımız ikizlerini.

“Kardeşim” diyorum. Nefesi gl kokan kardeşim. Sen gzelleştike bak ben de nasıl gzelleşiyorum. Sendeki görüntüm ne güzel! Senin bendeki grntn kadar...

Bir uçtan bir uca nasıl düğümleniyor gönüllerimiz. Rüzgâr dualarımızı ulaştırıyor birbirine. Senin için dua ederken kendimi unutuyorum. Senin benim için dua ederken kendini unutuşun gibi.

Her yerde karşılaşıyoruz seninle ne güzel! Pide kuyruğuna girmişken bazen... Sahurun ilk ışıklarını yakarken. Mukabelelerde musaffa ederken... Ne çoğuz biz, ne çok.

Ama çoklukta birliğimizi bulamadığımız için uzak düşüyoruz seninle. On bir ay uzaklıktan örülmüş ilmikler dolduruyor dört bir yanımızı. Seni görmüyorum. Senin beni görmeyişin gibi tıpkı. Alnımızdaki seccade izini sürmekten vazgeçince ışısız kalıyoruz dehlizlerde. Işısız.

Şimdi billurdan aynalar var dört bir yanımızda. Kendi görüntülerimizi devşireceğiz en bereketlisinden. Bir ay boyunca yanı başında hissettiğin beni unutma. Dualarım ve dualarımı. Hiçbir şey dualarımız kadar buluşturmayacak bizi. Hiçbir şey beddualar kadar ayırmayacak.

Ortak bir zamanda buluştuk seninle. Bir ayı, bir yıl yapabiliriz. Bir yılı bir ömür. Maya tutsun samimiyetimiz. Sönmesin içimizdeki aşk!⁸

⁸ Fatma Karabıyık Barbarosoğlu, Ramazaname, Timaş Yayınları, İstanbul, 2002, Sayfa: 25-26

Dürrizade'nin buzdan kâsesi

Balıkbane Nazırı Ali Rıza Bey

Meşhur Dürrizade Şeyhülislâm Abdullah Molla, İkinci Mahmut zamanında zenginliği, el açıklığı ve kibarlığıyla meşhurdu. Abdullah Molla'nın bu şöhretini Padişah da duymuştu, fakat söylenenleri pek mübalâğalı bulduğu için bir defa Molla'nın konağını görmek istemişti. Bir ramazan günü Üsküdar'da Yeni Cami'yi ziyaret ederek ikinci namazını iskeledeki Mihrimâh Camii'nde kıldıktan sonra bu caminin denize bakan cephesi karşısındaki Nizamiye karakolhanesine giderek oturmuş. Padişah bir tertip hazırlamış, bütün vükela ve devrin büyük devlet adamlarının da orada toplanmalarını emretmiş. Abdullah Molla Doğancılar'daki konağında azledilmiş olarak oturuyormuş. O gün vükela ve devlet ileri gelenlerinin Doğancılar'a doğru gelmekte oldukları ve padişahın da maiyetiyle arkalarından geldiği görülmüş. Bütün bu kalabalık doğru Dürrizade'nin konağına girmişler. Konakta kimsenin hiçbir şeyden haberi yokmuş. Kâhya telaşa düşerek doğru efendisine koşmuş ve heyecanla durumu haber vermiş. Dürrizade: "Efendi ne telaş ediyorsun, hareme haber gönderin, tablalardan bir iki tanesini dışarıya versinler, benim yemeğimi de efendimize takdim ediniz." diyerek yerinden kalkmış ve padişahı karşılamış. Zaten vakit gelmiş olduğundan herkes iftar sofrasına oturmuş ve umduklarından fazla nefis ye-

meklerle karınlarını doyurmuşlar. Sultan Mahmut, efendiyi karşısına alarak iftar etmiş.

Padişah, yemeklerin nefasetini takdir ettikten başka her yemek kabının çok kıymetli ve nefis şeyler olduğunu görmüş, yalnız pilavdan sonra gelen hoşafın bulunduğu kap billur olmakla beraber diğer kaplar kadar nefis olmadığını sebebini efendiden sormuş. Dürrizade: “Kulunuz hoşafın lezzetini bozmasın diye buz parçalarını hoşafın içine atırmıyorum. Gördüğünüz gibi buzdan kâse yaptırıp hoşafı onun içine koyduruyorum.” demiş.

Padişah bunu naklederken, hoşaf kabının buz kâsesi olduğunu anlamadığını da açıklayarak, (Pek utandım) demiş.

Yemekten sonra Padişah: “Sizin aşçı pekiyi. İsterseniz bizim aşçı ile değiştirelim.” diye de Dürrizade’ye iltifatta bulunmuş. Bu vakadan sonra Dürrizade’nin adı anıldığı zaman Sultan Mahmut: “Herif kibardır.” demiş.⁹

⁹ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, Bir Zamanlar İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz, Sayfa: 134-135

Enderun ve Beyazıt Kulesi'nde iftar

Balıkbane Nazırı Ali Rıza Bey

Yangın kulesi iftarı, ramazanın yirmisinden sonraya bırakılırdı. Sebebi de yıldızlar ve minarelerde kandillerin seyrinin, ayın karanlık olduğu bir zamana rastlatılması idi. Çünkü Adalar ve Marmara Denizi ile Üsküdar ve Boğaziçi ve Kadıköy, Fenerbahçe, Bakırköy, Yeşilköy taraflarının grup sırasında seyri ne kadar hoş giderse, İstanbul ve Üsküdar, Tophane taraflarının tepelere doğru ilerlemiş olan cami minarelerinin kandil ve mahyalarının, denizde vapur ve gemilerin fenerlerinin ışığı ile gökte yıldızların ışıkları birbirine karışmış gibi gayet hoş bir görüntü meydana getirir.

O zamanlar, birçokları bu kule iftarına katılmayı arzu ettiklerinden, pek çok kişilerle eğlenceli âlemler yapılırdı. Kararlaştırılan akşam için, lâzım gelenlere haber verilirdi. Ali ve Fuat, Mısırlı Kâmil ve Fazıl Mustafa Paşalar gibi büyükler çağırılır, şayet gelmezlerse, hisselerine düşen yemekleri göndermeleri bildirilirdi. Gerçi bu zatlardan hiçbiri davete gelmezler, fakat yemekleri de gönderirlerdi.

Kararlaştırılan günün akşamı, Beyazıt Camii'nde toplanmış olanlar, yavaş yavaş kuleye çıkmakta ve bir taraftan da ayvazlar yemek kaplarını çıkarmakta bulunurlardı. Oruç haliyle çıkmak gerçi zahmetlice olurdu. Fakat çıktıktan sonra da etrafın güzelliği, çekilen zahmeti insana unuttururdu...

Yaz ramazanlarında vekil, vezir ve kibarlar, yalılarında bulduklarından, vezirler beşer, balalar dörder, ula evveli üçer, ula sanisi ve mütemayizlerin ikişer çifte kayıklara binmeleri teşrifat usulünden olduğundan, velev mülkiyede de olsa, vekillik makamında bulunan vezirlerin maiyetlerinde bir yaver ve ikişer de çavuş bulunması(vekillere ait vapurun tahsisinden önce) yine teşrifat icabından idi. Akşamüzeri takım takım kayıklar birbirini takip eder ve vezir kayıklarında tüfekli ve palaskalı çavuşlar kış üstünde, yaver de paşa ile ambarda otururdu. Kayıkta bulunan ağalardan biri efendisinin çubuğunu doldurup vermek, öteki de şemsiye tutmak ödeviyle mükelleftiler. Şemsiye renginin kırmızıdan başka olmak şarttı. Çünkü kırmızı şemsiye tutmak padişahlara mahsustu. Bir de sarayın veya vekillerden birinin yalısı önünden geçerken, şemsiyeyi kapamak saygı gereği idi. Kayıkçıların elbisesi bürümcekten gömlek, beyaz şalvar ve beyaz çoraplardan ibaret iken sonraları sırmalı kolsuz yeleği gömlek üzerine giydirmek de âdet olmuştu.

Çok defa yolda top atıldığı için, ihtiyaten kayıkta iftarlık bulundurulur ve iftardan sonra kısa çubuklar yakılır, yalıya çıktıktan sonra, akşam namazı kılınarak, ondan sonra yemek yenirdi.

Ramazan gecelerinde yalı önleri ikişer üçer çifte misafir kayıkları ile dolardı... Yaz ramazanlarında Kâğithane, İmrahor Köşkü, Küçüksu, Çubuklu gibi mesirelerde, takım takım iftarlar edilir, mehtap gecelerinde ilâhilerle teravihler kılınırdı.

Abdülmecit ve Abdülaziz devirlerinde her sene kadir alayı Tophane'de Nusretiye Camii'nde yapıldığından Saat Kulesi ve Talimhane Meydanı, karadan ve denizden padişahın geçeceği yollar kandil ve fenerlerle donanıp top, fişek ve çeşitli may-

taplarla aydınlatılır ve bu donanmayı seyretmek için, Topthane Meydanı arabalarla dolar ve harem arabaları Talimhane Meydanı'na alınır, karşısındaki sıra dükkânların üzerlerindeki odalar kiralanarak baştanbaşa dolardı. Talimhane'ye bakan evler, misafirleri alamayacak derecelerde olurdu.

Eyüp ve hele Ayasofya Camileri sabaha kadar açık bulundurulup, şeyhler ve ilim adamları zikir ve tevhitle meşgul olurlardı. O koca Ayasofya Camii hınca hınç dolmuş bulunurdu. Kadir Gecesi, minareler baştanbaşa kandil ile donatılmak, o geceye mahsus saygı alâmetlerinden idi. Kadir akşamları, çok kişi iftarı Ayasofya Camii'nde etmeyi âdet etmişlerdi.¹⁰

¹⁰ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, Bir Zamanlar İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz, Sayfa: 176-177-178-179-180-181

İbrahim Efendi Konağı'ndaki iftarlar

Samiba Ayverdi

Ramazanda zengin, orta halli hatta fakir, herkesin kapısı ve sofrası herkese açıktı. Akraba ve yakın dostlar arasında, davetsiz olarak iftara gitmek, bir saygı ve nezaket kaidesi idi. Buna mukabil akrabalık, ahbablık ve komşuluk münasebetleri gereğince yapılan iftar davetleri de gene, davet edilene karşı davet edenin alaka, itibar ve saygısının bir nişanesi demektir. Onun için bir yandan eşi dostu, hısımları akrabayı ağırlamak, bir yandan fakiri fukarayı kollamak için kurulan iftar sofraları Kadir Gecesi'ne kadar devam eder ve böylece otuz ramazan İstanbulunun kapısı açık bulunurdu.

İftara yarım saat kala, evlerin içinde sessiz ve sabırsız bir telaş başlardı. Yüzler ruhanileşip hafifçe solar, her zamankinden daha anlayışlı daha mülayim olurdu. Hatta tiryakilerin abus ve kavgacı çehrelerinde bile bir imanın felsefesini okumak mümkündü.

İftar sofralarının en cazip tarafları şüphesiz ki iftarlıklardı. Küçük küçük kahvaltılı tabakları içinde renk renk, çeşit çeşit reçeller, türlü türlü peynirler, zeytinler, sucuklar, pastırmalar, susamlı susamsız simitler, ramazan sofralarının değişmez çizgilerindendi.

Çerez faslı bittikten sonra iftarlıklar toplanır, keyfe göre bir veya bir kaç türlü çorbadan, isteyen istediğini alır, bu iş de

tamam olduktan sonra kıymalı ve pastırmalı yumurta tepsi-si ortaya gelirdi. Fakat yalnız iftarlıkla bile doyulabilecekken, yumurtadan sonra etler, sebzeler, börek, tatlı ve meyveler, sırasıyla konup kalkardı. Oldu olası mutfağı ile damağı arasında sıkı bir münasebet kurmuş olan bu ecdat mirası boğaz düş-künlüğü, bilhassa ramazan aylarında alabildiğine at koşturur, mevsimine göre değişen oruç saatlerinin açlığını, nakil gibi donattığı sofralarla karşılardı...

Amma fazla gevşeyip oturacak, yarenliğe dalıp işi uzatacak vakit de pek olamazdı. Zira yatsı ezanı okunur okunmaz, abdestler tazelenir ve teravih hazırlığı başlardı. Bazıları camilere gider, bazıları da namazlarını evlerde yalnız veya cemaatle kılarlardı.

Eski insanlar namazlarını vaktinde ve bilhassa cemaatle kılmaya dikkat ve itina gösterirlerdi. Cami, kalabalıkların en kolay ve en samimi bağlarla sosyalleşebildikleri ve kendi aralarında bir aşinalık alış veriş edip manevî bir köprü kurdukları bir mahaldi. Öyle ki, insanoğlu kendi kendini madde âleminin günlük boğuntusundan, iş gibi yemek içmek, uyku gibi mekanik esaretinden bir manevî istiklal bölgesinin huzur ve emniyetine atmak suretiyle hürriyete iltica ederdi.

Namazdaki teslimiyet, kulun kendini inkâr etmesi veya nefyeylemesi değil; belki bindiği gemi batarken ya da ateş hattında kurşunlar tepesinden yağarken dahi onu, rahatlıkla Hakk'ın huzurunda tutabilen hudutsuz kudretti.

Ramazan ayında İstanbul'un hemen her konağının bir köşesi, bir çeşit mescit haline konurdu. Otuz ramazan, teravih kıldırarak üzere güzel sesli bir imam tutulur ve konak halkından başka, civardan isteyen herkes, camiye gidecekleri yerde buraya gelebilirlerdi.

İbrahim Efendi'nin konağı da gelenek icabı bu teamüle uygun hareket ederek, selamlığın büyük salonunu teravih

namazına tahsis ederdi. Hareme geçen mabeyn kapılarının önüne birer paravana konur ve her iki salona da sırma, kasnak, anavata, dival işlemeli ipek arakiye ve yazma seccadeler serilirdi. Her iki rekâтта salâvat getiren güzel sesli müezzinler ve ilahicilerin de iştirakiyle sabadan, bestenigârdan, hicaz ve acemaşirandan ilahiler okunur mağfîret ayınının bu toplu ibadeti ile yürekler yumuşar, bir hafiflik, bir huzur ufkuna doğru kayan gönüller, iyilik kabulüne ve güzellik zuhuruna elverişli bir zemin haline gelirdi.¹¹

¹¹ Samiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1982, Sayfa: 104-107

Karpuz... hayatımın en büyük hediyesi...

Necip Fazıl Kısakürek

Ramazandı. Oruçluydum. Tanıdığım bir tüccar iftar yemeğimi her gün evinden, hususi otomobiliyle gönderirdi. Ben de hapishane kapısının yanındaki ilk tel örgüde yemeğimi beklerdim. Herkesin deliğine çekildiği o saatlerde bana izin verirdi. Yine böyle beklerken bir gün ihtiyar bir adam tel örgüye sokuldu. Üstü başı dökülen, amele kılıklı bir ihtiyar... Beni asla tanımadan: “Oğlum, içeride bir Necip Fazıl varmış! Şu karpuzu ona hediye getirdim; Allah rızası için götürüp verir misin?” dedi. Gözlerim, hücum eden yaşlardan yangın içinde: “Ver, baba, hemen götürüyüm!” dedim ve aldım. İşte, hasbî, her türlü nefis oyunundan uzak, Allah için verilen hediye... Bu meçhul Müslüman’dan tüten edayı ömrümce unutamam... Keşke o karpuzu kesmeseydim; hep ona bakıp düşünseydim, İslâm ahlâkını fikretseydim, ağlasaydım, ağlasaydım...¹²

¹² Necip Fazıl Kısakürek, Cinnnet Mustatili, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1997, Sayfa: 82

İftar yemekleri

Abmet Rasim

O zamanlarda iftar âdeta mühim merasimlendendi. Adabımuâşeretimizde büyük bir mevki tutardı.

Kibar ve ricalden davet edileceklere rütbelerine, yaşlarına, mevki ve haysiyetlerine göre davetiyeler yazılır, yollanırdı. Eski münşeatlarımızda, el yazısı mecmualarda bunların pek ziyade zarifane kaleme alınmışları vardır. Bunların yazılarına sarf olunan emek dolayısıyla iftar davetlerinin nezaket derecesi anlaşılabilir...

Gerçi iftar sofraları selâmlıkta kurulurdu. Ama bütün lezazımı haremde verilir, hatta iftariye tepsiyi büyük davetlerde mutlaka haremde çıkardı. Harem kileri saat on bir buçukta tepsiyi tanzime başlardı. O vakitlerde alafranga sofra konaklarımızın çoğunda bilinmezdi. Onun için evvelâ alelade on iki kişilik büyük bir değirmi, piriç veya yaldızlı sini verilir. Bunun altı bacak denilen bir de iskemlesi vardı ki, kurulunca üçü bir tarafa, diğer üçü öbür tarafa açılır, sini kıvıldamaz bir surette üzerine oturtulurdu. Sini ile beraber bohça içerisinde örtüsü de verilir. Bu örtüler daima yuvarlaktı. Daha eskiden “Bursa Bezi”nden kalem işi işlemeli idi. O devrin alafranga denilen birkaç konağında düz keten örtüler de gördümdü.

Bu on iki kişilik sininin etrafına on iki tane de yine tekerlek yer şilteleri dizilir, her şilte hizasına Karamürsel, Bur-

sa bezlerinden küçük küçük havlularla küçük tabaklar içinde ağız, el silmeye mahsus sabunlu el bezleri bulunurdu.

İftariyelerin çeşitleri varsa da fazla, eksik şeyler tekellüf olduğu için sade, güzel olanı makbuldü. Peder merhum iftar tepsisine: Biri yeşil, biri siyah olmak üzere mutlaka iki türlü zeytin bulundururdu ki, yeşili sirkeli, yağlı, siyahı da top atılır atılmaz iftar edileceği için sade idi. Davetliler, top atılır atılmaz iftar ederler, kalkıp akşam namazını kılarlardı...

Yemekte Yaver ile Dilâver nöbetleşe hizmet ederlerdi. Biri sahan verir, öteki bu müddet zarfında su vs. gibi sofraya levazımını ikmal ederdi.

Yemeklere gelince; bu, ev sahibinin hazırlayacağı listeye göre idi. Fakat sade kibarca olanı usulen: Bir çorba. Bir pastırma, sucuklu yumurta. Bunları müteakip hindi veya tavuk, zamana göre bir sebze, bir pilâv, bir börek, bir tatlı.

Artık siz çorbanın, yumurtanın, hindi veya tavuğun, böreğin, tatlının nefasetini, envainı, sebzenin çeşidini, istediğiniz kadar tahmin edebilirsiniz. Dört türlü çorba, iki üç türlü börek, sütlü, hamurlu tatlılarla kebablar, emir dolmalar vs. de ilâve edebilirsiniz. Fakat bu sadelikteki letafeti bulamazsınız... Bir de iftariye tepsisinde en nefis turşularla çorbaya vesaireye ekmek için sergi baharatı kapları vardı. Billur veya Saksonya kâselerde bulunan turşuları, hizmetkârlar tepsiyi kaldırırlarken sofranın münasip yerine koymayı unutmazlardı.

Yemekten kalkılınca âlâ Yemen kahveleri, çubuklar verilirdi. Hatta kahve, su, şerbet vermek de gayet nazik servislerden sayılırdı...

Sahurun tekellüfü kendisindeydi. Ekseriya yaz ramazanlarında vaki olurdu. Sahur tertibatı daha sade, fakat türlü türlü söğüşler bulunurdu. Meselâ elmasiye kutuları içinde jelâtinle dondurulmuş bezelyeli, havuçlu hindi paçaları, gerdan söğüşleri, köfte, başlıca üzüm hoşafı bulundurmamak hemen hemen mutlaklı.¹³

¹³ Ahmet Rasim, Ramazan Karşılması, Arba Yayınları, İstanbul, 1990, Sayfa: 11-12-13-14

İftar davetleri

Halid Fabri Ozansoy

O zamanlar, orta halli ailelerde bile akşama iftara kaç misafir geleceği bilinemediği için tencere tencere bol yemekler pişirilir, artan yemekler ertesi gün fukaraya dağıtılırdı. O gece için davetlilerden başka, çat kapı deyince hısımdan akrabadan ve aile dostlarından gelenler de olurdu. Çünkü yaşça büyüklere bir gece iftara gitmek saygısı bir gelenektir. Memurların da bayramlarda olduğu gibi, dairelerindeki müdürlere ve kalem mümeyyizlerine iftara gittiklerini işitirdik. İftar zamanı yaklaşırken, sofraya oturacakların sayısına göre sofrayı da aşağıdaki yemek odasında yahut sayı fazla geliyorsa yukarıda ikinci katın salonunda kurmak, hem de bu işi acele yoluna koymak bir mesele idi. Ancak o zamanın hizmetçileri ve kalfaları hem cin gibi uyanık fikirli, hem eli çabuk hatunlardı. Bu güçlüğü, o kısa on beş dakikalık bir süre içinde gidermesini ve sofrayı hiçbir şey unutmadan mükemmel hazırlamasını bilirlerdi. Bu arada gelen misafirler, sofraya davet edilmeden evvel, “Buyurun, safa geldiniz”lerle alt kattaki selâmlık odasına alınırlardı. Bunların arasında elini göğsüne koyarak selâm verenler, bir taraftan da tepihlerini çekenler en sofu görünenlerdi.

Tabloyu iyice hatırladığım bizim evden alayım. İşte böyle gecelerden birindeyiz. Orta kattaki salon selâmlık olmuş, iftar sofrası da oraya kurulmuştu. İftar bitti, ortadaki büyük ma-

sadaki sofrada derhâl kaldırıldı ve salon asıl manzarasını buldu. Sofradan kalkanlar başta teravihi kıldırarak bir hafız Efendi ile seccadeleri örtülü yayvan sedirde yerleşirdi. Hafız Efendi sağda, başköşede bağdaş kurup oturuyor, öteki misafirler de edep ve erkân ile sedirin karşı ucuna kadar dizilmişler. Sırtları, uzun ve kalın duvar yastığının önüne konulmuş olan yumuşak kuştüyü yastıklarda. Ayrıca birkaç kişi de ev sahipleri ile beraber, karşılıklı, sağlı sollu koltuklara yaslanmışlar. Herkes hazım saatinin gevşekliğinde. Bir taraftan, bir uşak, okkalı fincanlarla sade kahveler ve ramazaniyelik kalıp sigaraları ikram etmekte...

Yakındaki mescitten gelen ezan sesi üzerine teravih namazına oturdular. Namazı kıldırarak hafız Efendi mahallelidir. Bu küçük cemaat yirmi rekât namazlarını kılarken, biz, salonun özel birkaç niteliğini konuşabiliriz...

Salonun bir köşesinde kocaman çini soba, harıl harıl yanmakta. Yanındaki konsolun üstündeki ayaklı büyük lamba da odayı aydınlatıyor. Bir lamba da sedirin tam karşısındaki bir rafın üstünde ıslık ıslık. Birçok eski Türk evlerinde bulunan bu rafı anlatmak lâzım. Duvarın içine oyulmuştur ve oldukça yukarıya doğru uzanarak göz alıcı ve ahenkli çiçek resimleri ile nakışlıdır. Rafın üstünde, salonun en büyük yazı levhası... Dinsel sülüs bir yazı. Levhanın uzunluğu iki metreden az değil. Kim bilir hangi üstat hattatın elinden çıkmış bir hatıra.

Duvarların ötesinde berisinde birkaç küçük levha daha görürsünüz. Salonun iki yandan karşılıklı kapıları içleri pamuk dolu kalın muşamba perdelerle kapalı olduğundan içerideki sıcaklık hafız Efendiye bile cübbesini çıkarttı.

Fuzuli'den, Baki'den, Nefî'den, Şeyh Galip'ten, hatta Nedim'den -evet, o bülbül-i şeyda şuh Nedim'den- mısralar, beyitler okunur, arada Hayyam'dan, Hafız'dan ve tasavvuf bil-

gileri ile beraber Mevlâna'dan okunan Farsça beyitler bu şiiir faslını ayrıca tatlılaştırır. Yukarıda anlayanlar dedim, çünkü böyle evlerde iftara gelenler içinde Divan edebiyatı kültürüne hakkıyla aşına olanlara rastlanır. Yalnız Farsça beyitler okunurken, bu dilden anlamayanlar, dalgın, gözlerini büyük levhaya dikerek mahzun gibi dururlar.

Dinsel bahisler açıldı mı, Kısas-ı Enbiya'dan ve daha böyle önemli eserlerden misaller getirilir. Nihayet bu bahis de bitince, uşak içeriye Vefa Bozası'nı getirir. Boza, zarif ve büyücek kadehlere doldurulmuştur. Bir tabak dolusu da karanfil kokulu leblebi. Gündüz, Beyazıt'taki leblebicilerden alınan... Bazen boza yerine meyve ikram edildiği de olurdu ve sohbet saza, Karagöz'e, tiyatroya geçerdi.

-Seyrettiniz mi hiç, Hayalî Salih Efendi'nin "Eczacı" oyununu... Ne usta adam! Hele taklitleri...

-Ya siz Kel Hasan Efendi'deki "Rüyada Taaşşuk"u görseydiniz bayılırdınız.

-Ben sazı severim. Fezyiye Kıraathanesi'nde Kemani Memduh'u, Karakaş'ı, Udî Selim'i dinlerken insan vallahi gasyoluyor. Hele Memduh'un o kemanı...

Sohbet böyle ciddi bahislerden havaî taraflara döküldükten ve uyku vakti gözler süzölmeye başladıktan biraz sonra uzaktan sahur davulu gümbürdemeye başlar. İmsak zamanı yaklaşmıştır. Misafirler evlerinde acele sahur yemeği yemek üzere vedalaşarak çekilirler ve mahalleye yalnız ara sıra bekçinin sopası ile ürperen derin bir sessizlik çöker.¹⁴

¹⁴ Özlem Olgun, Ramazan Kitabı, Kitabevi, İstanbul, 2000, Sayfa: 65-66-67

Hırka-i Saadet Dairesi'nde teravih

Ruşen Eşref Ünaydın

Lale bahçesi'nde ezan okundu: Dinî nidaların üstüne bülbüllerin nağmeleri gülabdanlardan dökülen damlalar gibi serpiliyordu.

Kokulu şimşirler arasından geçtik. Din ve tarih yâdlarıyla dolu gönlüm başımın üstünde yıldızlarla dolu geceye benziyordu.

Dehlizlerin sıra sütunları arasındaki loşluğu kırmızı fanuslar mini mini noktalamıştı. Asırları, saltanatları ve vecdeleri tanıyan bu sütunlardan birine yaslandım. Kulaklarımda surelerin nağmeleri ve gözlerimde mutasavvıfane bir bahar özleten mahmur çini harikaları var...

Sütun gölgeleri arasında rüya hayaletleri gibi silikleşmiş küçük cemaat işte teravihe kalktı. Her iki rekâta bir güzel sesler salâvat getirmeye başladı. Ve her dört rekât başında Enderunlular Bestenigârdan, Sabadan, Hüzzamdan, Hicaz ve Acemaşirandan kadim besteli Türkçe ilâhiler okuyorlardı.

Öyle bir cuşuş içinde idim ki şu zamanda yaşar bir fani olduğumu yavaş yavaş unutuyordum. Bilmiyordum ki hangi asrın Türküyüm! Dirseğim yanımdaki Enderunludan daha vuzuhla Mısır fethinden dönen yeniçeriye sürünüyordu. Duyduğum nefes, rükûlarda mafsalları çıtırdayan buruşuk yüzlü Ak Ağa'dan ziyade Sigetvarlı görmüş bir pir gazinin soluğuydu, imamın geçkin sesi Revan gününden geliyor gibiydi. Her selâm verişte

sanıyordum ki dizinde tespîh, belinde hançer, bizünûb ve gurunun istiğfârı için murakabeye varmış bir eski hakanla göz göze geleceğiz. Zira bu tayfların hepsi buralarda, bu sehâh dehlizder bergüzar Muhammed'in yanı başında saf-beste idi...

O bergüzar ki onu Türk milleti en civan demlerinde çılgın âşıklar gibi susuz çöller aşarak, demir kaleler devirerek kucaklamış ve Resul dudaklarının izhar buyurduğu arzunun şehrine bir yeni mana halinde getirmişti. Yeryüzünün tanıdığı en büyük ruh amirinin vücuduna sarılmış, o tendeki râşelere sürünmüş Hırka-ı Saadet'e bu kadar yakın durdukça ilk sahabeleri andım. Maddî tebcil ve şahane ruhaniyet payanının en yüksek haddini bulmuş bu dairede bizim bin üç yüz otuz yedinci ramazanda kıldığımız şu teravihi acaba onlar Hicaz yıldızları altında ve soğumaya başlamış kumlar üstünde Resul'ün etrafında ilk defalar ne taze bir vecdle eda etmişlerdi...

İbadetimiz bin amber kokusu içinde idi. Billhassa secde demlerinde bir su uzaktan, maveradan sesleniyor gibiydi. Bu koku bir gümüş buhurdandan geliyor. Bu su bir somaki çeşmenin lülesinden boşanıyor ve Arapkâri nakışlı bir mermer olukta sırma gibi akıyordu. Bununla beraber Hırka-ı Muhammed'in eteği ucunda güya kevserin sesini duyan ve cennetin kokusunu alan müminlerdik.

Müezzin "Elveda yâ şehri ramazan, elveda yâ şehri bereket vel ihsan!" diye nida ediyordu. Ağlayanlar ve inleyenler "âmin, âmin" diyorlardı.

Ne yapsam ve nasıl olsa bitmesi mukarrer ve muhakkak hayatım için, küçük şahsî arzularım için, hiçbir dua etmedim, hiçbir şey dilemedim. Erdiğim vecdin havası içinde: "Elden yitirip kendimi bî-hûdluğa yettim."¹⁵

¹⁵ Necat Birinci, Ruşen Eşref Ünaydın'dan Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982, Sayfa:138-139

Bestekâr Dede Efendi'ye oynanmak istenen oyun

Balıkbane Nazırı Ali Rıza Bey

Büyük yerlerin hepsinde teravih namazlarının, ayin ve ilahiler ile kılınması âdet olduğundan, her daire mevcut imamından başka, bilhassa ramazan ayı için, Kur'an-ı Kerim'i güzel okuyan imamlar ve musikide ihtisası olan, güzel sesli beşer altışar da müezzin seçip alırlardı.

Teravih için her akşam konakların geniş divanhanelerine halılar ve seccadeler serilir, beşizli şamdanlar salonun münasip yerlerine yerleştirilirdi. Şehzade dairelerinde, sultan saraylarında, bazı büyük konaklarda harem ile selâmlık arasını ayırmak için sofalara büyük kafesler çekilir, kafesin arka tarafından da hizmetçiler için yere sırmalı seccadeler sererler. Müezzinler yatsı vakti olunca, çifte ezan okurlar. Misafirler ağır ağır kollarını sıvayarak abdest almaya başlarlar. Müezzin Efendiler arka safta cemaatin toplanmasını beklerler. Saflar yavaş yavaş dolar. Ayinler ve ilahilerle namaz kılınır. Yatsı namazında belirli bir beste takip edilmez ise de teravih namazının her dört rekâtı kılındıkça müezzinler tarafından ilâhiler ve ayinler yüksek sesle okunur. İlk dört rekât bitince, saba veya düğâh ve yahut da bestenigâr ve ikinci dört rekâtta hüzzam, üçüncü dört rekâtta ekseriya ferahnak, dördüncüde mutlaka eviç, beşincide de acem bestelerinden ilâhi okumak, imamın da mihr abda oku-

nan ilâhinin bestesine uygun olarak okumaya devam etmesi şarttı. Şeyhülislâm Cemalettin Efendi şeyhülislâm bulunduğu müddetçe, fetva kapısında ve oradan ayrıldıktan sonra da yalnızca bu şekildeki iftar ve teravih âdetlerini devam ettirmişti. Meşhur Kırım Ahmet Kâmil Efendi'den sonra Sultan İkinci Mahmud'un imamlığına tayin olunan Abdülkerim Efendi ile, o aralık Sultan Mahmud'un müezzin başlığında bulunan meşhur musiki üstadı Dede Efendi arasında kırgınlık varmış.. Bir Ramazan günü, Abdülkerim Efendi, padişaha, acemlerin saltanatının hakkındaki ihaneti herkes tarafından bilinmekte bulunduğu halde, Dede Efendi bunu düşünerek, teravih namazında acem besteden ilâhi okumamak ve buna karşılık şevkefza bestesini tercih etmek lâzım gelirken, kendisinin şevkefza bestesini kullanmaya bilgisi kâfi gelmemesi bu davranışına sebep olmaktadır, cevabını verince; padişah, Dede Efendi'nin sanatındaki iktidar derecesini bildiği için ve ayrıca kendisi de bir musikişinas olduğu cihetle, bu hususta bir kanaati de mevcut olduğundan bir gece bir sınav yapılmasına karar verir. Fakat bu karar Dede Efendi'ye duyurulmaz.

Gece, teravih namazı kılınırken, dördüncü dört rekâttan sonra, eviç bestesinden ilâhi okunduğu sırada, karar gereğince, Sultan Mahmut tarafından gönderilen biri, müezzinlerin yanına gelerek, Dede Efendi'ye, acem makamını değil, şevkefzayı kullanması fermanını tebliğ eder.

O zamana kadar şevkefza bestesinden hiç bir ilâhi yapılmamış olduğundan ne yapacaklarını şaşırان müezzin efendiler, Dede Efendi'nin yüzüne hayretle bakarlar, içlerinden biri Dede Efendi'nin işareti üzerine şevkefzadan tekbir getirmeğe başladığı gibi, imamın da fatiha-i şerifi şevkefza makamından okumakta olduğunu anlamışlar, Dede Efendi: "Hele bir namazı kılalım da bakalım." demiş ve dört rekât teravih namazı

kılınıncaya kadar şevkefza makamından bir ilâhi bestelemiş ve selâm verilir verilmez hemen ilâhiye başlayıvermiş. Arkadaşlarının hemen hepsi musiki ilminde birer üstad olduklarından, Dede Efendi'ye kulak vererek, ilâhiyi güzelce okuyup bitirmişler. Padişahın da takdirlerini kazanmışlardır.¹⁶

¹⁶ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, Bir Zamanlar İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz, Sayfa:139-140-141

Hacı Nine ile teravih

Abmet Rasim

Bana öyle geliyor ki, ramazanda gece âlemleri sahur beklemek; hatta Temcitten sonra Sabah namazını da kılarak geceleri ihya eylemek maksadı ile yapılmaktadır. Ben kendimi bilir gibi olduğum ve ekseri hatıratını hemen noktası noktasına muhafaza ettiğim elli sene evvel ramazan denildi mi bundan anladığım mana önce:

– Davul çalmak, ondan sonra minarelerde kandil yakılmak, mahya kurulmak, bayramda mükemmel olmak üzere orta halde kılık kıyafet düzeltmek, geceleri fener önde biraz uzakça yerlere misafirlige gidilmek, arada sırada komşunun büyük oğlu veya efendisi, olmazsa mahallede saka, bekçi yamağı, yahut her evin ayak işlerini görerek geçinen mahalle lalası delaletleri ile Karagöz'e gitmek, gündüzün kadınların gidebildikleri camilerde dolaşmak gibi kulağa, göze, sırta, boğaza, zevke, gezginciliğe ait şeylerin her kaç gün olursa olsun devam etmesi idi. Şu halde ben bile diğer gecelere nispetle ramazan gecelerinde uyku vakitlerinde mühimce değişiklikler yapardım.

Şehzade Camii burnumuzun dibinde olduğu halde annemin teravih için gittiğini hatırlayamıyorum; fakat bazen pek ziyada rica ve istirhamım ve evde taraftar bulabildiğim şunun bunun delâleti üzerine beni komşu Hacı Nine'nin beraberince

sürüklediği kızı gelini ile yollardı. Yollardı ama bin tembih, bin tehdit ile... Billhassa “Çift Oruç” tuttuğum günlerin gecesinde.

Böyle cami aşırı gitmek de benim için bir temaşa idi. Hacı Nine de yeldirmeyi sırtlayınca, feneri yakınca gitmez idi. Onun da kendisine mahsus bir gidiş töreni vardı. İftarı eder, akşam namazını kılar, köşeye çekilir, çekmecesini iri yazılı kocaman Kur’an-ı Kerim’i önüne gelir, başını örter, gözlüklerini takar, okumaya başlar, kolay mı, sabah, öğle, akşam okunmazsa Kadir Gecesi’ne Hatim yetişir mi?

Hacı Nine Kur’an okurken söz söylenmediğini bildiği için gözlüklerinin üzerinden bakarak ya ufak bir tebessümle bana: “Az kaldı, sabırsızlanma, şimdi gideriz müjdesini göz-kaş işareti ile verir yahut yemek üstüne su içmek de iyi değil ama... Borek de biraz tuzlu olmuş... Susattı!” Diyebilmek için kızına veya gelinine bakarak eli ile evvela midesini, sonra dilini göstererek... başparmağını sallıya sallıya evvelce için için okuduğu halde o esnada sesle okuya okuya su isterdi, en güzeli duracağı yere yaklaşınca gene bu şekilde verdiği uzun uzun işaretler ki bunlarla gelini ile kızı: Yeldirmemi hazırlayın. Siz de hazırlanın. Fenderde mum var mı? Gibi türlü türlü emirler alırlardı. Ben Hacı Nine’yi pek severdim. O da beni pek severdi. Her vakit ben onun elini öperdim, o da benim yüzümden öperdi.

Hele Kur’an okurken karşısında diz çöker, put gibi sessiz oturduğumu pek beğenirdi. Hatta durak yerlerin ekserinde yine gözlüğünün üzerinden baka baka okuduklarını bana üfler. Ben de -o öğretti idi- ellerimi yüzüme sürüp kabul ederdim! Okuma bitti mi, Mushaf’ı kapar, dudakları oynaya oynaya beni yanına çağırır, bu defa yüzüme uzun uzun üflererek: “Bütün Muhammed ümmetine hediye eyledim, ihsan et Ya Rabbi!” der, ikimiz de bir anda: “Âmin!” deyip yine ellerimizi yüzlerimize sürerdik. Artık bundan sonra söz başlardı.

-Haydi, oğlum gidelim... Ezan okunuyor!

Hem yeldirme giyinir, hem kızı ile gelininin tuvaletine bakar... Hacı Nine daha evde iken öne düşerdi. Sofada, merdivenin başında, ortasında, sonunda, kapının önünde, kapıdan çıkınca yine okur, üfler, hemen daima:

-Rabbim sana ısmarladım!

Der, yürürdük... Biz Şehzade Camii'ine pek yakın oturduk. Onun için bir döner, bir daha döner, Akif Paşa merhumun yanmış konağının beri tarafındaki zincirli küçük kapıdan meydana çıkardık.

Minareler katmer katmer kandil... Burmalı Mescit gibi tek sıra değil... Ne kadar hoş! Meydandaki usturacılar kapalı oma biraz ilerdeki kahveler koca cam fenerlerle aydınlık! Bağırana bağırana: Dut dibi... Şekerli bir! Havuz başı... Şekerli bir! Taflan altı... Kesme... Üç!

Kadınlar Cümle Kapısı'ndan girmezlerdi. Karadeniz kapısından, gündüzleri saklambaç, esir almaca oynadığımız esnada tırmanıp saklandığımız koltuklar tarafındaki kapıdan girerlerdi. Buraya gelince Halil Ağa muşamba feneri indirir, herkes ayakkabılarını çıkarır. Koltuklarındaki terlikleri giyer. Ondan sonra söndürür, o ağır, meşin kaplı perdeyi açar, birer birer gireriz. Gireriz ama hal malûm. Cemaatimiz içinde ne kadar çocuk varsa hepsinin bilekleri kadınlardan birinin elinde! Girince ya sağa veya sola doğru ilerler, kadınlara mahsus olduğu için nispeten تنها bulunan iç koltuklara dizilirdik. Merak bu ya!. Ben de Topkandili severdim. İsterdim ki Tera-
vîh bitinceye kadar onun altında oturayım. Hızır'dan haberim yoktu ama bana daha parlak görünüyordu.¹⁷

¹⁷ Ahmet Rasim, Ramazan Sohbetleri, Kervan Yayınları, İstanbul, (Tarihsiz), Sayfa: 84-85-86-87

Eyüp Sultan'da ramazan gecesi

Ruşen Eşref Ünaydın

Camilerinde ahireti, sokaklarında ecdadımızı hatırlatan eski ramazanın kutsiyetini dün gece Eyüp Sultan'da buldum.

Müminlerin üstünde top kandiller damla damla titreşiyordu. Berrak bir ses, biz Türkler için esrar dolu Kur'an lisanına muhabbetten ve imandan kopan uhrevî bir ahenk veriyordu. Vücutlarını maneviyatın vecdine salıvermiş müminler -cami eşliğinden çıkar çıkmaz tacir, memur, oyuncakçı, kebabçı, zabıt, irad-har diye hepsi birer sınıfa bölünecek insanlar- orada yalnız aynı şeye inanır birer kuldu. Hepsi bir arada secdeye kapanıyor. Bu nurlar altında, mukaddes bir sükût içinde bir an ruhuyla yalnız kalıyordu.

Şu saatte aynı surelerin her memlekette türlü makamlara bürünerek binlerce camide tekrar edildiğini düşündüm. Binlerce camide, milyonlarca Müslüman'ın ruhunda bu serin ve tatlı ahiret rüzgârı esiyor, başlarında böyle kandiller titreşiyor, kubbelere dizlerinin ve alınlarının halılarda, hasırlarda çıkarıldığı bu sesler aksediyor... Kâbe, bütün bu hareketlerin kıblesi ve kalbi olan Kâbe! Yüz milyonlarca insana bin üç yüz ramazandır verdiği şu vecdi, şu vecdden doğma türlü türlü mimarî şaheserlerinin içinde yaşatan Kâbe! Sana insanların en mümtazı olan Muhammed, hiçbir nasutî dehânın hiçbir abideye vermediği manayı hayrel-bahş bir sadelik içinde nasıl nefhetmiş!..

Sendeki güzelliği ve ondaki büyüklüğü dün gece ne yakından sezdim! Kendini insanlardan ayırmayan, bize anlattığı Allah'a bizim gibi tapan, bizim gibi secde eden Muhammed'in kalbi meğer ne şaşaalı bir aşk ihtiva edermiş! Arza güneş doğar gibi onun kalbine Allah doğmuş! Ve kalbine doğanı bize ne kuvvetle duyurmuş...

Güzel sesli imam ve müezzinlerin eda ettirdiği ibadetten sonra müminler top kandillerin altından ağır ve sessiz dışarıya çıktılar! Ellerin birinde pabuçlarını taşıyorlardı. Öbürkünde, ara sıra alınlarında gezdirdikleri birer mendil vardı.

Peygamber Muhammed'le Fatih Mehmet'in asırlarını düşündüren mukaddes avluya haşmetli bir gece sükûtu inmişti. Dalgalı mermerlerde Müslümanların ayak sesleri -bitkin birer hırıltı halinde- birkaç dakika sürüklendi. Nihayet avluda şerefelerden ve mahyanın titrek heyetinden inen ışıkların biriktirdiği bir yarı şeffaflık kaldı. Orta yerdeki şeddin yeşil parmaklığı içinden taşan koca çınar, dallarının bir kısmını cami kemerlerine, bir kısmını da türbe revakına yaslamış, kıpırdamıyordu. Yalnız tepesinde -geceden daha siyah bir loşluk sorgucu halinde beliren- en yüksek ince dallardan uzak ve hafif bir fisıltı çiseliyordu. Ve bu, sikkelerin altındaki mermer köşe musluklarından akan sulara karıştıkça avluda asil ve mütevazı, şen ve melül bir ahenk idame ediyordu. Bülbüller son demleriyle bu su, mermer, yaprak ve sükûn âlemine ayrı bir lezzet veriyordu.

Yedi yuvarlak fanusun altından geçtim. Türbe penceresine yaklaştım. Kalemin ve rengin anlatamayacağı uçucu bir cilveyle ışıldayan enfes çini âlemi içinde mahsur pencerenin parmaklığına alınımı dayadım.

Çinilerini kandil ışıklarının yer yer parıldattığı iç duvarların orta yerinde, mermer çerçeveler içine oyulmuş ikin-

ci medhalin ötesinde sahabenin türbesi yekpare bir nur gibi tecelli etti. O medhalin som sedef parmaklıklı kapısı örtülmüş. Kıvrım kıvrım gümüş türbe parmaklığının baş ve ayakuçlarında iki yüksek ve beyaz meşale donuk ve muazzam yanıyor. Alnım, kanımla yavaş yavaş ısınan parmaklıkta; şakağım, oymalarda kenetlenmiş sol elimin koluna dayalı kalarak faniliğin bu noktasından bekayı doya doya seyrettim. Vücudumun ağır ağır kaybolduğunu, ruhumun kat kat açıldığını hissettim.

Ahiret ve dünya korkusunu oğuşturan bir vecd içinde kadim mezarlığa doğru çıktım. Bu dünyadaki nişanları yarı yıkık, soğuk yazılan karanlıkta yok olmuş birer taştan ibaret kalan ecdat ülkesinde garip bir teselli ve bir kuvvet buldum.

Bizim gibi düşündükten, hayatı neşeyi sevdikten, gülüp ağladıktan sonra toz olan bu insanların taş kavuklarını kendilerini okşar gibi sevdim. Kendi etlerinden, kendi kemiklerinden kendilerine yaptıkları bu basit süsler altında öyle rahat uyuyuşları vardı ki imrendim. Onlar gibi olacağım zamanı korkusuz, riyasız düşündüm. Onlar devletlerinin, milletlerinin herhalde bizden daha iyi günlerini görmüşlerdi. Bol ve rahat yaşamışlardı. Bastıkları toprağın bir gün olup sarsılacağını akıllarına bile getirmeden içine rahat yerleşmişlerdi. “Sizin engin günlerinizi bir daha bulmak tecellimizde yoksa bile sizden olduğumuzu ve kendimizin olarak kalacağımızı da gösteremez miyiz?” diye düşündüm!

Bazı serviler ağır ağır kütürdüyordu. Aralarından, altın bir sak üstünde nurdan bir gül -Eyüb'ün mahyası- o kadar güzel gözükiyordu ki... Uzaklarda kurbağa ısıkları halkalanıyordu. Ötelelerde ürkek kedilerin fosforlu gözleri arkasından korkunç sesler çıkaran köpeklerin nazarları bir an parlayıp kayboluyordu.

Yavaş yavaş taşlar ve serviler daha vazılı seçilmeye başladı. Haliç'in ağır sularında alevden birer Çin ejderhası gibi

kıvrılan ışık akisleri hafifçe solgunlaştı. Ve sular paslı bir tunç safha gibi görüldü. Zira ay, bulutların altından donuk sarı bir çizgi halinde belirmişti.

Kavuklu bir taşa yaslanıp İstanbul'u seyrettim: Eyüp'ten Sultan Ahmed'e kadar yüzlerce minare ve birçok mahya! Bütün sefalet manzaralarını, içindeki bütün acıları, yabancı varlıkları örten; yalnız Türk'ün ve İslâm'ın şanını, zaferini karanlıklarda ışıktan birer dağ heyetinde göklere doğru ilân eden İstanbul! Türklerin bir ufuktan öbür ufka kadar kendileri için nurlarla çizdiği lâyemut İstanbul! Ah o İstanbul'u kucaklayabilseydim, öpseydim, tekrar öpseydim. O kavuklu taşın dibinde bu İstanbul için birkaç damla gözyaşım kaldı.¹⁸

¹⁸ Necat Birinci, Ruşen Eşref Üneydin'dan Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982,Sayfa:134-135-136

Yetim mabet

Erciiment Ekrem Talu

Mah-ı gufranın hulûlüyle eâzım-ı eslâfın bize yadigâr kıldığı büyük büyük camilerden tutun da mahalle aralarında, sokak içlerinde, bayağı vakt-i nazara çarpmayan, hat-ta mevcudiyetleri pek çoklarımızca meçhul kalan mescitlere varıncaya kadar bütün maabid-i İslâmiye şenlenirken muallâ kubbelerin münakkaş tavanların altında ehl-i dinin gulgule-i tazarruu toplanıp bargâh-ı Rabb-ı gafura yükselirken, güzel sesle hafızların bir savt-ı lâtif ile tilâvet etlikleri Kur'an-ı azimüş-şanı huşu ile dinleyen yüzlerce müminlerin gönüllerine, ruhlarına nur dökerken belde-i tayyibenin en evvel İslâm eline geçen karşı yakasında bir mabet vardır ki, cemaatsiz, duasız, hafızsız, sessiz ve ıssız durur.

Bu mübarek gecelerde İslâm'ın kendine karşı gösterdiği lâkaydı ve ihmâlin müheykel bir avâze-i istikası gibi semavata yükselen minaresinde çok ağlamış öksüz gözleri gibi sönük duran üç beş kandil olmasa Ağa Camii'nin orada, Beyoğlu'nun en işlek yerinde durduğunu unutacağız bile.

Hasırlarında çıyanlar, mihrabında örümcekler yuva yapan, sakflında ölüm kuşları mekân tutan bu beyt-i ilâhî mühmel ve metruk, mazlum ve mükedder, vaz-ı yetimiyle, bana düşman dinin pay-ı tahakkümü altında inleyen milyonlarca ümmet-i Muhammed'in timsal-i belîğ-i ıztırabı imiş gibi gelir.

Zavallı mabet! Yirmi adım ötede, kapısında süngülü bir uzun neferi bekleyen mahut binanın kurbiyeti arkandaki sokakta küül kokusuyla meşbu coşan müstekreh yabancı şarkılar, temsil ettiğin hak ve hakikati tahrik ederek, tâ harîmine kadar sokulan yalancı zafer şenlikleri nankör, sefil, sefih bir kütle-i beşerin çirkin taşkınlıkları kim bilir seni ne kadar sıkır?

Hamiyetli dindar, temiz, saf ruhlu, pak ve halis duygulu bir ağanın, haram ve fuhuş, mekr ve fitne ocağı olan Beyoğlu'nun tâ ortasında, oradan geçen, orada yaşayan insanlara bir Allah, bir din ve bir ahiret ve bu Allah'a, bu dine, bu ahirete karşı beşeriyetin bir borcu, mefruzu'l-eda bir dini olduğunu ihtar için inşa eylediği ey garip mabet! Senin nasibin eyvanına muttasıl meyhaneler, harimine nazır fuhuş ve sefahat yerleri, parmaklıklarının arkasında boyunlarını bükmüş yıllardan beri hiç kimsenin dudaklarından çıkmak istemeyen fatihalar bekleyen mezarların önünde ırz ve namus pazarlıkları mıdır? Yazık, bin kere, yüz bin kere yazık!

Şu güzel ramazan gecelerinde tramvaylar dolusu akın akın önünden geçip Şehzadebaşı'na, eğlence yerlerine, kahvelere, tiyatrolara koşan bu cihet halkı senin semtine uğramıyorsa, bilhassa kapından içeriye girip ve alınların temasıyla değil fakat senelerin tesiriyle aşınmış hasırlarının üzerinde secde-i rahmana varıp kudsiyetinden istifaza etmiyorsa gönül ister ki hiç olmazsa İstanbul'un halis Müslümanları bazı akşamlar sana gelsin, sende toplansın.

Pencerelerinden fıskıran nur, caddenin mülevves kaldırımlarında dolaşan kapkara vicdanlı, iğrenç ruhlu kalabalığın gözlerini kamaştırırsın. Tekbir sesleri tevhit avazeleri etrafı çınlatsın.

Ve sen canlan! Zira senin o yerde mevcudiyetin bizim için pek büyük bir teselli, Rabbani bir işarettir. Seni gördükçe

a'dâ-yı canı arasında boğulmuş bir İslâm'ın sönmez, sarsılmaz, metin bir imana sahip olduğunu hatırlıyoruz. Günler, yıllar, asırlar geçtiği hâlde bu muhit-i küfrün en mutena bir mevkiinde nasıl kalmış, payidar olmuşsan ve uzun müddet mühmel durduğun hâlde bugün yarın nasıl tekrar canlanacaksan bu imanımız da en müthiş fırtınalar, kin sarsarları, taassup kasırgaları arasında yaşadı ve yaşayacaktır.

Sen şimdiye kadar metruk ve mensî kaldın. Her an yaralı kalplerimizden kopup, Allah'a ulaşan yanık dualarımız, necat ve felah niyazlarımız belki senin harîminden yükseleydi daha çabuk müstecap olurdu. Çünkü bizim kadar sen de gariptin. Bunu belki düşünemedik. Bize Beyoğlu muhiti o kadar yabancı, o kadar menfur geliyordu ki orada bir mabed-i İslâm'ın vücudu ihtimal ki hatırımıza gelemedi.

Fakat ey duçar olduğumuz mesaib ve hakarâtın pek karîb bir âtide Cenâb-ı Rabbü'l-âlemin cünûd-ı İslâm'a bahşeyeceği zafer-i mevudun gününde, beray-ı tahmid içtima edecek olan bir cemm-i gafır muvahhidin, İzmir'i ve Türkiye'yi anavatanı kavuşturan şühedâ-yı Müslimîn ervahına ithaf eyleyeceği mevlidi inşallah sende, senin garip, fakir, mütevazı ve mahviyyetkâr harîm-i yetiminde okutacaktır.¹⁹

¹⁹ İkdâm, 7 Ramazan 1339/16 Mayıs 1921

Mahyanın serencamı

Sühbeyl Ünver

Minareler arasında kurulan mahyaların Ahmed-i Evvel zamanında icat olunduğu mütevatirdir. Rivayete göre Fatih Camii müezzinlerinden Hattat Hafız Ahmed Kefevî 1023'te gayetle sanatkârane bir çevre işlemiş ve bunu Ahmed-i Evvel'e hediye edilmiş, hoşâ gitmiş, bu işleme gibi hutut ve müressemâtın dinî adaba muvafık olmak şartıyla ramazan gecelerinde minareler arasında mümkün olursa kandillerle tatbik edilmesi arzu edilmiştir...

İlk mahya Sultanahmet Camii'nde kurulmuştur. Takvimü't-tevarih'te 1134 senesinde “vaz'ı mahya der mecmu'u cevami-i şerif-i selâtin ba'de ez ikad-ı minare” kaydı var. Ahmed-i Sâlis devrinde damadı İbrahim Paşa'nın sadareti esnasında bilcümle selâtin camilerde ramazanlarda mahya kurulması emredilmiştir. Emirnamede yalnız selâtin camileri kaydı vardır. Zira selâtin camileri diğer camilerden müstesna olarak iki minarelidir. Mahya ise ancak iki minare arasına kurulur. Bilâhare göstereceğimiz üzere tek minareli camilerde de minare ile kubbe alemleri arasına gerilen ip üzerine de mahya kurulmuştur...

Abdülaziz Avrupa'dan avdetinde merkez kumandanının emriyle Abdüllatif Efendi üç gece Beşiktaş Sarayı'ndan görülebilecek bir şekilde Harbiye'nin arkasındaki misafirhaneye direk dikerek bir gece “Padişahım Çok Yaşa” mahyasını kurmuş.

Merkez kumandanına, ikinci gece ne kuracağız, diye soran Abdüllatif Efendi'ye: "Yüz gece kurulsaydı yine "Padişahım Çok Yaşa" cevabı verilmiş. O tarihlerde minareler arasında teamül hükmüne giren mahya bu şekillerde haricte tezyini bir şekilde kurulmuştur. Sonra fener direklerine zemin mahyası da kurulmuş, bunu şimdiki mahyacılar görmemişlerdir.

Latif Efendi, *gezdirme mahya* yapmakta da maruftur. Kurduğu mahya hareket eder. Bunun için en müsait olan Süleymaniye minareleri arasına üç halat çeker. Esas ortadaki halata Unkapanı Köprüsü'nü ve Azaplar Camii'ni kandillerle resmeder. Üst halata araba resmeder ve dip şerefeye gerilen üçüncü ipe de balıklar ve kayıklar yaparmış. Mahya tamam olunca arabayı ip üzerinde harekete getirir ve yavaş yavaş sağ minareye götürür, sonra tekrar geri almış. Yalnız köprü sabit diğerleri müteharrik. Balıklar ve kayıklar da hareket eder. Bu mahyanın her ramazanın on beşinden sonra kurulması mutad imiş. Yaptığı şeylerde kandiller vakitsiz sönmezmiş. Zira bunları muayyen bir zaman yakmak için alınan tedbirleri varmış...

Bu müteharrik mahya bitince minarelerden kandiller uçurturlarmış. Kandil ipi kaç yere bağlandı ise oralara gidermiş. Bu iplerden biri minarelerin şerefelerine, diğer ucu cami avlusunun şerefeye muvazi mahallinde 2-3 zir'a yüksekliğinde bağlanıp uçurtmacı ıtlak olunan adam teravihten sonra uçurtmağa başlar, seyirciler cami avlusunda teraküm eder, uçurtmacı da kandil ipini avluya merbut olduğu mahalle kadar salıverir. Seyirciler de kandil kutusunun bir tarafına şeker veya kurabiye gibi şeyler koyup uçurtmacıya hediye gönderirler. Eski zaman çocukları da bu kandil uçurtmalarını taklit etmişlerdir. Ekseriya bunlar ramazanda komşunun penceresine ip gerip makaralar üzerinde müteharrik mumlu fener uçururlarmış.

Bu fener uçurması büyük cami minareleri ile mescit minareleri arasında da olurdu. Nitekim ben bundan 25 sene ev-

vel Lâleli Camii minaresinden o zaman karşısında olan Kızıldaş Camii minaresine kandil uçurduklarını görmüştüm. Gayet hoş bir şey olurdu. Bu kandillerde balmumu yanar. Kutu etrafına çabuk insan diye beş altı kilo ağırlığında kurşun konmuştur. Kandil uçuracak eldiven giyer. Zira ip elleri yakar. Eğer kandiller orta yere koyverilecekse hepsi birden koyverin derler. Herkes uçurur. Bir kandil nereye bağlı ise oraya gider. Kandildeki ip kumanda edenin elindedir.

Kandiller bazen ramazanın ilânında da kullanılmıştır.

Nitekim 1296 senesi ramazanında Süleymaniye Camii baş mahyacı Şeyhislâm Kapısı'nda alıkonularak sübut-u hilâl hakkında mahkeme ilâm üzerine kapalı kapı açılınca baş mahyacı tarafından tahta kutu derununda bulunan kandil ile dairenin binek taşından Süleymaniye minaresinde intizar eden kandilcilere işaret verilmiştir.

Süleymaniye Camii kandilcileri aldıkları işaret üzerine minareleri tenvir etmiş ve onu müşahede eden diğer minarelerde de kandiller yanmıştır. Bekçiler davullarını çalarak ramazan bu suretle ilân edilmiştir.

Minarelere kandillerden kaftan geçirmek âdeti de vardır. Çocukluğumda gayet iyi hatırladığıma göre İstanbul'un yedinci tepesi üzerindeki Bekir Paşa, Davut Paşa ve Koca Mustafa Paşa camileri minarelerini kandillerle yalnız Kadir gecelerinde kaftan giydirerek donatırlardı. Bu tepe üzerinde çift minareli cami olmadığından Hekimoğlu Ali Paşa ve Davut Paşa camileri gibi tek minareli camilerde de minare şerefesi ile kubbe alemi arasına gerilen ip üzerinde de kısa mahyalar kurulmuştur. Davut Paşa Camii'nde mahya 1297-1298 tarihlerine tesadüf eder. Mahya biraz mail olur. Lâkin halat gevşetilince düzeltilirdi. Sonra vaktiyle mahyaya çok çalışmış olan Hekimoğlu Ali Paşa Camii müezzini sabık maliye memurlarından Hacı Hüseyin Efendi de cami derununa

mahya kurardı. Minare ile şerefe arasına kurulan mahyalar “Ya Gani”, “Ya Ali” gibi kısa olurmuş...

Bir defa Ayasofya’da elektrikle mahya kurulmuş, sonra vazgeçilmiştir. O zaman Mebani-i Hayriye Müdürü olan Esat Bey’i Meclis-i Vükelâ’dan çağırarak niçin zeytinyağı ile mahya kuruluyor da fennin ihtiramdan istifade edip elektrikle kuruyorsunuz diye sormuşlar. Esat Bey verdiği cevapta: “Bu millî bir sanatımızdır, elektrikle olmaz. Mahya yalnız göstermekten ibaret değildir. Halka heyecan vermektir. Halkta, ne mahya yapılacak, diye heyecan vardır. Elektrikle mahya aynı şeyi yazar.” der. Fatih Camii’nde bir aralık elektrikle bismillah yazılmıştır. Lâkin elektrikle mahya güzel olmadığından vazgeçilmiştir.

Evvelâ yazıları ele alalım. Mahyalar, kurulacak minarelerin arasındaki genişliğe ve mesafeye göre uzun veya kısa olur. Halattan itibaren arasında olan murabbaa göre de değişir. Sonra çift olarak yazılan yazılar var, bunları kurarken okumak çok heyecanlı olur. Zira biraz karışık başlar. Lâkin bunu her vakit yapmazlardı. Bazı mahya eşkâli meraklı ve sanatına düşkün mahyacıların defterlerinde bulunur ve teşhir tarihlerini kaydederler.

Kurulması en çok mutad olan yazılar: “İnna fetahnâ leke fethan mubina (arası geniş minarelerde), Ya Gani, yahut Ya Mabut, Ya Kâfi, Şafi, Ya Kerim, Maşallah, Tebarekallah, Bismillah, Leyle-i Kadir, Ya Kerim” ve sair daha pek çokları vardır. Yazılsa sayfalar dolar. Son gederde “El-fırak” yazılırdı, bunların ekserisinde hareke yoktur. Doğrudan yazıdır. Bazen nadir hareke; şeddeler, noktalar ve hemze behemehal konur. Hepsi daha ziyade sülüstür. Nesih ve rik’a yoktur. Rik’a çirkin oluyor. Talik çok nadirdir. Mahyacılar da meşhur hattatların eserlerini taklit ederek mahya yapmak merakları da vardır. Birbirleriyle model müsabakası yapanlar ve hatta rekabete gi-

rişenler de çöktür. Bir kısım mahyacılar meşhur Ahmet Efendi gibi, yazılarını kendileri yazarlar. Zira bu zat eskiden mekteplerde meşk yazmıştır. Harb-i umumî zamanlarında camilerde böyle mahya kurulmakla beraber: “Hilâl-i Ahmeri Unutma (üzerinde hilâl), Hubbü'l-vatan mine'l-iman, Muhacirine Yardım, Muhacirini Unutma...” yazan mahyalar da bulunurdu. Şekillere gelince: İstanbul'da ekseriya boru çiçeği, tek veya çift; Kızkulesi, kayık, vapur, köşk ve fıskiye, köprü, kasır, filyaçiçeği, iki minareli ve kubbeli cami, ufak köprü, kayık.

Doktor Rifat Osman Bey'in çocukluğunda hatırladığına göre Üsküdar'da Selimiye Camii'nde şu şekilde mahyalar kurulmuştur: Açık şemsiye, çorba kâsesi, çiçek, köşklü kayık, köprü, top arabası (civarda topçular kışlası olmasından), kuş, baklava, elma, gül; son gece de bir çizgi (güya sırat-ı müstakim). Nusratiye Camii de top arabası çok kurardı. Son zamanlarda tramvay, çifte ay yıldız.

Yeni harflerle kurulan mahyalar: “İsraftan Sakın, Tayyareye Yardım, Yetimleri Unutma.” Yine son senelerde “İsraftan Kaç, Yerli Malı Al, Himaye-i Etfale Yardım, İçki Aile Düşmanıdır, Kumar insanı mahveder.”

1296 tarihlerinde bir gece ramazanda Bayezid'de bir mahya kurulur. Mahyacı kaleye havan topunun atılmasını tasvir ediyor. O zaman İngiliz sefiri bunu görerek, köy kilisesine bombardıman yapıyor demiş. Ay gibi görünen şeyi biraz istavroza benzetmiş. Bunun üzerine de sefir Hariciye'ye bir nota vermiştir. Mahyacıyı çağırmışlar, o da, mahyada görülen şey salıp değildir, demiş. Bir daha böyle yapmayın, demişler ve Hariciye de sefire lâzım gelen izahatı vermiş ve iş yatışmış.²⁰

²⁰ Risale:3, Mahya ve Mahyacılık, İstanbul, 1932; İstanbul Risaleleri, Cilt:1,Yayına Hazırlayan: İsmail Kara, İstanbul, 1995, Sayfa: 47-63

Bir ramazan hatırası

Necip Fazıl Kısakürek

Çocuktum, 6-7 yaşında var yoktum. Bir ramazan günüydü. Çemberlitaş'ta oturduğumuz büyük konaktan sokağa çıktım. İleride, bir sehpaye oturttuğu tablasından çoluk çocuğa şeker meker satan birini gördüm. 10 para mı, 20 para mı, ne verdiğimi hatırlayamadığım bir horoz şekeri satın aldım. Şekeri eme eme konağa dönmek üzereydim ki üzerime hamal kılıklı bir adam çullandı. Yarı ciddi, yarı şakacı bir eda ile haykırdı: “Şu bacaksıza da bak! Sokakta, el âlemin karşısında yiyor!”

Ödüm patlamıştı sanki... Şekeri yere attım ve evime doğru koşmaya başladım. Adam beni kapıya kadar kovaladı. Konağın açık kapısını bu herifin suratına çarparcasına kapatınca ya kadar âdeti baygınlık geçirdim.

Şimdi, masum çocuklara değil. Ramazan günü açıkça ve iftihar edercesine sigaralarını tüttüren her vasıf dışı insanlara o hamal kılığı içindeki saffet ve hassasiyetle hitap etmek istiyorum.

– Günahınızı niçin Allah'la aranızda bırakmıyor ve sanki onun reklamını yaparcasına, zedelediğiniz Allah hakkına kul hakkını da ekliyorsunuz? Eskiden Ermeni'si, Rum'u, Yahudi'si bu kul hakkına tecavüz etmemek için ramazanlarda Müslümanların karşısında oruca aykırı bir harekette bulunmazlardı. Düşünün, sizin derekeniz ne olmalı!²¹

²¹ Necip Fazıl Kısakürek, İstanbul'a Hasret, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2005, Sayfa: 151-152

Bir kefen gibi duran sofraya baktıkça

Ruşen Eşref Ünaydın

Örtüsü eski ramazan süslerine çekilmiş bir kefen gibi duran sofraya baktıkça hep çocukluğumdaki iftarlar hatırıma geliyordu: En büyüğümüzden en küçüğümüze kadar on, on iki kişi, sabırsızlığımızı duaların kerametiyle gidererek topu nasıl dindar ve hürmetkâr bekledik! Bembeyaz başörtüleri içinde kadınların oruçtan sararmış yüzleri bir nevi şefkatle ruhanîleşirdi. Gözlerini yanı başındaki saatten ayırmayan erkekler ufak bir sandalye gıcirtısından bile huysuzlanırlardı.

Ah o iftar sofralarının güzelliği! Çini tabaklar içinde birçok çiçek gibi rengârenk duran reçelleriyle, etraflarını birer hilâl gibi alan kokulu yarım simitleriyle âdeta bahçe göbeklerini andırılırlardı. Çorbaların biberli buğusu, kıymalı yumurtaların nefis kokusu odayı iştah çoğaltan bir havaya bürürdü. Mermer musluğun yanındaki kayık tabaklarında kabaran dolgun güllaçları kartoplarına benzetirdim. Bakır maşrapalarla billur sürahilere yavaş yavaş boşaltılan sular, içimizdeki hararete âdeta ince bir serinlik çizerdi.

Hâlâ beklenen top atılmazdı. Her dakika sanki beşleşirdi. O intizar anlarında gâh ezgin, gâh çığ; fakat çekingen öten uzak ve yakın kapı tokmakları kaba şiveli dilenci niyazlarının nakaratıydı. Hâlâ hatırımdadır, bunlar buğulu beyinlerde gariplik bir inziva ve müphem bir merhamet hissi uğuldatırdı.

Top patlar patlamaz bütün sofradan bir besmele fısıltısı havalanırdı. Bana en müessir gelen an oydu. Reçeller simitlere dolanarak, çukur tabaklarda çorbaların dumanı tüterek, billur bardaklardan sular âdeta bir hasretli öpülür gibi içilerek sessiz sedasız yemek yerdik. Sofranın üstünden ancak tiryaki erkeklerin, sigara dumanları sıyrılınca konuşma başlardı. Kimi önünden geçerken imrenip aldığı ekmeğe ayvasını getirtirdi. Kimi kendi elçeğiyle yaptığı limonatayı, istinasını tıkayacak kadar çok ve çabuk, içerdi. Falan camideki mukabelecinin sesinden, filan vaizin sertliğinden, o gece gidilecek misafirlikten lezzetle bahsederlerdi. Yemek sonlarına doğru bizim sokaktan ekseriya Eyüp işi küçük davullarını çala çala “helasa yelasa”cı bir iki çocuk geçirdi. Ahmediye’deki Karagöz, “Kanlı Kava-k”ı oynayacağı gece onlardan biri ötekine: “Yaşar, oğlan, ben çarığı kopardım, gece gidiyorum! Sen de gelsene be!” diye bağırıyordu. Ah bu ses akıllarına getirirse de bizi de yollasalar diye içimiz titredi, gözlerimizde alevler çaktıydı! Yaşar arkadaşına hüzünlü hüzünlü: “Halim ağabeyim bırakmıyor ki, Selimiye’ye teraviye gidecekmiş!” diye cevap verdi.

Hanım ninemiz: “Aferin şu Halim’e. Namazında niyazında bir delikanlı! Allah tuttuğu işi kolay getirsin. Karagöz de her gece çocukların nesine imiş. İbadet de kötülük de küçük yaşta öğrenilir!” demez mi! Evin büyüğü gözlerini açsın: “Ne Karagözü! Öyle şeyleri aklınızdan çıkarın küçük beyler!” diye kesti attı.

Orucun sersemliği asıl böyle vakitlerde başımıza çökerdi. Vezirparmakları boğazımıza dizilir, güllaçlar avurdumuzda büyürdü! Sofradan kalkarken: “Keşke, keşke yine çocuk kalsaydım, o vakit hevesle beklediğim bahar ramazanları bu türlü geleceğine yine buram buram karlar yağsardı da hep eski zamanlar kalsaydı! Sokaktan da paradan da vazgeçerdim!” diye

düşündüm. O vakit babalarımızın çocuklara verdiği izin bugün büyüklere de veriliyor. O verilmezse demek büyükler de bir yere çıkamayacak! Onlara da çocuk muamelesi ediliyor! Bu ne haldir... Fakat verilse de artık nereye çıkalım? İbadethanelerde bile seyirciler var. Ramazan ve biz birer temâşâgâh olduk!

İçim o kadar inceldi ki tramvayların çanı bile kulaklarımı acıtıyordu. Ta ufukta pırıldayan minarelere bakıyorduk. Eski ramazanlar, sanki karanlıklar içinde süzölmüş, son şuleleri ufukta teressüb etmişti.

Seni biz; tatlılar, şerefler ve şenliklerle karşılarken, yâ şeh-i ramazan, on bir ayın ey nur yüzlüsü. Önüne nihayet böyle kolları düşük, sofraları tatsız, yürekleri acılı ve gözleri yaslı mı çıkacaktık?²²

²² Necat Birinci, Ruşen Eşref Ünaydın'dan Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982,Sayfa:127-128

Ramazan

Beşir Ayvazoğlu

Ramazanı kış mevsiminde tanıdım; oruç tutmaya başladığım yıllarda muhteşem kışlar yaşanırdı. Bir yağdı mı bir daha kalkmayan, yol kenarlarına dağlar gibi yığılmış karlar, saçaklardan sarkan sivri uzun buzlar ve tahta kızaklarımız. Sivas'ta oturduğumuz sokaklardan biri epeyi meyilliydi ve kış aylarında boydan boya cam gibi buz tutardı. Kızaklarımıza binip bir ucundan kendimizi bıraktık mı diğer ucuna uçardık âdeta. Trafik diye bir problemin bilinmediği yıllar, 1960'lar...

Çocuklar ilk oruçlarını tuttıkları zaman üzerlerine nasıl titrenir, bilirsiniz. Ceplerimiz bir an önce mideye indirmek için sabırsızlandığımız iftarlıklarla dolardı. Akide veya beyaz mevlit şekeri, kırık leblebi, bulabilirsek bir iki ceviz; pestil, kuru incir, dut kurusu, keçiboynuzu gibi şimdiki çocukların pek tanımadığı yemişler ve rengârenk horoz şekerleri! Ramazan gelince horoz şekerlerin sayısı birden artar mıydı, ne? Bazen çok acıkır, nazlanır, sabırsızlanırdık; büyüklerimiz bizi omuzlarında gezdirerek avuturlardı.

Ezana birkaç dakika kala, kaleden atılan kurusıkı iftar topunun yukarı fırlattığı renkli paçavraları ve minarelerde kandillerin yanışını görebilmek için (ne büyük zevkti!) sokağa çıkardık ve top atılırdı, mahallenin bütün çocukları, iftarlık yemişleri alelacele tıklarırken “Top patladı, top patladı!” diye çığlık çığlığa evlere koşuşumuz doğrusu görülecek şeydi.

Ah o fakir, fakat lezzetli iftar sofraları! Yer sofrasının etrafında ailecek halka olup Allah ne verdiyse iştahla yedik. Zevk erbabı, peskütan çorbasının üzerine mesela patates mıhlamasının (veya hangi yemek varsa onun) tiridinden şöyle yarım kaşık gezdirirdi. Gürül gürül yanan sobanın üzerinde dumanı tüten çaydanlığı hiç unutamam. Eski çaydanlıklar galiba öter gibi bir ses çıkarırdı. İftarın hemen ardından gelsin demli çaylar. Ve teravîh namazı; ahşap mahalle mescidinde, herkesin birbirini tanıdığı cemaatle yatsı namazı dâhil otuz üç rekât... Aralarda hâlâ kulaklarımda çınlayan Arapça “Yâ Hannan, yâ Mennan” ilâhisi. Biz çocuklar arka saflarda kıkırdar dururduk. Büyükler selam verdikçe hıı, mıı derlerdi ama kimin umurunda! Hele teravîh çıkışları teneke tabancalarla mantar patlatmanın, kartopu yahut saklambaç oynamanın zevki... Nasıl anlatsam!

Kış Ramazanı bu, çabucak geçirdi! “Ah, derlerdi yaşlılar, canım ramazan ne de çabuk geçti!” Neyse ki bayram vardı. Bir hazırlık, bir hazırlık! Önce koca bir tencereyi tepeleme dolduracak şekilde yaprak sarılırdı; onun yanında mutlaka bayram çorbası olmalıydı; bildiğimiz aşurenin biraz suluca pişirilmiş şekli ve nedense hurma denilen kalbura basma. Sivas’ta bayram sofralarının vazgeçilmez üçlüsü. Biz çocuklar ise birer uzun sopa veya oklava temin eder, bayramın birinci günü kahvaltıdan sonra toplanıp: “Memmecimin giliği, badelerin tavası, âmin âmin birer gilik” tekerlemesini tutturup kapı kapı gezerdik. Sopalarımıza, bayramdan önce temin edilen memmecimlerden birer ikişer takılırdı. Memmecim, küçük, tatsız tuzsuz bir simit çeşidiydi. Çocukluk işte, iştahla, hapür küpür yedik.

Aileden biriymiş ve uzun yoldan geliyormuş gibi dört gözle beklenen ve sevinç içinde karşılanan ramazanın hayatımıza getirdiği canlılığı, hareketliliği daha dünmüş gibi

hatırlıyorum. Sonra hüznle uğurlanışını... Ancak bayramın gelişiyse yaşanan sevinç, ramazanın gidişinden duyulan hüznü dengeler, böylece günlük hayatın olağan akışına yumuşak bir geçiş sağlanırdı.

Ramazanın manevi havası özellikle büyük şehirlerde eskiden olduğu gibi derinden hissedilmiyor; artık “on bir ayın sultanı”nın umumi hayatın ritminde belirgin bir değişiklik husule getirdiği söylenemez. Oruç tutanlar artık hayatın günlük akışını bozmadıkları sürece müsamaha görüyorlar; her zaman olduğu gibi, erkenden işlerinin başında olmak, iftar topu (top mu?) kaçta atılırsa atılsın, mesai kaçta bitiyorsa işlerinden o saatte ayrılmak mecburiyetindedirler. Hâlbuki eski hayatımızda ramazan, geceyle gündüzün yer değiştirmesi gibi olağanüstü bir hadiseydi. On bir ay boyunca son derece yavaş bir ritimle yaşanan hayat, birden bambaşka bir canlılık ve renklilik kazanırdı.

Eski toplumumuz gece hayatını bilmezdi; hava karardıktan sonra bütün sokaklardan el ayak çekilir, şehri derin bir sessizlik kuşatırdı. Bekçilerin değnek yahut düdük sesleri, köpek havlamaları, yer yer telaşlı ayak sesleri, o kadar. Ahmet Haşim’in “Müslüman Saati” başlıklı nefis yazısında dediği gibi, “Bir gece yarısından diğer bir gece yarısına kadar uzanan yirmi dört saatlik gün tanınmazdı. Işıқта başlayıp ışıқта biten, on iki saatlik, kısa, hafif, yaşanması kolay bir günümüz vardı.” Bu hayat tarzı ramazan hilâli görülür görülmez tersine döner, halk geceleri sokaklara dökülürdü. Kahveler, dükânlar, hatta zaman zaman devlet daireleri sahura kadar açık bulundurulur, sokaklar kandil, fener ve fanuslarla aydınlatılır, kandil ve mahyalarla donatılan minareler geceleri bir şehriye dönüştürürdü. Özellikle İstanbul Ramazanlarının güzelliği, Ahmet Rasim’in yazılarında ve o günleri yaşamış olanların

hatıralarında hâlâ bütün canlılığıyla yaşamaya devam ediyor. Yılın diğer aylarında geceleri derin bir sessizliğe gömülen sokaklarda, iftardan, özellikle teravih namazından sonra yaşanan neşeli hayat, gündüz yaşanan ağır dinî atmosferle tam bir tezat teşkil ediyorsa da geceleri gezip eğlenmek, bütün gün nefesine hâkim olarak ağızlarına tek bir lokma bile koymayan müminler için bir çeşit mükâfat olarak kabul edilirdi. Ve Ramazanlarda gündüzler -öğleye kadar herkes derin bir uykuya daldığı için- gece sessizliğine bürünürdü. Yahya Kemal'in "bir tatlı intizara çevrilmiş sükûnet" diye tarif ettiği iftar öncesi sessiz ve sabırlı bekleyişin güzelliği ve verdiği manevî hazzı da ancak oruç tutanlar bilir. Ramazanlarda karanlık geceleri şehrâyine çeviren kandillerin ve mahyaların çocuklar için nasıl bir neşe kaynağı olduğunu, ıslıl aydınlatılmış modern şehirlerde yaşayanların anlaması çok zordur.

Bayram namazları da teravih namazları gibi biz çocuklar için ayrı bir güzellikti. Güle eğlene namaza, camiye, cemaate alışırdık. Namaz çıkışı bütün mahalleli ayaküzeri bayramlaşıp kucaklaşırdı. Ancak asıl bayramlaşma evlerde olurdu; sabah telaşı bittikten sonra mahallenin ileri gelenleri toparlanır hep birlikte bütün evleri ziyaret ederlerdi. Müthiş bir dayanışmaydı, hiç kimse yalnızlık çekmezdi.

Ramazan, bütün olumsuzluklara rağmen, toplumun büyük bir kesimi tarafından paylaşılıyor; yani hâlâ güzel. Oruç tutanlar buldukça bu güzellik devam edecek. Her toplumun birlikte yaşanan ve paylaşılan sevinçlere ihtiyacı vardır; çünkü sevinçler paylaşıldıkça büyür, acılar paylaşıldıkça azalır.²³

²³ Aksiyon dergisi, Sayı: 212-26.12.1998

Eski ramazan hatıraları

Erciiment Ekrem Talu

İşte yine buğulanan gözlerimin önünde o eski ramazanlardan biri yavaş yavaş canlanmaya başlıyor. Eski bir konak-tayım. Konağın arkasındaki bahçede, dadımın yalvarıp çırpınmalarına önem vermeden her gün tepesine kadar tırmandığım kocaman erik ağacının altında topaç çeviriyorum. Evin içinde, alışılmışın dışında bir telâş var. Ben bunu, bahçeye bakan mutfağın aralık duran kapısından seziyorum. Uysal, uyumlu bir ses, anamın sesi, aşçıya uzun uzun emirler veriyor. Bunların arasında, benim çocukça oburluğumu ilgilendirecek tek tük cümleler kulağıma geliyor: “Beyefendi soğuk köfteyi sever, tatar böreği unutulmasın, hoşafın tadı yerinde olsun, üzümün sapları önceden ayıklansın.”

-Ne oluyor? Ziyafet mi var? Yoksa yeniden sünnet mi oluyoruz?

Bu son düşünce aklımı darmadağın ediyor. İlk ameliyatın acısını, Yahudi hokkabazın, incesazın, hayalin (Karagöz oyununun) gürültülerine boğulan hıçkırıklarımı, çığlık ve inlemelerimi hâlâ hatırlıyorum. O zaman da mutfakta böyle yemek hazırlıklarına girişilmişti.

- Aşçıbaşı. Bu ne hazırlığı?
- Ramazan, beyim!
- Yaa...

Koşa koşa evden içeri girdim. Kiler kapısının önünde, yerde duran bir yığın öteberiyi raflara yerleştirmeye uğraşan annem de müjdeyi doğruluyor.

– Bu gece ramazan. Sen oruç tutacak mısın bakayım?

– Tutacağım anneciğim.

Ama benim orucum öğleye kadardır, büyüklerinkine benze-
mez. Öyle ya, ben ufağım, akşamlara kadar dayanmam ki... Bu-
nunla birlikte benim de pazarda gezdirici Hacı Baba'dan alınmış
pembe pamuk püsküllü, yamrı yumru taneli, odundan tespihim
var. Ben de sofı olmaya istekliyim. Cami cami ben de dolaşa-
cağım. Ancak beni sevindiren -açıkça söylemeliyim ki- bunların
hiçbiri değil. Ramazan, benim için her zamankinden çok özgür-
lük, eğlence, zevk ayıdır. Her gece beni yatsı ezanıyla birlikte
yatağa sokan, her sabah horozlarla birlikte tatlı uykumdan uyan-
dıran zorunluluklardan hiç biri yok. Okul öğleye kadar tatil. Ben
de mahallenin çocuklarına kapılıp bekçinin ardında sokak sokak
dolaşacağım, lalamlı Karagöz'e gideceğim, bizim evde toplanan
konu komşu çocuklarıyla fincan oynayacağım. Sonra uykuyu ye-
nebilirsem sahur yiyeceğim... Bu ne mutluluk...

Merdivenin orta sahanlığındaki adam boyu pencereden,
uzakta yakında bulunan dört beş caminin kandillerini gördüm.
Biraz sonra, önce derinden başlayıp, gitgide yaklaşan, tekdüze
bir gümleme... Üstünde gocuğu, boynuna asılı davuluyla her
zamankinden daha heybetli görünen bekçinin ardı sıra, irili
ufaklı, entarili takunyalı, fesli takkeli, başı açık, pantolonlu, tam
giyimli, dirsekleri delinmiş, pamuk hırkallı, sarıklı, kalpaklı, ya-
lınacak... Çocuk alayı konağın önünden geçiyor. Ben de onlara
katılıyorum... Sağlı sollu fanuslar, kâğıt fenerlerle bezenmiş ti-
yatroya kapılarının önünde şaşkınlıktan dili tutulmuş.

Bu göz kamaştırıcı görünümü seyrederek, ilânların renk
renk yazılarını seçmeye, sökmeye çabalıyoruz. Abdürrezzak,
Şevki, Kel Hasan'ın kumpanyası var mıydı, pek hatırlamıyorum.

Burada ortaoyunu, ötede komedi-dram on iki perde kantolar, ip cambazları... Daha ötede Mınakyan Efendi yönetiminde Osmanlı Dram Kumpanyası “Madam o Kamelya”yı ilân ediyor...

Bunların arasında şaşkına dönüyorum. Yokluğumun farkına varan dadımın arkam sıra yolladığı lalam yetişmemiş olsa sabaha dek buralarda kalacağım.

-Lala beni Karagöz’e götür.

Zavallı mübarek ihtiyar, hangi isteğimi geri çevirmiş ki? Kalabalık arasında beni yitirmemek için sımsıkı tuttuğu elimden çeke çeke biraz yürüdüktan sonra dumanlı, basık bir kahveden içeriye giriyoruz. En dipte köşeleme kurulmuş bir hayal perdesi, altmış santimetre karelik bir bölümünde göstermelik bir aslan gölgesi var. İskemleler, peykeler dolu. Çeneleri, çeliktenmiş gibi, durup dinlenmeden fıstık, leblebi, kuru üzüm, kavrulmuş fındık, keçiboynuzu çiğneyen bir çocuk topluluğu da burada.

Birdenbire, perdenin arında bir alev parlıyor. Derken bir gürültü, bir şamata... Korkunç bir el heyulası göstermeliği perdeden çekip alıyor... Davudî, gür bir ses: “On kerre demedim mi sana sevme dokuz yâr.”

Seyircilerde o ne coşkunkluk. Gözler perdede, başlar ileriye doğru uzanmış, birçok anlamlara gelebilecek sözlerin hiç birini kaçırmamak için kulaklar kırışte.

Uyumuşum... Karagöz de bitmiş. Lalam beni uyandırıp yine kolumdan tutuyor, ayaklarım uyku sersemliğiyle kaldırım taşlarına takıla takıla, aynı gürültülü yollardan eve dönüyoruz. Derinden derine yine davul sesleri geliyor.

Ev halkı sofrada. Sahur yiyorlar. Tabii ben de onlara katılıyorum. Ama zoraki. Göz kapaklarımı bin güçlkle açık tutabiliyorum.²⁴

²⁴ Türk Dili Anı Özel Sayısı, İstanbul, 1972, Sayfa: 600-601-602

Ramazan-ı Şerif ve bayram

Leyla Saz

S araylarda hiçbir vakit ibadette kusur vaki olmaz. (Tari-kata mensup kimseye tesadüf etmedim.) Namazlarına ta çocuklukta başlarlar, daima vaktiyle eda ederler. Bahusus ramazan-ı şerif'te, Leyle-i Kadir'e yetiştirmek üzere hatim sürülür. Gündüz Mabeyn-i Hümayun'da yaldızlı kafesli paravan arkasından hafız, vaiz dinler, akşam yine orada halk, umum için serilmiş renkli parçalar, münakkaş çuha uzun seccadelerde, aliyyetü'ş-şan hazeratı da cariyelerinin getirdiği kendi seccadelerinde cemaatle teravih kılarlar.

İmam Efendi'nin kıraati, o güzel sedalı müezzinlerin ilâhîleri insanı gaşyeder. Gündüzleri bazen çıkar evliyaullah ve selâtin-i izam ve Hanedan-ı Al-i Osman türbelerini ziyaret eder, büyük camilerin kafesli hünkâr mahfilinde vaiz diriler, cemaatle ikinci namazı kılarlar. Akşamüstü avdet ederler. Abdest tazeleyip ezan-ı şerifi beklerken sakitane istiğfar çeker, dualar ederler...

Hanedan hazeratı ezan ile oruçlarını açar, diğer odaya serilmiş namazlıklarda akşam namazını kılarlar. (Saraylarda seccadeye namazlık derler). Badehu taam ederler... Ramazanın on beşinci günü Sultan Mahmud haremlerinden o zaman berhayat olan başıkbal Hüsnümelek Hanım, ikinci ikbal Tiryal Hanım Harem-i Hümayun müteehhile ve küçük sultan efendiler

ve hanım sultanlar (sultanzade olanlara hanım sultan denir) Hırka-i Saadet ziyaretine Topkapı Sarayı'na davet olunur, iki-şer atlı saltanat arabalarıyla, üniformalı maiyetleriyle giderler. Hademe-i şahane ve Enderun beyleri ve kıdemli harem ağaları dış kapıda istikbal eder. Harem ağaları iç kapıya kadar getirir, araba kapısını açar, aliyyetü'ş-şanı koltuklayıp, iç kapıdan da teşrifatçı kalfalarla Topkapı Sarayı'nda ikamet eden kalfalar koltuklar, tayin olunan odasına götürürler. Sonra: "Şevketli efendimiz teşrif ettiler, buyurunuz efendim." haberiyle Hırka-i Saadet hücre-i mübâreki kapısına gidilir, başlar namaz örtüsü ile örtülerek merasimle birer birer sağdan ilerleyerek iki taraftaki kılâbdan ve buhurdancılar arasından geçilip daima Hırka-i Saadet'in hıfzedildiği gümüş dolabın önünde yüksek gümüş kürsü üzerindeki Hırka-i Saadet'in bir köşesi açılmış ilk sargısını ziyaret edince mübarek Hırka-i Şerif kürsüsünün yanında tazim ve hürmet-i dindarane ile duran padişah ayet-i kerime yazılı tülbentlerden birer tane uzatır, alıp yüzüne sürer soldan çıkarlar. Bu resm-i ulyânın hitamında padişah-ı âli-câh hazretleri muhadderât-ı ismet-âbâdla görüşür, taltif eder.

Kalfalar kapaklı, tabaklı küçük kâseler derununda buhurlar takdim ederler. (Sultan Mecid ve Sultan Aziz Hanlar eyyam-ı saltanatlarında hariçten kimse giremezdi.) Topkapı sükkânı (muhafız beyler, ağalar, kalfalar) senede bir defa bu ziyaretçilerin cemiyet ve ihtişamı ile fevkalâde şaduman olurlar. Resm-i bihînin hitamında hizmette bulunanlara ihsanlar tevzi ettirilir. Hepsi dağılır, İstanbul'da cevelândan sonra saraylarına avdet ederler.

O senelerde Beyazıt Meydanı, Vezneciler, Şehzadebaşı ramazan ve kandil gezintisi cevelângâhı idi. Son derece araba kalabalığı olurdu. Saray-ı Hümayun'da aliyyetü'ş-şanlar aralarında iftar davetleri yapar, büyük kalfaları da çağırırlardı. Hariçten ne kimse davet olunur ne kimse kendiliğinden gelebilirdi.

Mütehhile sultan efendiler istedikleri hanımları iftara davet eder, mukarribîn ve bendegân haremeleri de gidebilirlerdi.

O devrelerde Hanedan-ı Al-i Osman sofralarına oturmak âdet değildi, mükemmel sofralarda ayrı taam verilirdi. Teravih de kafesin ayrı yerinde kılınırdı. Teravihte de sazda da sultan efendinin oturduğu cihet küçük bir paravanla tefrik olunur, misafirini yanına çağırırdı. Misafir küçük şiltede biraz oturup yerine avdet eder. Gayri resmi misafirini nezd-i ismetinde alıkor, konuşur, eğlenir. İftarlar Leyle-i Kadir'e kadardır. İftara gelenlere "diş kirası" namıyla ihsan verilmek eskiden âdet imiş, sonra ihtiyacı olanlara verilirdi.

Kadir Gecesi

Kadir alayı Tophane Meydanı'nda olur. Harem-i Hümayun ve sultan efendiler ikişer atlı arabaları ile akşama yakın gidip, türlü şekillerde, mütenevvi renklerde kandiller, fenerlerle donatılmış olan o vasi meydanın Kadir Alayı güzergâhında ahz-ı mevki ederler. Enderun ağaları (beyler) her arabaya gümüş tepsilerle iftariye, taam, meyve, yazsa dondurma, kahve tevzi ederler, (bunları) perdeleri inik arabaların içine haremağaları verirler. Selâtin-i ismet-karin hazeratı taraf-ı ulyâsından bahşişler ihsan buyrulur. Alayı, fişekleri seyrettikten sonra isterlerse dışarıda caddedeki şehrayini de seyretmek üzere biraz dolaşır, saraylarına avdet buyururlar. Kadir Gecesi Tophane meydanına vükelâ haremelerinden bazılarının arabaları girebilirse de, diğer halk sokakta, arabalarında ve hanelerin pencerelerinden ve alay berren icra edilecekse geçide kurulmuş kerevetlerde ücretle yer tutar, oturur seyredeler, bahren olcaksa sahilde yine kerevetlerden görürler...²⁵

²⁵ Leyla Hanımefendinin Hatıratı: 28, 31, 32, Vakit, 3 Ramazan 1339/12 Mayıs 1921; 19 Ramazan 1339/28 Mayıs 1921; I Şevval 1339/8 Haziran 1921

Ramazanlarda Ortaoyunu

Halit Fabri Ozansoy

Ramazanda orta oyunu, İstanbul'un her semtinde, Karagöz oyunları gibi, herhangi bir kahvehanede oynanabilirdi. Fakat orta oyuncular, hiç şüphesiz, bir kiraathane bulamasalar bile, hiç değilse büyücek kahvehaneleri tercih ederlerdi.

Ortaoyunu, malûm, meydan oyunudur. Seyirciler bu meydanın etrafını çepeçevre kuşatırlar, yalnız bir tarafı açık bırakılırdı. Oynayanlar, oyundan evvel, çay ve kahve dağıtan kahveci çırakları gibi, oradan gelirlerdi.

Bu oyunun dekoruna gelince, “yenidünya” denilen, yukarı ve dip kısmı ekseriya süs olsun diye küçük bir pano parçası hâlinde, üç dört aralıklı ve aşağıya kadar bütün ortası açık bir çeşit paravana idi. Paravananın birbirine bağlı her bölümü, arka tahtası kırılmış bir ayna iskeletine benzerdi. Bu yenidünya kurulduğu zaman sanki bir ev olurdu. Eşyası da iki iskemleden ibaretti ve bu iskemlelerde zenneler otururdu. “Gözlemci” gibi oyunlarda da aynı şekilde, fakat çok kısa bir yenidünya bulunurdu ki buna “dükkân” denilirdi. Dükkânda tek iskemle vardı.

Ortaoyununda Karagöz'ün yerini Kavuklu, Hacivat'ın yerini de Pişekâr alırdı. Kavuklunun kıyafeti: Başında kulağa kadar geçen dilimsiz bir kavuk, sırtında bol yenli, etekleri diz kapağına kadar inen kırmızı bir biniş, belinde kuşak, bacakla-

rında her hangi bir renkte yarım şalvar ve ayaklarında kırmızı pabuçlar. Pişekâr'ın kıyafeti: Başında Hacivat'ın külâhı gibi sivri bir külâh, sırtında kolları dar, hırkamsı bir setre ve elinde iki dilimli tahtanın birleştirilmesiyle ses çıkaran şakşak.

Kendi yerli kıyafetlerine göre giyinen diğer bütün tipler Karagöz'dekilerin canlısı idi. Rollerinin ustası olan erkeklerin, nazlı nazlı yürüyüşler ve kadın sesleri çıkararak oynadıkları zenneler. Sonra bütün taklitli tipler. Bunların arasında Arap bacı ve abdal oğlan. Bu rolleri oynayanların çoğu esnaf takımından kimselerdi ve bütün yıl, dükkânlarını kapadıktan sonra, akşamları, ramazan olsun, başka aylarda olsun, gerek şehirde, gerek yazları banliyölerde hünerlerini gösterirlerdi. Hepsinin bir veya iki tipte ustalığı vardı ve bu tipleri, meselâ Yahudi'yi, Acem'i, Laz'ı, Kürt'ü, otuz senedir oynaya oynaya taklitlerini mükemmelleştirmişlerdi.

Oyuna, zurna ve dümbelek çalan iki çalgıcının havası ile başlanırdı. Başta Kavuklu ile Pişekâr olmak üzere, her tipin havası ayrı idi, muhtelif memleket havaları. Meydana ilk önce Pişekâr gelir, zurna ve dümbelek sesleri ile yürüyerek alanı dolaşır yenedünyanın önünden geçerken şakşakını sürterek takırdatır, sonra dönerek, sağına soluna, kendisini seyreden seyircilere çelebice bir selâm verir ve oyunu ilan ederdi.

Pişekâr'dan sonra, zurna ve dümbelek gürültüsü ile şişman Kavuklu gelir, meydanı bir kere azamete döner ve ikinci tura başlamadan Pişekâr Küçük İsmail Efendi seslenirdi, "Vay Hamdiciğim!" Hamdi birdenbire korkar, kavuğu başından havaya fırlar, fakat şaşılacak bir hünerle yere düşürmeden yakalardı.

Bu iki sanatçının ortaoyununu birçok kere seyretmiştim. Muhaverelerine (konuşmalarında) nükte ve orijinallik bakımından doyum olmazdı. Bu muhaverelerden hiç unutmadığım bir tanesini kısaca anlatayım:

- Vay, Hamdiciğim, nasılsın?
- Sorma başıma geleni.
- Ne oldu?
- Ne olacak. Ölümlerden kurtuldum.
- Yaa... Vah vah... Allah korusun!
- Bak anlatayım da dinle!

Ve başlardı şöyle bir hikâye anlatmaya.

– Kapalıçarşı'ya gitmişim. Şöyle biraz seyrandan sonra Cevahir Bedesten'i'ni de göreyim dedim. Orada dolaşırken, bir köşede, dolaplardan birinin yanında (o daracık, yüksekçe etli dükkânlara dolap denilirdi) bir gevşeklik geldi üstüme. Uyu-yakalmışım. Bir de gözlerimi açınca ne göreyim! Bedestenin içi zindan gibi karanlık. Gece çökmüş, bekçiler beni görmeden kapıları kapayıp odalarına çekilmişler. Kalmış mıyım yapayalnız! Aldı içimi bir korku. Gecenin saat kaçını bilmiyorum. Sabah yakını mı acaba? Derken birtakım karışık sesler işitmeye başladım.

– Aman Hamdiciğim, kaç, ecinni tayfasıdır.

– Nereye kaçayım. Her taraf kapalı. Fakat sesler gittikçe yükseliyor. Başımı kaldırıp baktım ki tepe camları da aydınlanmakta.

– Oh, oh, demek sabah olmuş!

– Evet öyle. Bedestenin içi de seçilmeye başladı. Fakat sesler?

– Ne diyorlardı, Hamdiciğim?

– Söz değil, rakam döküyorlardı. Kırk, kırk beş, elli, altmış, akmış iki, yetmiş, seksen, doksan...

– Aman kim bunlar? Ne sayıyorlarmış böyle?

– Nihayet anladım ama akla karayı da seçtim.

– Canım, çabuk söyle!

– Bir gün evvel yapılan müzayedelerdeki rakamlar da meğer geceleyin benim gibi soğuktan donmuşlar, camlardan da...

-Ayol sen sağsın, donmuş olsan?

-Kesme sözümü. Ne diyordum? Haa... Tepe camlarından güneşin ışığı vurunca orada birikmiş olan karlar erirken aşağıda da rakamlar sicağı görünce çözülmeye başlamışlar!

-Allah, Allah!

Bu fıkrayı Kavuklu Hamdi Efendi öyle harikulade süsleyerek anlatırdı ki, bugün Unesco bunu işitmiş olsa “absürde” tezli yeni piyeslerinden birinde baş motif olarak kullanabilirdi.²⁶

²⁶ Halid Fahri Ozansoy, Eski İstanbul Ramazanları, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1968

O zamanlar

Samiba Ayverdi

Ramazanlarda İstanbul, görücüye çıkacak bir kız kadar heyecanlı hazırlıklarla içten içe coşar ve didinirdi. Evlerden konaklara, kenar sokaklardan cadde ve meydanlara kadar her köşenin kendine mahsus bir tavır değişikliği, kendine bir çeki düzen verişini olurdur. Boş arsalarla çeşitli eğlence çadırları kurulur, işi bozuk giden dükkânlardan birkaçı hemen boşaltılıp atış yeri haline sokulurdu. Dekor basitti: Dükkânın önünü boydan boya kesen bir tezgâh ve hem tüfenk dolduran, hem de yeni yetişme müşterileri etrafına toplayan yüzüne bakılır iki Rum kıızı. Dükkânın karşı duvarında ise, kurumuş yaralar gibi, muayyen nişan delikleri olan üç beş manken.

Ramazan hangi aya düşerse düşün, at cambazları, sirkeler, pandomim, hokkabaz gurupları da şehre o mevsimde akın ederlerdi. Kahvelerle çayhanelerde büyük temizlik, gene Ramazan'ı karşılayan haftalar içinde yapılır, hele mızrabı ve yayı bizi dertli, çılgın, perişan eden, muti, mustarip, çaresiz kılan Tanbûrî Cemil Bey, bu çayhanelerde, daha çok, Ramazan'da çalardı.

Ya evler, silen süpüren, ölçen biçen, takıp takıştıran evler.. Evvelâ su içinde pembeleşen topuklarla tahtalar ovulur, camlar silinir, minder yaygılarından küp bezlerine kadar bütün eşyanın en yenisi seçilir; bakırlar kalaya verilir, iftarlıklar

ve sahuruluklarla dolan kilerler nizama konur, yalnız yukarıdan aşağı elden geçen evde, hemen tek ihmale uğrayan nokta, sokak kapısının tokmakları olurdu. Zira Türk, görünüşe omuz silken, babadan kalma bir zihniyetle en geç bu işi düşünür, ya da hiç hatırına getirmezd. Fakat bu anlayışı biraz da çıplak kolunu evinden dışarı uzatamayan kadın, hakikatinde aramak lâzımdı. Bu yüzden de konak kapılarının iri pirinç halkalarını parlatmak, halayıkların değil, ayvazların ve uşakların vazifesi idi...

Muhakkak ki İstanbul, Ramazan'ı, hiç bir semtinde Şehzâdebaşı kadar hususî şartların imtiyaz ve âdetlerine sahip olarak hissetmezdi. Gündüz, Kalpakçılar başı, nasıl kendi karakterinin icaplarına sahne olursa, gece de Şehzâdebaşı'nın kalabalığı, nereye ve niçin gidip geldiğini bilmez gibi, dalgalanan bir halk ile dolup taşardı. Öyle ki, bu kalabalık, sahile vurdukça köpüren dalgarmış gibi, saatten saate daha kabarır ve bu coşkun gidiş geliş, gece yarısı keyif değiştiren denizler misali, ancak teravihten birkaç saat sonra, yavaş yavaş yatıştır, o zaman da tenhalaşan caddede bekçilerin vazifeleri başlardı.

Mahallelerinin asayiş ve emniyeti için belki şehrin başka semtlerine nasip olmamış seçme pazvantların bu meşhur cadde üstünde bir de teşkilât merkezleri vardı. Kendi aralarında açılmış bir sucu dükkânı olan bu ocakta toplanır, nöbetleri gelince de iri kuşakları, gümüş köstekleri, abanı sarıkları ile emniyetin ve meslek haysiyetinin temsilî birer heykeline benzeyen bu adamlar mahallelerine dağılırlardı. Halk, eğlenmekten yorgun düşerek sokakları boşalttı mı, o da, sahur zamanını haber vermek üzere, davulunu boynuna takar ve sokaklara düşerdi. Amma çok defa mahalle bekçisinden, mahalle delikanlısının eline düşen davul, mâniler, hatta divanlarla, seyyar saz şairleri kahvehanesine dönerdi ve şehir uşakları, kendi kendine sürüp,

kendi kendine olgunlaşan yabanî meyveler gibi, işlenmemiş, fakat gene de mahallî çeşnilerle lezzetli mânilerini bize, seslerinin kanadında hediye ederlerdi. Belki bu sokakların birçoğu, İstanbul gecelerinin esmer ve hisli cildine değen dudaklarını açıp, hiç düşünmeden: “Ağlarım yana yana/Derdini söyle bana/Hem sana kul olayım/Hem seni Yaradana” diyivermişti. Kim bilir hangi adı bilinmedik başı dumanlı da: “Ay doğar ağaçlara/Şavkı vurur taşlara/Ben yârimi sorarım/Gökte uçan kuşlara.” demekten, kendince bir teselliye ermişti.

O zamanlar Sehzâdebaşı, şimdi olduğu gibi, ahir ömründe varlığını kaybeden yarı bunak bir zavallı gibi kötürümleşmiş, yarı cansız bir hayat yaşamıyordu. Bir şahsiyeti, bir mevki, kendine sahip olmaktan bulduğu bir güveni vardı ki bu alını, bu gurur ile bir kat daha revnaklı ve itibarlı idi.²⁷

²⁷ Samiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1977, Sayfa: 22-23-24-25

Zamana da uymaya gelmiyor

Abmet Rasim

R amazan geldi, dediler; fakat tanıyamadım. Çünkü benim bildiğim Ramazan böyle eli boş gelmez. Nerede şekerci dükkânlarını çömllekçilere döndüren reçel kavanozları, ağızları tülbentli küpler, bakkallarda morlu kırmızılı bağlarla daire daire asılıp sallanan güllâçlar. Anadolu şehirlerinde yapılan pastırmalar, o kangal kangal sucuklar hani ya? Efendi harç almış, hamal önde küfe gıcırdatır, kendisi arkada, karşılaştığına: “Karamanlının altındakinden al! Hem temiz, hem farklı!” Diye salık vere vere yürüyüşler. “Bu yıl da günler uzun... Ne yapacağız?” Sorusuna karşılık: “Çok şükür sağ salim kavuştuk! Varsın uzun olsun. Tanrım sabrını verir.” deyişler...

“Bizim geçen yılki aşçı yine gelmiş, tuttuk.” “Kaça?” “Yedi yüze! Bahşişi mahşişi, ötesi berisi bine!” gibisinden konuşmalar. “Bizi bir akşam sevindirseniz,” yolunda önceden iftara çağırışlar... Hani ya? Bunları ve benzerlerini düşünüp dururken dalmışım. Kendi kendime bağırdım:

“Neredesiniz ey geçen günler?”

Ses yok.

“Siz nereye gideceksiniz, ey gelecek günler?”

Yine ses yok...²⁸

²⁸ Ahmet Rasim, Gülüp Ağladıklarım, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1978, Sayfa: 197-198-199

Köy ramazanları

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu

Uzun yaz günlerinin ramazanlarını köyde yaşadım. Rençperlerin kavuran güneşe, kurumuş dudaklarla mukabele edişlerine tanık ola ola. Akşam olmazdı. Günler asır gibiydi. Dağlardaki tarlalardan buğday yükleyip harmana götüreren köy delikanlılarının susuz kalmış kavruk yüzlerine bakarken oruçlu halimizden şikâyet etmek aklımıza gelmezdi. Şikâyet etmek şöyle dursun onların güneşin bağırında tuttukları oruç ile bizim kuytuda tuttuğumuz orucun ecrinin aynı olmayacağını hesaplar, kendi içimize saklanırdık.

Saklanmak zorundaydık. Büyükler kızardı. Azıcık ses olsa, azıcık mızımız bir çehre ile ortalıkta dolanan olsa, yüzümüzde kırbaç gibi bir cümle şaklardı: “Arpası çok gelmiş bunların!”

O zamanlar evlerde su yoktu. Her mahallenin kendi çeşmesi vardı; ama her çeşmeden her iş görülmezdi. İçmelik su için ille bizim kapının önündeki altınoluk çeşmesine gelinirdi, iftara az bir vakit kala çeşmenin taşları gelinlik kızlarla dolardı. Müezzın minareye çıktığı sırada ille de bir kavga çıkardı. “Önce ben geldim.” “Hayır ben geldim.” Biz suyumuzu iftardan bir saat önce doldurur, kapının önüne çıkıp seyre daldardık.

Akşam saatleri, günün yorgunluğunu evde ezan bekleyerek değil de, giyinip kuşanıp çeşme başına doğru dolaşmaya çıkan delikanlılarla dolardı köyün sokakları. Kim kime sev-

dalı anlardık. Şöyle topuklarının üzerine basa basa yaylanıp geçen delikanlılar hemen kendini ele verirdi. Hangi arada derede sevdikleri kızlarla haberleşip, onların çeşmeye geleceğini öğrenip de kendilerini gösterme imkânı bulurlardı bilinmez. Kendilerini gösterirlerdi sadece. Tesdisini ya da güğümünü çeşmeye dayamış, ya da henüz sırasını bekleyen kız “sevdiğini ayak sesinden tanıdığından” belki tam o geçerken dönüp bakıverirdi. Kızlar yoldan gelene geçene bakarlardı ama yoldan geçenlerin çeşme başındaki kızlara bakmaları yakışık almazdı. Bir erkek için en aşağılayıcı tabir “karıya kıza bakan cinsi” olurdu çünkü. Maksat karıya, kıza bakmadan kendini sevdiğine gösterebilmektir. Delikanlılar kendilerini gösterip giderken görülüp görülmediklerinin, sevdiklerinin çeşme başında olup olmadığının endişesini taşırlardı muhakkak.

Ezana dakikalar kalmışken, tabiattaki börtü böcek kendince bir lisana dururdu. Ne ses ne ses, serçelerin, kırlangıçların, sakaların, bülbüllerin, hüthüt kuşlarının sesi. Ezan okunur, çeşmedeki kızlar çoktan evlerinin yolunu tutmuş olurdu. Onca ses, ezana hazırlık içindi sanki. Müezzinin sesi duyulduğu anda sesler kesilirdi.

Altınoluktan gelmiş testiden bardaklar doldurulur, evin ninesi ille de iftarını “Ayete Kürsi” yazılı hac tasından eder; tiryakiler her akşam aynı bahaneyle: “Su biraz şişirdi beni.” ile yavaşça sofradan sıyrılıp “tüttürmeye” giderdi. Analar durumu bilir, babalar ve dedeler yüz göz olmamak için her akşam aynı cümle ile sofradan sıyrılan delikanlıların yalanını delmemeye itina gösterirlerdi.

Uzun yaz günlerinde köy odası, kış kadar olmasa da arada bir yolu köyden geçip de iftardan sonra menzile devam edecek misafirlerle şenlenirdi. Her mahallenin ayrı bir köy odası olduğundan, köy muhtarı hangi mahalleden çıktıysa

hatırı en yüksek oda o olurdu. Muhtarın iyi muhtarlığı köye gelen misafirlere iyi bakmasıyla değerlendirilirdi. Tanrı misafirine yüz ekşiten muhtar ölse gitse, arkasında kötü sanı kalırdı, iyilik de öyle. Rahmetli büyük dedem için “İlim irfan erbabıydı, ille de misafire sahip çıkışı başkaydı. Herkes muhtar olup mal mülk sahibi oldu, sizin dedeniz geleni gideni ağırlamak için iki tarla sattı.” denirdi.

Köye gelen yabancı ille de köy odasında ağırlanacağı için mahallenin erkekleri tepsilerine yiyecekleri koyar, köy odasının yolunu tutardı. Yaz günü ne olacak? Her evde birbirinin aynısı olan yemekler. Her yemek götüren birkaç kişilik yemek götürdüğü için, giden yemekler bazen el sürülmeden geri gelmiş olurdu. Misafire değişik bir yemek çıkarmak isteyen “titiz adamlar”, akşamın o dar saatinde bir tavuk kesip evin gelininin önüne atıverirdi. Hayvanın tüyleri yolunup ütülenecek, yetmezmiş gibi pişecek, oda ahalisinin önüne çıkartılacaktır. Canı burnunda gelinler “Bu yetişmez.” demeye kalksa da evin efendisi: “Sen hele hazırla, akşama yetişmezse sahura yetişir.” diyerek tavuk ikramından asla vazgeçmezdi.

Kadınların kadınlıkları en ziyade odaya götürülen yemeklerde belli olurdu. Bazı evlerden gelen yemeklere oda sakinleri elini bile sürmezdi. Bu, kadınlar arasında başa gelebilecek en büyük beladır. Düğünde bayramda “Yuduğu (yıkadığı) giyilmez, pişirdiği yenmez.”dendi mi bir kadın için, o, ölümlerden ölüm beğenmelidir artık.

Odada yemekler yenilip erkekler teravîh için cami yoluna koyulduğunda odadan yanlış gelen ya da hiç gelmeyen kabın kaçağın peşine düşmek evin çocuklarına ya da kadınlarına kalırdı. Kalaylı kapların kullanıldığı zamanlarda her evin, sülenin kendince bir mührü sahanın ve tepsinin altında yazılı olduğundan giden tepsiler eksiksiz eve gelir, karışanların sahibi

bilindiğinden hiç sıkıntı çekilmezdi. Kalaylı sahan kullanımı kalkıp, melamin tabaklara geçildiğinde odaya yemek götürme tam bir arapsaçına döndü. Melamin tabaklar ya köye gelen çerçiden ya da ilçedeki pazardan satın alındığı için, birbirinin aynı olurdu. Her ne kadar kadınlar tabakların kenarına kendince bir işaret koysa da işaretler kalaylı kabın akındaki mühür hükmünde olmaz, işarete rağmen hangisi kimin tabağıdır ayırt edilemezdi.

Gelen misafirler bazen yatıp ertesi sabah yola düşerdi. Evin hanımları için sahur faslı daha kolay olurdu. Yaz günü komposto, peynir, bal, kaymak her an hazır olduğundan, misafir olsa da olmasa da gece yarısı herkesten bir saat önce kalkılıp ocak başında katmer yapılacağından köy odasına yemek çıkarmak ayrı bir yük olmazdı.

Gelen misafirlerin bir iki gün değil de aylarca kaldığı da olurdu. Hatta gelenler köyden birinin işini yapmak üzere gelmiş olsa da köy odasında kaldığı için mahallenin misafiri olmak payesinden bir şey eksilmezdi. Evin erkekleri böyle durumlarda otuz ramazan boyunca odaya yemek taşımaktan yüksünmezdi.

Çifti çubuğu olan ailelerde kadın olmak, hele de ramazanda kadın olmak, demir asa-demir çubuk gezinmek demektir. Gün boyu tarlada çalışıp, tırmık çekip deste yaptıktan sonra gün inmeden eve gelip, eğer orakçı varsa muhakkak börek açacak, yanına birkaç kap yemek yapacaktır. Kendisi millete sofraya kurup kaldırırken, ayakta iftar edecek, evin erkekleri camiye giderken o bulaşıkları tepsi içine doldurup çeşme başına götürecektir. Yine de kadınların, varsa evin gelinlerinin en çok sevdiği iş çeşme başında bulaşık yıkamaktır. Çünkü komşu evlerden de akranları gelecek, çömelip bulaşıklarını killerken iki çift laf ederek bedenlerini de yorgunluktan arındıracaklardır.

Yaz geceleri yatsı geç, sahur erken olduğundan yorgun bedenler daha uykunun içinde eğleşmeye başlamadan davulcunun tokmağı dolanmaya başlar sokaklarda. Köy davulu şehirde çalınanlara hiç benzemez. Herkes herkesin hem bekçisi hem davulcusu kesilir âdeta... Davul çaldığı kapıların ışığı yanmazsa o bed sesi ile manisini okuyup her evin en hatırlı kişisi kimse onun adıyla seslenmeye devam eder: “Halil Ağa hadi kalk!” Emri duyan ev kalktığını ispat etmek için ışığını yakmazsa, Topal Eyüp sesinin tonunu arttırmaya, manisini beddua niyetine söylemeye devam eder.

Evin ilk kalkanları eli ayağı tutan yaşlı kadınlardır. Tarlaya tapana gidemediklerinden gecenin o vakti kalkıp oğullarına, torunlarına katmer yapacaklardır. Tabii bunlar Allah’tan korkan, kuldan utanan kayınvalidelerdir. Allah’tan korkmayan kuldan utanmayanlar, değil katmer yapmak için kalkıp hamur yoğurmak, bu işleri tarladan kalan yorgunlukla canından bezmiş bir şekilde yapan gelinine burun kıvrıp “Senin yaptığın bu katmer davulcunun davulunu deler.” diye sitem edip söz sokuşturmakta da geri durmaz.

Topal Eyüp bir tur atıp ahaliyi uyandırdıktan sonra ikinci turu, dumanı üstünde katmerleri toplamak içindir. Toplanan katmerler yoluyla kadınların kadınlıkları, gelinlerin gelinlikleri bir defa daha sınanmış olur. Katmer, davulun üzerine “tok” diye düşüyorsa eyvah geldi gelinin başına. Kuru olmuş demek ki katmer. Sanmayın ki ses çıkarmayan katmer iyidir. Ses çıkarmayan katmer hamur olmuş demektir. E öyle değil böyle değil ya nasıl diyecek olursanız, kıvamında yapılmış katmer kuş gibi süzülüp davula yavaşça konar. Konarken gevrek yerlerinin “çıtırt” diyen sesi duyulur...

Topal Eyüp, sadece ahaliyi uykusundan uyandırmakla kalmaz, her hanenin uyku kalitesini de ortaya koyar. Sahura

zor kalkanlar, kalkamayıp geceden kalanlar hemen Eyüp'ün tokmağına düşer.

Ramazan'ın son perşembesi iftardan sonra evlerde tatlı bir telaş yaşanır. Evin gençleri, gelinleri cuma günü pazara gidecek olan babalarına siparişlerini vermeye dururlar. Genç kızlar ille o yıl yeni çıkmış allı-pullu-telli kumaştan bir şalvarlık, bayrama oyalanacak üzeri dallı-güllü bir yazma siparişi verirler. Kayınvalideler “Bir şeye ihtiyacım yok!” dese de eğer pazara giden evin oğlu ise, ne yapar eder şöyle kocakarı işi olmayan ama gelinleri de özendirmeyecek bir şalvarlık alır gelir. Fakat kayınvalideleri kılık kıyafetten ziyade memnun eden pazara yeni gelmiş, pek kimselerde olmayan aletlerdir. Mesela kıyırma makinesinden mülhem haşhaş makinesi, ucu fırçalı bir el süpürgesi ya da “Bizim köyden hiç kimse almadı.” duyurusu ile eline tutuşturulan bir iki çinko kap kaçak. Kimsenin almadığını söylemekten maksat başkalarının kabına karışmayacak yegânelikte olduğunu belirtmektir.

Dedeler: “Demir kaşık icat oldu dişimiz çürüdü, buz gibi kalaylı kabın yerine aliminyon-melaminyon geldi midemiz dertlendi, kili bırakıp deterjan kullandınız köy kanser illetine bulaştı.” diye şikâyeti şikâyet üstüne bindirseler de kadınlar her gelen yeniliği kapıda karşılamaya pek müsaittirler.

Genç kızların, gelinlerin bayram seyranlığı öğlene kadardır. Öğlen olmadan önce eve dönmüş olmaları icap eder. Gelene sofraya kurulacaktır. “Aç mısın tok musun?” demek olmaz, her gelene sofraya konur. Sofraya azıcık uzak durana bayram misafirinin dokuz kamı olduğu söylenir. Kızlar, gelinler ormana yol üstündeki akrabalarının elini öpe öpe vasil olurlar.

Köy yerinde bayram en hareketli karşılamaya “gelin kız” tabir edilen nişanlı kızların evinde uğrar. Ramazan bayramında koca bir tepsinin içi çerez doldurulmuş olarak (fındık, fıstık,

ceviz, üzüm, akide şekeri, lokum) gelin kızın evine gönderilir. Çerezin yanında bir takım elbise (şalvar-bluz), ayakkabı, yaşamak gider. Gelen çerezlere eğer kız elini sürmezse bu evliliği istemediğine işaret eder. Kulaktan kulağa “Çereze elini bile sürmemiş!” lafı dolaşır. Her daim cebinde çerez ile dolaşırsa bu her iki tarafın birbirine olan itibarını ve sevgisini gösterir. Gönülsüz nişan bozulunca kızın ağzından: “Çerezini yemedim içim rahat.” sözü dolaşır ortalıkta.

Yaz günleri bayram harmanda yakaladıysa rençperi, ya yarım gün olur bayram ya bir gün. İkinci gün bayram, şehirden gelenlerin, rençperlik etmeyenlerin bayramıdır ancak. Aylak delikanlılar ellerinde kasetçalarlarıyla köyden ormana, ormandan kahveye dolaşa dolaşa, dolaşık bir yün yumağı hükümünü alsalar da yaz bayramı yaz yağmuru kadar bile uzun ömürlü olmaz.²⁹

29 Fatma Karabıyık Barbarosoğlu, Ramazanname, Timaş Yayınları, İstanbul, 2002, Sayfa: 44-45-46-47-48-49-50-51

Ramazan ve oruç

İskender Pala

Ramazan için eskiler “on bir ayın sultanı” derler ve onu “hoş geldin ya ramazan” diyerek karşıladılar. Osmanlı, bu ayın gelişyle yapılan hazırlıkları ve bunun sosyal hayata yansıyan yüzünü tıpkı sultanın bir eve konuk gelişine benzetmiş ve öyle davranmıştır.

Ramazan ayının başlamasıyla birlikte Müslüman toplumlar, özel zamanlara girildiğini düşünmüşlerdir. Bunun günlük mesai kavramından ticaretteki canlanmaya, bazı sanat ve zanaat kollarında artan işlerden eğlence ve şenliklere dek geniş bir yelpazede etkin olduğu bilinir.

Ramazan, sanki geceye yönelik bir ay gibi gelir bize. Oysa gün ışığına bağımlı ortaçağ toplumlarında gece ölü zamanların adıdır. Atalarımızın ışık ve elektriğin olmadığı ramazan geceleri boyunca devam ettirdikleri bu canlılık, gerek piyasalarda gerekse onların duygu dünyalarında önemli açılımlar yaratmıştır. Oryantalist yazarların ifadesiyle: “Türkler, ramazanda gündüzleri gece, geceleri gündüz yaparlar.” Bu yoğun tempo daha saraydan başlayarak Osmanlı coğrafyasının her kademesinde karınca kararınca ramazana hürmet anlamında kutlanmıştır. Söz gelimi ramazanın ilk akşamında padişahın, sadrazamına ve devletin ileri gelenlerine iftariyelikler ve sofralar göndermesi; diğer gecelerde de onların aynı tavrı benimse-

yerek kimsesizlerin ve fakirlerin de bu kutlu ayda yüzlerinin gülmelerini sağlamaları gelenektendir...

Saraydaki bu uygulama dalga dalga diğer bürokratların da halka açık iftar sofraları kurmalarına, mevsimine göre konaklarda, yalılarda, mesirelerde ve imaretlerde (aşevleri, darülaceze, tekkeler, öğrenci yurtları vb.) iftar sofraları kurdurmaları ve ardından da dış kirası adıyla hediyeler dağıtmalarına yol açmıştır. Halktan insanlar da kendi olanakları ölçüsünde bu tür yardım kurumlarına erzak yardımında bulunur ve böylece ramazanda hayır yapmış olmanın gönül huzurunu duyarlar. Zekât ve fitrelerin ramazan ayına rastlatılması da ayrıca bir kolaylıktır. Bu hareketlilikten olsa gerek ramazanda aşçı ücretleri iki katına çıkar, Anadolu'dan İstanbul'a aşçı akını olurmuş.

Bütün bu etkinliklerin düzen içerisinde yürüyebilmesi için daha ramazandan evvel ihtisap nezareti (Şehremaneti; Belediye) her türlü ticareti sıkı denetim altına alır, iftariyeliklerden yiyeceklere, giysilerden hediyeliklere, şenliklerden göstericilere kadar her malın ve emeğin ücretini tespit eder (narh), bunu tellallar aracılığıyla ilgililere duyurur ve denetimini de sıkı sıkıya yaparmış.

Ramazanın en cazip yiyeceği her zaman tatlılar olmuştur. Osmanlı devrinde, Silivrikapı ve Mevlânakapı taraflarında imal edilen güllaçlar en gözde yiyecek olarak küfelere bastırılıp pazara çıkar ve kapış kapış gidermiş. Renkli sazlarla bağlanmış desteler, çeşit çeşit kâğıtlara sarılıp süslenmiş, hatta üzerine aynalar konulup tatlılardan bahseden şiirler yazılmış demetler (ramazan muskası), tatlıcı dükkânlarının kapıları üzerine asılıp müşteri beklermiş. Tatlıcılar bu aya özgü olarak çeşit çeşit helvalar, hamur tatlıları, şerbetler, macunlar üretir, sürümden kazanacak şekilde ucuz fiyata satarlarmış. Teravîh sonrasında cami önlerinde ve sebillerde mevsimine göre buzlu gül şer-

betlerinden misk sahlelerine kadar her türlü içecek ücretsiz olarak dağıtılır, ellerinde fenerlerle sokakları dolduran beyler, hanımlar, çocuklar öbek öbek buralarda birikirmiş. Ramazanda sokakta kalmış, yahut sokağa çıkmış herkes, ücretsiz olarak iftar edebilir, ardından da sosyal hayatın lezzetlerinden tadabilir, nimetlerinden yararlanabilirmiş. Sahur zamanına dek süren bu canlılık içerisinde bazen ramazan oburlarının pide fırınlarını kapattıkları, fenersiz gezenlerin zaptiye dairelerinde sabahladıkları, tiryakilerin kuytu köşelerde keyif çattıkları, dindarların türbe ve cami ziyaretiyle oradan oraya gittikleri; halkın, haftada bir değişen mahyaları seyrettikleri ve kandil uçurma şenlikleriyle çocuklarını eğlendirdikleri olur, böylece İstanbul bütün geceyi uyanık geçirirmiş. On bir ay boyunca uyuyan şehir, geceleri öğüten bir değirmen gibidir artık.

Eski deyimlerimiz arasında “Ramazan bereketli aydır ama duvardan giden kılıca sor.” diye bir söz vardır. Bu söz bile eski toplumumuzda ramazanın sosyal hayat açısından ne derece önemsendiğini göstermeye yeter sanırız.

Günümüzde ramazanlar eskisi kadar olmasa da sosyal hayata bir canlılık getiriyor sanırız. Eski meddahların yerine medyahlar; eski cami avlularının yerine de ramazan çadırları alalı büyük şehirlerimizde yine fakir fukaranın eğlencesi çıkıyor ve karnı doyuyor. Ne var ki bu yıl milletçe deprem vurgunuyuz. Deprem çocuklarını düşünmeden ekmeğini bölen iftar sofraları oldu mu bilmem. Duyarsızlıkları içimizden söküp atmadıysak eğer, önümüzde bir fırsat daha var; bayram var. Ve bir ramazan manisi: “Geçti ramazanlar kutlu/Kimi üzgün kimi mutlu/Deprem geldi canlar gitti/Olsun kalanlar umuttu.”³⁰

³⁰ İskender Pala, Tavan Arası, LM Yayınları, İstanbul, 2002, Sayfa: 143-144-145-146

Kandiller yanarken

Yahya Kemal Beyatlı

Mütarekenin ilk senesi, eli bayraklı Yunan taşkınlığı, yapılacak her alâyiş gibi yapılmayacak her nümayışi yapmış, İstanbul'u yâr ü ağyara bir Yunan şehri olarak göstermeye çalışmış bizim gibi ecnebilerin gözlerini de uzun bir müddet Elenizmos'un tütsüsüyle bulandırmıştı. O senenin ramazanı geldi. Bir gece Rumları tanıyan ve bizi seven bir ecnebi ile Moda'daydım. Karşıdan İstanbul, mahyalarıyla, minarelerinin şerefelerindeki kandilleriyle sönmüyordu. O ecnebi bu manzaraya baktı, baktı: "Bu şehir Türk'tür ve Türk olmasa insaniyet güzelliğinden bir âlem kaybeder!" dedi. Bu heyecanından biraz sonra da bu muazzam mahya ve kandil nümayışi karşısında hatırına gelen bir mülâhazayı söyledi: "Rumlar bir senedir bu şehri bize Yunanlı göstermek için ne çarelere başvurmadılar, kendi evlerinden sonra Beyoğlu'nda Türk emlâkini de maviye beyaza gark ettiler, siz ses çıkarmadınız; lâkin bu akşam ne sizin ne de hükümetinizin tertibi eseri olarak minareler kendiliğinden öyle bir nümayış yaptılar ki bu şehrin milliyetini tamamıyla gösterir." Hakikaten İstanbul'un o gece nümayışi, o senenin bütün çirkin nümayışlerini söndürmüştü.

Bu akşam, İstanbul'u bir daha o hâlinde göreceğiz. Yalnız artık gönlümüz mahyalara kanmıyor. Uzun seneler vatanda gurbet nasıl olurmuş duyduk. Kaza ve kaderin cilvesinden

sonra istiyoruz ki ramazanı cedlerimiz gibi ferahlı bir Müslüman kalbiyle idrak edelim.

Bugünkü Türkler siyasiyatta, ilmi, medeniyeti, hayatî telâkkide daima üçe ayrıldıkları gibi ramazanı tahassüste de üçe ayrılıyorlar.

Bu üç zümrenin yalnız müşterek bir noktası var! Ramazana tahassür! Bir zümreye göre ramazan bir şehrâyindir. Çörekli börekli, davullu dümbelekli, meddahlı karagözlü, kahveli nargileli, şuruplu şerbetli, amberli hacıyağlı, kandilli kâğıt fenerli bir şehrâyin.

Bu zümrenin ramazan geldi mi hasreti çoşuyor, hey gidi günler hey! Nerede eski Ramazanlar diye bir acıklı hikâyedir tutturuyorlar ki her mevzu gibi yavaş yavaş beylik üslûba geçecek, ikinci bir zümre başta Dârü'l-Hikmetü'l-İslâmiyye ve bütün müttekiler ramazanı böyle anlayışa sinirleniyorlar, diyorlar ki: “Ramazanı bizim mütemeddinlerimizin sevdiği tarzda, bir şehrâyindir, rengârenk gûnâgûn levhaları olan bir eski Şark âlemidir diye Frenkler de seviyor; hatta bu efendilerin çoğu, ramazanı sevmeyi onların şairlerinden, ressamlarından öğrenmiş olsalar gerek! Ramazan nefsimizle dünyevî hırslarımızla mücadele ettiğimiz bir aydır. Camilerimizde potinlerini çıkarıramayanlar, pantolonları yüzünden diz çökemeyenler bir gün, hatta o da değil, iftira kadar ancak birkaç saat açlığa katlanamayanlar, neden seviniyorlar?” Cedlerimizin mübarek an'anelerini güden bu muttaki, musalli, mûtekid zümre hiç olmazsa bu ay müddetince orucu, namazı, sadakayı, nefsimizi tezkiyeyi tavsiye ediyor. Lâkin bir zamandır bu memlekette bir üçüncü zümre türedi. Bu zümre diyor ki: “Senede bir defa gelen bu otuz günlük sürekli şehrâyin içinde büyük mazinin şaşaaşını yaşıyoruz; lâkin bu levha mazidir, biz onun içinde bir müzede dolaşır gibi dolaşıyoruz, zevk alıyoruz, eğleniyoruz. Kendimiz

ondan değil ve ona Frenkler kadar yabancıyız. Eğer bu levhanın biraz daha hayatı varsa o eski sürekli hayattan bakiyedir; eski İslam medeniyeti söndükten sonra İslam imanı da gevşedi, ibadet bile ancak bir teamül hâline girdi. Bununçündür ki Yunan Hükümeti gibi bu milletin, bu dinin imhasına çalışan bir hükümet zapt ettiği Müslüman memleketlerinde Müslüman ahaliye jandarmalarının kırbacıyla namaz kaldırmak, ceza-yı nakdi tertibiyle oruç tutturmak istihzasına cür'et ediyor. Emindir ki, bugünkü Müslümanların ibadeti o eski iman devirlerimizdeki ibadet gibi bir iman olmaktan uzak ve sadece bir teamüldür. Eğer bugünkü ibadetlerimiz cedlerimizinki gibi pür iman olsaydı, Yunan Hükümeti aksine hareket ederdi. Müslümanların elinden her türlü hakk-ı hayatlarını aldığı gibi ibadetlerine de manî olurdu.

Biz cedlerimiz kadar Müslüman, onların diyanetine sahip, onlar kadar imanı hararetli olursak bu mübarek ay yeni bir şaşaa ile dirilir. Bir müze, bir şehrâyin olmaktan çıkar, her sene tekerrür eden bir tasfiye merhalesi olur.”

Kimi eski ramazanlara mütehassir, kimi ramazanı cedlerimizle lezzetiyle hâlâ yaşıyor. Kimi ramazanın da her şey gibi zevalinden korkuyor. Maamâfih ramazan eski medeniyetimizin ufak tefek güzellikleriyle devrine devam ediyor. Her sene gibi bu sene de ramazana girerken biraz gurbetten çıkacağız!³¹

³¹ Yahya Kemal Beyatlı, Eğil Dağlar, Milli Eğitim Basımevi, 1970, İstanbul, Sayfa:114-115-116-117

Birinci gün

Erciiment Ekrem Talu

Ramazanın birinci günü daima halkta bir acemilik olur. Orucun kendine mahsus tiryakiliği, neşesi, sekri ile he-nüz ülfet etmeyen vücutlar, dimağlar biraz zahmet çeker.

Sabahleyin eyyam-ı adiyede böyle âdet edindiği için er-kenden yataktan fırlayıp, tam başı ucundaki tütün paketine sarılırken: “Efendi ne yapıyorsun, ramazan unuttun mu?” ika-zıyla kendine gelenler, mükeyyifattan, münebbihten mahrumiyetin tevlit ettiği dalgınlıkla gayr-i ihtiyarî olarak vakitsiz evden çıkıp da sair günler mutad olan süratte dairesine varan ve kapıyı kapalı bulunca aklını başına toplayanlar; tramvay-da sigarayı ağızlığa takip tam kibriti çaktığı sırada yanında oturan hoca efendinin dik dik bakışından mütenebbih olanlar, burnunu silmek için mendilini ararken cebinde bulduğu eskiden kalmış bir tek kebab fındığını ağzında çiğneyip yutacağı esnada kaldırım üstünde duran simitçinin: “Ramazaniyelik, sıcak, sıcak!” avazıyla oruçlu olduğunu hatırlayanlar, hep bu mübarek ilk günde sık tesadüf olunur şahsiyetlerdir...

Ramazanın bu ilk gününün eskiden başka hususiyetleri de vardı. Paraya tevakkuf eden hazırlıklardan, iftarlardan, diş kiralardan bahsedip de hem kendimin hem de karilerin der-dini depreştirmeyeceğim. Yalnız yavaş yavaş unutulduğunu görmekle müteessir olduğum bazı kadim ananelerin ihyasını

temenni ediyorum. Mesela bundan birkaç sene evvel ramazan hulul etti mi, küçük büyük herkes birbirini tebrike şitaban olurdu. Samimi, riyasız ziyaretler, mektuplar teati edilir, sohbetler, içtimalar olur, birlikte camiler, sergiler, ahbablar dolaşılır, otuz gün için müşterek ibadet, ziyaret, eğlence programları yapılırdı.

Bu mevsimde oruç tutmak gerçi biraz güç oluyor. Günler uzun, havalar sıcak. Lakin bu şerait dâhilinde fariza-i siyâmı ifa etmek her halde daha ziyade makbuldür.³²

³² İkdâm, 2 Ramazan 1339/11 Mayıs 1921

Asım “Atik Valde’den İnen Sokak”tan geçti mi?

D. Mehmet Doğan

Ramazan, halkımızı büyük nispette kucaklayan dinî bir “vaka”, bu halk, bin yıldan fazla zamandır ramazanı, orucu ibadetten öte, kültürünün, hayatının bir parçası hâline getirdi. Bu zor ibadetin ifasının doğurabileceği sertlikleri, müsamahasızlıkları da kendi kültürü içinde yumuşatmayı ve eleştirmeyi bildi...

Müslüman olmayan kitle ramazanda asla rahatsız edilmedi, onlar da oruç tutan Müslümanlara aynı şekilde davrandı; alenen yiyip içerek onların hissiyatını incitmemeye özen gösterdi. Bu husustaki müsamahasızlık, geçen yüz yılın yarı aydınlarının halktan kopmuş kesiminin tavrı olarak tezahür etti. Dinî değerleri küçümsemekle kalmayan bu tipler, oruç tutanlara saygı gösterme konusunda Müslüman olmayan azınlıklardan geride kaldılar. Zaman zaman dine karşı tutumlarını oruç vesilesiyle sedid bir şekilde ortaya koydular ve elbette tepki gördüler.

Asım’ın meşhur ramazan vakası

Böyle bir vaka Mehmet Akif’in Safahat isimli şiir külliyyatının Asım kitabında anlatılmaktadır. Asım, Safahat’ın 6 cildini teşkil eder. İlk defa 1924’te kitap olarak yayınlanmıştır. Kitap baştan sona muhavere, yani “karşılıklı konuşma” şeklinde şiir-

leştirilmiştir. Konuşan kişiler, esas olarak Hocazade (Mehmet Akif) ile Akif'in babası Tahir Efendi'nin talebesi Köse İmam'dır. Muhavereye katılan diğer isimler, Köse'nin oğlu Asım ile Akif'in oğlu Emin'dir.

Asım'ın meşhur bir ramazan vakası vardır. Bu vaka kitabın “Şu Boğaz Harbi nedir, var mı ki dünyada eşi?/ En kesif orduların yükleniyor dördü beşi” diye başlayan ve “Çanakkale Şehitlerine” olarak bilinen bölümünden sonra anlatılmaktadır. Burada Akif, Çanakkale'de şehit olan Mehmetçikleri bütün kozmografyayı, kâinatı ve hatta dinî yüceltme unsurlarını kullanarak tasvir eder. Onların kanı tevhidi, yani İslâm'ı kurtarmıştır. Bu şehitlerin mezar taşı Kâbe olmalı, mezar taşına ruhun vahyi duyularak yazılanlar geçirilmelidir. Aslında o şehitlerin mezara da ihtiyacı yoktur, Peygamber kollarını açmış onları beklemektedir! Bunu yapan nesil, Köse İmam'ın oğlu Asım'ın da dâhil olduğu gençliktir. Nitekim Asım da gazi olarak cepheden dönmüştür.

Asımın nesli... diyordum ya... nesilmiş gerçek:

İşte çiğnetmedi namusunu, çiğnetmeyecek

Köse imam, oğlu Asım'la ilgili vakayı Mehmet Akif'e şöyle anlatır:

Üsküdar'dan geliyorduk, ikimiz: Asım, ben.

Saat on bir sularındaydı... Vapur beklerken,

Yolcular Bafra'yı tellendirivermez mi sana?

Kaçiver, belli ki çingar çıkacak, durmasana!

Hayır oğlum, nasıl olduysa, apıştım, kaldım.

Çocuğun tavrı değişmişti. Dedim: “Bak, Asım,

Dalaşırsan bu heriflere üzersin babanı.”

İçlerinden biri hem şüphesiz, en kaltabanı,

Üç nefes püfleyerek burnuma: “Sen söyle, hoca!

Niye bağlanmalı hayvan gibi hâlâ oruca?"
Deyivermez mi, tabii senin oğlan tokadı,
Herifin yırtılacak ağzına kalkıp yamadı.

Adam yere düşer. Dört beş arkadaşı Asım'a saldırır; önce yere yıkarlar ama sonunda Asım hepsini dağıtır! Askerler adamları alıp gitmese halleri daha kötü olacaktır... Köse İmam, oğlunun efeliklerinden yakınıdır. Akif, burada uzunca Asım'ı över. Hem fiziği, hem akli ve bilgisi yerindedir. Maneviyatı kuvvetlidir; bencil değildir, merhametlidir. Böyle evladı Allah herkese nasip etmez. Bu övgülere rağmen Köse İmam derdine çare bulunmasını istemektedir, çünkü her gün ramazan vakası gibi vakalar cereyan etmektedir.

Cephede ulvî gayeler uğruna savaşmış, gazi olarak dönmüş olan Asım, cephe gerisinde olup bitenlere isyan eder. Bir tarafta şiddetli açlık, yokluk, sefalet vardır; diğer tarafta rezalet, vurgun, soygun almış yürümüştür. Gördükleri karşısında ruhu sarsılmakta, beyni yıkılmakta ve kalbi harap olmaktadır. İnsanların yardımına koşmak, yanlışları kendi eliyle düzeltmek için gayret etmektedir. -Akşam mahkeme etmekte, gündüz infaz etmektedir!- Meyhane basar, kumarcıları tehdit eder, eğlenenleri döver, sarhoşları kovalar. Asım kendini şöyle müdafaa eder: Herkes aç beklerken, bazıları perdeleri kaldırıp alenen içki içerler. Dünya açken sefih olanlar Asım'ın tepesini attırır. Onlara yoluyla söyler, fakat "Def ol!" diye kovarlar. Bunun üzerine hepsini kollarından tuttuğu gibi def eder. Anlattıklarında Asım haklıdır. Akif onu dinler, haklı olmakla beraber, üzerine vazife olmayan bu işlerden kendisinin vazgeçmesini, arkadaşlarını da vazgeçirmesini ister. Onu yarım bıraktığı tahsilini Avrupa'da tamamlamaya ikna eder...

Gövdeden kopmayan aydınlar

Mehmet Akif'in anlattığı tahammülsüz kesim, Türkiye'nin Batıcı aydınlarıdır. Bunlar, 19. yüzyılın pozitivistimin tesirinde kalarak dine karşı sert tavır takındılar. Kendileri dinden uzak durmakla (hatta karşı olmakla) kalmadılar, cahil saydıkları halkı da dindarlıklarından ötürü tahkir ettiler. Batıda öğrenim görmüş, Batının bilgi ve kültürünü tanımış şahsiyetlerden Yahya Kemal, bu standart aydınlardan değildir. Dinin pratiğini (amel) icra etmese de onun millet için ifade ettiği önemin farkındadır. Mütareke yıllarında yazdığı Ezansız Semtler, Topkapı Sarayı'nda, Ezan ve Kur'an vb. yazılar millet kavrayışının derinliğini ve sağlamlığını ortaya koyar. O milleti, yüzyıllar içinde sahip olduğu ve oluşturduğu değerler içinde güçlü görür. Böylece tabii, organik bir milliyet kavrayışına varır. Sentetik milliyet anlayışının devlet siyaseti olduğu dönemlerde, milletin kendi değerleri içinde var olmasının her şeye rağmen gücümüzü gösterdiğini ifade eder.

Yahya Kemal'in doğrudan ramazanla ilgili şiiri "Atik Valde'den İnen Sokakta" ismini taşır. Bu şiir, tarih içinde var olan toplumun esas kitlesinin kavrama ve var olma biçimlerini her şeye rağmen müspet olarak sürdürdüğünü çok güzel anlatır. Buna karşılık, ana gövdeden ayrılmış, yabancılaşmış kesimin içine düştüğü açmazı, sıkıntıyı da ifade eder.

Şair, 1934 yılında İstanbul'un yeni semtlerinden Moda'da oturmaktadır. Bir ramazan günü, ramazanın hissedilmediği Moda'dan Üsküdar'ın Atik Valide semtine gider. Atik Valide Camii'nden Karacaahmet'e inen sokakta durur, yoksul halkı, kerpiç evleri, bakkal dükkânını seyrederek. Bu sırada edindiği izlenimi daha sonra şiir olarak kaleme alır.

"Atik Valde'den İnen Sokakta" şiiri, Mehmet Akif'in Asım'da anlattığı ramazan vakasının zıddıdır. Yahya Kemal, bu

şürle, yeni aydınların halktan kopuk, sentetik dünyası yerine, halkın tabii yaşayışını tercih ettiğini ortaya koyar. Ana gövdeden şu veya bu sebeplerle ayrılanların eninde sonunda hakikati göreceğini, kendi durumunu ortaya koyarak hissettirir. Halktan böyle duyarlı bir zamanda ayrı kalmak ona bir gurbet akşamı yaşatmıştır. Bu hadsiz üzüntüyü ancak onlardan ayrı kalma duygusunu hissedebiliyor olmak hafifletir. Madden onlarla beraber olmasa bile, hissen onlarla birlikte. Ana gövdeden tam olarak kopmamış, başka bir milliyete mensup olmamıştır.³³

³³ Zaman gazetesi, 1 Kasım 2005

Bir Sivas ramazanı

Abmet Turan Alkan

Ramazandan bir gün önce, yani ilk teravihin kılındığı akşam bir arkadaşla hoş beş ediyorduk. Söz, sahur menüsünden açıldı, “sizde ne pişiyor, bizde ne pişiyor” derken, sahur sofralarının padişahı “kuskus”a geldik. Arkadaşım,

– Pekâlâ, kuskus yerseniz, ramazanın sonuna kadar her kuskus tanesi zikreder, dedi. Gülüştük.

İnanç, günlük hayatın eksenine yerleştğinde, âdetler, gelenekler ve hatta muaşeret kuralları bile dinî bir etki altına giriveriyor. Kuskus örneğinde, bu hakikati bir kere daha yalın şekilde fark ettim. Galiba kuskus yemekten hoşlanmayan torununa, bir babaanne, bu mealde masum bir yalan söylemiş olmalıydı. Belki bu masum yalanın pratik bir faydası vardı. Malum ya, taneli yiyecekler midede daha fazla kalır ve açlık hissinin oluşmasını geciktirir. Belki kuskusun zikretmesi bu cinsten bir pratik faydaya yönelmiş, küçük bir inhiraftı.

Sonra âdetlerin, dinden sayılıp sayılmaması hakkında mütalâada bulunduk. Din, elbette hayatın bütününe kaplıyordu ama zavallı kuskusun ramazan sonuna kadar zikirle vazifelen-dirilmesi, her hâlde dinin rükünlerinden biri değildi. O halde dini gereklerle, âdet ve muaşeret hükmünden şeylerin dinî bir olgu sayılmasının birbirine karıştırılmaması gerekiyordu. Vakti bunun zararı yoktu ve canlı cansız her nesnenin Allah’ı zikretmesi” ayet hükmünde bir nass idi, ama bunu bulgura,

pirince veya kuskusa kadar irca etmenin anlamı neydi? İnsanlar, dinle, dinî olmayan arasındaki farkı bilmeli değil miydi?

Sivas denilen şu kağşamış beldenin, yeniden bir “şehir” atmosferi kazandığı kısa arakesitlerden biri de ramazandır. Aynı kar yağışında olduğu gibi. Ramazanda da Sivas, illüzyonu andırır bir şekilde kirinden, pasından ve düzensizliğinden kurtulur; üzerine ramazanın getirdiği güzellik örtüsü çeker ve âdeta “Akdeniz” olur. Bunu, ramazanın ilk teravihini kutladığımız Ulu Cami’de bir kere daha gördüm. Ulu Cami’ye epeydir yolunuz uğramıyorsa, mutlaka görmelisiniz. Yeni tamiratından sonra evvelki loşluğundan tamamen kurtulmuş, sıcak, aydınlık ve huzur verici bir mabet hâline gelmiş. Tabii, bir şehrin en kıdemli camisi olmak gibi bir üstünlüğü var Ulu Cami’nin; ruhaniyeti var. Düşünün ki Ulu Cami’de ilk Cuma Namazı kılınırken, Moğollar henüz Anadolu’nun yolunu bile bilmiyorlardı, İstanbul, Ulu Cami’nin açılışından iki buçuk asır sonra fethedildi ve bu şehrin ortasında Ulu Cami, tam sekiz yüz seneden beri, şehrin manevî sıklet merkezini teşkil etmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında bakımsızlıktan yer yer çöken ve eskilerin tabiriyle “içinde itler enikleleyen” bu güzel mabet, 1950’li yılların ortalarında, yine bu şehrin manevî muhafızlarından Ehramcızade İsmail Hakkı Toprak Beyefendi’nin öncülük ettiği bir ihya kampanyası ile yeniden izzetine ve şevketine kavuşmuş bulunuyor.

Bu şehrin insanlarına oruç ne kadar yakışıyor; ramazan, şehirlerimizi süflilikten kurtarıyor. Bu efsunlu ayın sararmış benizlere getirdiği güzelliği hayretle seyrediyorum. Böyle günlerde Sivas’ın tadına doyumuyor ve bilir misiniz ki bu satırların kaleme alındığı anlarda, bu kağşamış şehrin üzerine iki rahmet birden inmektedir.

Aylardan ramazan ve kar yağıyor!³⁴

³⁴ Özlem Olgun, Ramazan Kitabı, Kitabevi, İstanbul, 2000, Sayfa: 366-367

Kadir gecelerinde, sabaha kadar gökyüzüne bakanlar

Nibat Sami Banarlı

Kadir gecelerinde, inanmış insanlara gök kapılarının açıldığı, ayrı heyecan yaratan bir inanıştı. Bu yüzden, Kadir gecelerini, semada bir nur görmek heyecanıyla geçirenler olurdu. Bunlar arasında, zaman zaman, sema lacivertliğinde bir nokta-nın yeşil bir nurla yandığını, sonra bu nurun büyüyerek bütün atmosferi kapladığını görenler olurdu. Bazen da gök kubbenin ortasında daire şeklinde, nurdan bir havuz yanar ve kenarlarından aşağıya doğru, göz kamaştırıcı kandiller sarkardı.

Bu bir hakikat miydi? Bir rüya, bir vehim ve aldaniş mıydı? Bunun tahlili, burada ve bu zamanda ne kadar müşküldür. Belki de Kadir gecelerinde, sabaha kadar gökyüzüne bakanlar, bir an, kendi içlerindeki iman âleminin, semaya vuran akislerini görürlerdi...

Ben, henüz yavru sayılacak yaşlarımda, Ayasofya'daki bu Kadir gecelerini görmüştüm. Çocuk ruhum, o gecelerde, binlerce ve bir çocuk görüşü için, on binlerce Müslüman'ın, bir ses, bir ruh, bir vücut gibi dalgalanışı karşısında derin heyecan duyar, sanki ruhum yanardı. Benim o yaşta gördüğüm Ayasofya kubbesi, bugünkünden defalarca büyüktü. Bu kubbenin o gecelerdeki maneviyatını ise, sonraları, Edirne'nin Selimiye

Camii'nde ve bilhassa İstanbul'un Süleymaniye'sinde, bu sefer, daha millî bir gururla görmüştüm.

İtrî'nin, ilâhi Tekbir'ini de ilk defa o gecelerde sanki uçsuz bucaksız bir korodan dinlemiştim. Bu dinî besteyi, hep birden, o kadar güzel, o kadar heybetli ve öylesine kubbeler dolusu söyleyebilmek için, bu kubbeyi dolduran, binlerce, on binlerce ruh, sanki asırlarca birlikte çalışmıştı.³⁵

³⁵ Nihat Sami Banarlı, İmân ve Yaşama Üslûbu, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1986, Sayfa: 118-119

Bir Türk tüccarının evinde ramazan misafirligi

Miss Julia Pardoe

İstanbul'a ramazanda, yani oruç tutulan bir ayda geldiğimizi söylemiştim. Buraya gelince, benim ilk merak ettiğim şey, bir Türk ailesinin evinde bir ramazan gecesi geçirmek oldu.

Bir Avrupalı için zor ve çoğu zaman imkânsız olan bu işte, kolaylık gördüm. Bu da şöyle oldu: İstanbul'a çıkar çıkmaz, hemen saygıdeğer bir Türk tüccarı ile tanıştırıldık. Daha sonra kendisine, haremimi ziyaret etmek dileğinde bulunduğumu bildiren bir mektup yazdım. Derhâl istediğimi memnunlukla karşıladığına dair pek nazikâne bir cevap verdi.

Tanıdığım bir Rum madam, benimle birlikte gitmeyi ve bana tercümanlık etmeyi teklif etti. İkimiz İstanbul tarafına geçtik. Araba geçmesine hiç elverişli olmayan bir kaç dik ve dar yokuş tırmandıktan sonra, (Süleymaniye semti olacak) bizi bekledikleri konağın geniş avlusundan içeri girdik. Buradan, hareme yahut da kadınlar dairesine giden geniş merdivenleri çıktık...

Bizi götürdükleri salon, geniş, ılık bir yerdi ve kıymetli halılarla döşeliydi. Üç tarafında da sedirler uzanıyordu. Bunlar aşağı yukarı yerden otuz santim yüksekliğindeydiler. Üzerlerinde kırmızı çuha örtüler vardı. Öte yandan, duvara yaslı yahut da belirli aralıklarla sedirlerin üzerine serpiştirilen yastıklar, sırma ve renkli ipek ipliklerle işlenmişti. Sedirin bir ucunda

tandır duruyordu. Odanın üst tarafındaki çift camlı pencere-lerde, sık kafesler vardı. Alt uçta da üstü kemerli bir hücrede, içi su dolu bir testi ile cam bir tabak içinde üstü kapalı bir kâse duruyordu. Bu hücrenin iki tarafına gerilen iplerin üzerinde, ağır işlemeli ve kılaptan saçaklı birçok el havlusu asılıydı. İyi cins bir ağaçtan yapılmış bir rahlenin üstünde de büyük bir Kur'an, bürümcük bir örtü ile örtülü duruyordu. Odanın orta yerinde büyük bir mangal vardı. Bu büyük bakır kap, otuz santim kadar yükseklikteydi. Aynı malzemeden yapılmış ve altında üç tekerleği bulunan tepsi gibi bir şeyin (mangal altı) üzerinde duruyordu. İçi, tandırdaki kül yerine, mangal kömürü ateşiyle doluydu.

Aile, baba, anne, oğul, gelin, kız, damat, bir de onlardan yaşça daha genç manevî oğuldan ibaretti. Kadınlar, tandırın üstündeki yorganları ta burunlarına kadar çekip, minderlerin üzerine yaslanmış, oturuyorlardı. Bizi karşılamak için bu örtüleri bir tarafa çekip doğruldukları zaman, gözüme çarpan ilk şey, lacivert gözlü, kumral saçlı genç kızın, hayalimde yaşattığım Türk tipinden çok farklı oluşuydu. Annenin titiz bir kadın olduğunu ilk bakışta anladım. Sonradan bu fikrimi değiştirecek bir vesile de olmadı. Gelinin gözleri iri, parlak ve karaydı. . .

Ramazan olduğu için bize ne kahve, ne de şeker ikram edildi. Şerbet vermek istedilerse de onlara uyararak oruçlu olduğumuz için içmedik ve saat altı buçukta, müezzin minareden ezan okuyup iftar vaktini ilân edinceye kadar, orucumuzu bozmadık. Ezan sesi duyulur duyulmaz, hemen herkes harekete geçti. İftar hazırlıkları önceden o kadar istek ve öyle dikkatle yapılmıştı ki, bir dakika bile kaybolmadı. Bir halayık, yemeğin hazır olduğunu haber verdiği zaman, arkasından hepimiz küçükçe bir odaya geçtik. Burada, pek masaya benzetemediğim bir şey hazırlanmıştı.

Oda tam bir kare şeklindeydi. Orta yere de bir seccade yayılmıştı. Bunun üstüne konulan, altmış santim kadar yükseklikteki bir ayağın üzerine büyük, yuvarlak bir tepsi oturtulmuştu. Başka hiçbir eşya yoktu. Tepsinin kenarları, hafifçe yukarı kıvrıktı. Ortasına, içi un çorbası dolu bir kâsenin etrafına dilim peynir, ançüez, havyar ve çeşit çeşit reçeller dolu küçük porselen tabaklar dizilmişti. Bunların aralarına da tahta kaşıklarla, pembe ve beyaz şerbet kâseleri konulmuştu. Bu kâselerin içindeki gül kokusu, etrafa yayılıyordu. Tepsinin kalan yerlerine, küçük parçalara bölünmüş iyi kabarmış ekmekle, sert, kalın ve hiç de hoşuma gitmeyen bir hamurdan yapılmış ramazan ekmeği (ramazan pidesi olacak) konulmuştu. Bu pidenin üzerine, yumurta akı sürülmüş ve çöreo tu serpilmişti. Bunlar da küçük parçalara bölünmüştü...

Yemek işi başlar başlamaz, yani her birimiz bir minder alarak, kucağımızda kocaman ve ağır saçaklı peşkirlerle yemek sinisinin etrafında yere çömeldiğimiz zaman, oda siyah, beyaz, kahverengi dokuz yaşla elli yaş arasında cariyeye ve halayıkla doldu.

Biraz önce sözünü ettiğim evin hanımefendisinin, sık sık: “Buyurunuz Efendim! Hoş geldiniz! Buyurunuz!” diyerek hiç durmadan insanı yemeğe teşvik eden sözleri karşısında, küçük tabakalardaki yiyeceklerden (iftarlıklar) idare ile yiyebildiğim kadar yedikten sonra, pirinçle karışık pişmiş balık geldi. Bunun gelmesiyle, kaşıkların harekete geçmesi bir oldu. Hepsi birlikte aynı tabağa daldı. Balık, et, tavuk, hamur işi ve kaymak olmak üzere, hiç birbirine uymaz şekilde (tatlının arkasından tuzlu, muhallebi veya sütlaçtan sonra yahni) arka arkaya geldi. En son gelen pilâvla, yemek sona erdi. Bu yemeklerin hepsinden birer parça tatmak zorunda kaldım. Çünkü Türk konukseverliğinin karşısında böyle davranmak gerekiyordu.

Doğuda yemek pişirme bir bilim hâlinde değildir. Obur diye bir şey de yoktur. Osmanlılar, yalnız yaşamak için yerler, yemek için yaşamazlar. Yemeklerinin çok çeşitli olması, bazı kimselerin sevmedikleri şeyler olursa, ötekilerden yemeleri içindir. Çok çabuk değiştirilmesi de bir yemekten fazla yenilip, ötekinin bırakılmaması içindir. Bir Türk sofrasında hiç kim-seden, yemeğini yedikten sonra sofrada kalması beklenemez. Karnını doyuran herkes, sebep göstermeden ve özür dileme-den, sofradan kalkar, ellerini yıkar, çubuğunu içmeye koyu-lur yahut da başka işlerine bakar. Burada, özellikle, Türklerin sade ve ince konukseverliği üzerinde durmak isterim: İster fakir, ister zengin olsun, yemek vakti gelen misafirlerini her zaman iyi karşılar ve sofralarına oturturlar. Yüksek sesle söylen-en “Buyuruuuun!” asla zorla ve soğuk bir tonla sarf edilmez. Kendilerini sadece Allah’ın kulu sayarlar. Bunun için de dünya mallarına iğreti gözüyle bakarlar. Kendilerinde fazla olan şey-leri de olmayanlara verirler ve bunu bir borç sayarlar.

Sofradan kalktığımız zaman, içeri bir halayık girdi. Elinde üzeri motiflerle işli, içi süzgeçli, madenî bir leğen tutuyordu. O sırada, bir ikincisi aynı madenden yapılmış zarif şekilli bir ibrikle el-lerimize ılık su döktü. Üçüncüsü de çok güzel işlemeli havlular tut-tu. Bunları kıyamadan kullandım desem yalan söylemiş olmam.

Bu zevkli iftar merasiminden sonra, büyük odaya döndük. Burada, güzel, yaşlı bir masalcı kadınla karşılaştık. Bu kadın, masallarıyla, akşamın boşluğunu doldurmak için çağırılmıştı. Ramazanda bu âdet aşağı yukarı her konakta vardır. Bu ma-salların, arkasına yaslanarak rahat rahat oturan, bolluk içinde-ki Türk kadınlarını hiç bir emek sarf etmeden eğlendikleri için önemleri büyüktür.³⁶

³⁶ Miss Julia Pardoe, 18. Yüz Yılda İstanbul (Tercüme: Bedriye Şanda) İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1967, Sayfa: 27-31

Ramazan

Edmondo de Amicis

İstanbul'da, Arabî ayların dokuzuncusu olan ve Müslümanların oruç tuttıkları ramazan ayında bulunduğum için her akşam yazılmaya değer bir sahne gördüm. Bütün ramazan boyunca Türklere güneşin doğuşuyla batışı arasında yemek yemek, su içmek, tütün içmek yasaktır. Hemen herkes bütün gece boyunca bol bol yiyip içer ama güneş görünür görünmez, dinî kaideye riayet ederler ve kimse bunu alenen ihlâl etmeye cesaret edemez. Bir sabah, arkadaşımınla ben, bir tanıdığımızı, Hünkâr yaverlerinden birini ziyarete gittik. Hiçbir batıl fikri olmayan bu genç zabiti Saray-ı Hümayun'un giriş katındaki bir odada elinde bir fincan kahveyle bulduk. Yunk: "Nasıl, güneşin doğuşundan sonra kahve mi içiyorsunuz?" diye sordu. Zabit omuz silkip ramazana da oruca da aldırış etmediğini söyledi; fakat tam bu sırada kapı ansızın açılınca, fincanı saklamak için öyle çabuk bir hareket yaptı ki, kahvenin yarısı ayaklarına döküldü. Bu küçük hikâyeden, bütün gün halkın gözü önünde olan kimselerin ne kadar ciddî bir oruç tutmaya mecbur oldukları neticesi çıkarılabilir: Meselâ sandalcılar. Buna inanmak için onları güneşin batışından birkaç dakika önce Galata Köprüsü'nden görmeye gitmelidir. Dinlenenleri, kürek çekenleri, hemen oracıktakileri, uzaklaşmış olanları sayınca bin civarında sandal görürsünüz. Şafaktan beri hiçbir

şey yememişlerdir, açlıktan ölürlere, yiyecekleri yemek kayıkta hazır durur, bir güneşe bir yemeğe, bir yemeğe bir güneşe bakarlar; et dağıtılacağı sırada cambazhane hayvanlarının yaptığı gibi soluk soluğa kalırlar. Güneşin batışı top atılarak ilân edilir. Arzuyla beklenen bu andan önce ağızlarına bir yudum su veya bir lokma ekmek koymaları mümkün değildir. Birkaç defa, Haliç'in iç bir köşesinde bizi götüren sandalcıları yemek yemeye teşvik ettik; güneşi korkulu gözlerle göstererek daima: "Yok, yok, yok!" diye cevap verdiler. Güneş dağların arkasında yarı yarıyadan fazla kaybolunca, ekmeklerini ellerinin arasına alıp zevkle okşayıp koklamaya başlarlar. İnce bir ışık kavisinden başka bir şey görülmeyince, istirahat edenlerin, kürek çekenlerin, Haliç'i geçenlerin, Boğaz'da kayıp gidenlerin, Marmara denizinde dolaşanların, Asya sahilinin en tenha körfezlerinde demir atmış olanların hepsi ağızları açık, ekmekleri havada, gözleri neşe içinde batıya doğru dönerler ve bir ateş noktasından başka bir şey kalmayınca bin ekmek bin ağıza götürülür. Nihayet ateş noktası söner, top patlar ve aynı anda otuz iki bin diş bin ekmekten kocaman bir lokma koparır. Bin mi diyorum? Bütün evlerde, bütün kahvelerde, bütün ahçı dükkânlarında aynı anda aynı şey olur.³⁷

³⁷ İbrahim Refik, Ramazan Medeniyeti, Albatros Kitapları, İstanbul, 2000, Sayfa: 80-81

Arife ve bayram günleri

Gerard de Nerval

A rife günü gelmişti. Eskiyen güzel ramazan ayı, geçen kışta karların ve bundan önceki ayların gittiği yere çekiliyordu. Bu, bizim şairimiz François Villon için çok ciddi bir konu olur. Gerçekte asıl bayram, ayın çekildiği gündür. Ertesi gün doğan güneş Şevval ayını tahtından indirir. Eskiyen ay, otuz gün müddetle bir gece güneşi gibi parlamıştır; çünkü mahyalar, fenerler, ramazan ayı müddetince her tarafı pırıl pırıl aydınlatıyor.

O gece, büyük topluluklar halinde, insanlar bir istikamete akıyordu. Valide Sultan'ın oturduğu Eski Saray'la, Sarayburnu arasında bulunan Büyük Saray (Topkapı Sarayı) arasındaki yeri parmaklıkla çevirmişlerdi. Yedikule'den Ayasofya'ya kadar çeşitli semtlerden insanlar, akın akın buraya geliyorlardı.

Az sonra, İstanbul'un kalabalık semtlerinden bir araba dizisi geçmeye ve Ayasofya'ya kadar uzanan büyük caddeyi takip ederek sarayın dış kapısına yaklaşmaya başladı. Yirmi kadar olan bu arabalarda, padişahın bütün akrabaları, bir şehzade doğurduktan sonra saraydan çıkıp müreffeh bir hayat yaşamaya devam eden hanımları vardı...

Bayram sabahı, güneş doğarken, gemilerden ve bütün hisarlardan atılan toplar şehri inlett. Bin minareden yükselen ezan sesleri her tarafta yankılandı. Bu sefer, merasim yeri

Atmeydanı idi. Burası Bizans imparatorlarının hatıraları ile de meşhurdur ve orada onlardan kalan abideler vardır.

Meydanın bir yanında Sultanahmet Camii var. Padişah Abdülmecit hazretleri, bayram namazını kılmak için işte bu camiye gelecekti. Sabah, İstanbul, Üsküdar ve Pera'dan gelen, belki bir milyon insandan fazla olan muazzam bir kalabalık, Sarayburnu'na kadar uzanan sahayı doldurdu. Kaldığım han buraya çok uzak olmadığı için, kalabalığa karışıp Atmeydanı'na kadar gidebildim.

Ayasofya'yı dolanan yolda yapılan resmigeçit en az bir saat sürdü. Fakat kıyafetler, bir renk için hiç de merak uyurucu değildi. Çünkü başlarındaki kırmızı fesler bir yana bırakılırsa, hemen hemen bütün birlikler Avrupai tarzda giyinmişti. Paşaların üniforması, tıpkı bizimkiler gibi, dikiş yerlerinden altın yıldızlı tellerle süslüydü. Fakat her tarafta mavi redingotlar göze çarpıyordu.

Pera'da oturan Avrupalıların çoğu bu kalabalığa karışmıştı. Çünkü bayram günleri, diğer dinlerden olanlar da Müslümanların merasimine iştirak ederler, onlar da bayram yaparlar. İslamî merasime kalben katılmayanlar için bile, bu bir bayramdı. Sultan'ın, Donizetti'nin kardeşi tarafından yönetilen Müzikay-ı Hümayun'u çok güzel marşlar çalıyordu ve bu marşlar şark usulüne uygun olarak unisson şeklinde, yani çok çalgının bir ses oluşturması şeklinde icra ediliyordu. Resmigeçidin en ilgi çekici yanı, Muhafız Birliği'nin geçişi oldu. Bunların miğferleri uzun sorguçlarla süslüydü, ayrıca mavi panşaları vardı, insan onları seyrederken, Macbeth'teki gibi, bir ormanın yürüdüğünü görür gibi oluyordu.

Nihayet padişah da geldi. Çok sade giyinmişti, yalnız sarığının üzerinde küçük bir elmas parlıyordu. Fakat bindiği atın eğri ve takımları altın ve elmaslar içindeydi, herkesin gözünü kamaştırıyordu. Peşinden gelen ve seyislerin idaresinde

olan atların koşumları da aynı şekilde zengin süslerle pırıl pırıldı. Nazırlar, seraskerler, kazaskerler, ulema ve diğer yüksek dereceli memurlar, hükümdarın ardında yürüyüşe katıldılar. Daha sonra yeni birlikler geçti ve geçit sona erdi.

Kortej Atmeydanı'na gelince, caminin avlusuna girip yerlerini aldılar. Molla ve imamlar caminin kapısında, basamaklar üzerine sıralanmış bekliyorlardı. Sultan atından inince, bu zevat tarafından karşılandı ve içeri alındı. Meydana çok sayıda araba da gelmişti ve İstanbul'un bütün asil kadınları da oradaydı. Arabalarının kafesli kapı ve pencerelerinden merasimi seyrediyorlardı. En seçkinleri, cami avlusunda daha yüksekçe bir yer işgal etmişlerdi.

İçerde ne olduğunu göremedim, fakat duyduğuma göre bir koyun kurban olarak kesilmiş. O gün, hemen hemen bütün Müslüman evlerinde koyun kesilir (Kurban bayramı olmasına rağmen...)

Meydan oyuncakçılarla, her çeşit yiyecek ve şerbet satanlarla doluydu. Kurban kesiminden sonra, herkes yiyecek ve içeceklere âdeta saldırdı. Çörekler, şekerli kaymaklar, kızartmalar ve halkın en çok yediği kebablar pek boldu. Kızartmalar, kalın ekmek dilimlerinin içine maydanoz ile birlikte konuyor ve bedava dağıtılıyordu. Parasını, yüksek ve zengin şahsiyetler ödüyormuş.

Ayrıca, herkes istediği eve girer, sofraya oturur ve ikram görür. Fakir, zengin bütün Müslümanlar, evlerine gelen insanların dini, ırkı ve sosyal durumu ne olursa olsun, kendi varlık durumlarına göre ziyafet verirler, onları memnun etmeye çalışırlar.

Bayramın ikinci ve üçüncü günleri şenlik devam eder.³⁸

³⁸ İbrahim Refik, Ramazan Medeniyeti, Albatros Kitapları, İstanbul, 2000, Sayfa: 232-233-234-235

Bayram günleri

Halit Fabri Ozansoy

S abahı iple çeken çocuklar, ortalık ışyınca yataklarından fırlarlardı. Bu esnada büyükler de uyanmışlardır. Erkekler acele giyinerek bayram namazına giderlerdi. Onların dönüşüne kadar, evlerde çocukların yeni elbiselerini giyme merasimi başlardı. Bir oğlan, kendisinden küçük olan kız kardeşinin saçlarını tarayıp çift veya tek örgü ile kurdelelerle süslerlerken, daha onun cici elbiseleri giydirilmeden, dudaklarını büze büze bir öfke ile bazen de bir ağlayışla, kendisinden evvel giydiriyorlar diye titizlenir, o zaman teyze veya hala bu yaramazın tuvaleti ile meşgul olurdu.

Biraz sonra babalar, amcalar, dayılar ve yetişkin oğullarla torunlar namazdan dönerlerdi. O zaman, sırası ile büyüklerin ellerini öpme yarışı başlardı. Büyükler de “Allah nice senelere kavuştursun, berhudar olun!” duaları ile yavruların yüzlerini, gözlerini öperlerdi.

Biraz sonra kapı çalınmaya başlardı. İlk gelenler, yine yepyeni elbiseli komşu çocukları idi. Bunlar da el öpüp dua alırlar ve kendilerine pırıl pırıl gümüş bir iki çeyrek, bazen da ailenin gelirine göre bir çeyrek altını ipek mendillerinin ucuna düğümlenerek hediye edilirdi... Aradan biraz zaman daha geçince, evin hizmetçisi, kalfa veya aşçı kadınları da bunlardan hangisi varsa evlerde efendi ve hanımlarının ellerini öpmeye

çıkırlar, evde uşak veya aşçı bulunuyorsa, onlar da sırtlarına yeni mintanları ile selâmlığa inen efendilerinin ellerini öpmekte gecikmezlerdi.

Aradan yarım saat, bir saat geçmeden, uzak yakın dost ve akrabaların tebrik ziyaretleri başlardı. Fakat evin beyi, herhangi bir hükümet dairesinde memursa, kalem arkadaşları ile bir gün evvel kararlaştırdıkları birinin evine gitmiş olurdu. O evde bütün arkadaşlarla birleşirler ve hep birden müdür beyin evine gidip tebrikte bulunurlardı.

Evlerde ziyaretçilere şeker, lokum ve şerbet ikramı devam ederken, sokaktan ramazandaki gibi bir davul sesi gümbürderdi. Gelen bekçi ile yanındaki davulcusudur. Davulcu hem tokmağını gümbür gümbür davuluna indirir, hem mâniler okurdu. Mahallenin emektar bekçisi de ev ev dolaşarak kapılardan, verilen veya kafesli pencerelerin altından hanımların attığı bahşişleri toplardı. Böyle bahşişler toplanarak okunan mânilerden birkaçı şöyle idi: “Buna bayram ayı derler/Bal ile şekerden yerler/Eskiden âdet olmuş/Bekçiye bahşiş verirler.” Yahut bahşiş zamanı uzarsa, evdekilerin elini çabuk tutması için şu mâni: “Kedi damdan dama atlar/Bekçinizin ödü patlar/Merak etme bekçi baba/Efendi kesesini yoklar.”

İstanbul çocuklarının bayramlarda eğlendikleri birçok bayram yerleri vardı. Bunların meşhurları Fatih Meydanı ve Şehzadebaşı Camii avlusu idi. Ayrıca, İstanbul’un her semtinde, Beyoğlu, Beşiktaş, Üsküdar ve Kadıköy’de mahalle mahalle, birçok bayram yerlerinde çocuklar bayramın tadını çıkarırlardı.

Bütün bu bayram yerleri bir âlem di. Beşik salıncaklar, kayık salıncaklar, atlıkarıncalar, çadırlarda tuluat kumpanyaları, cambazlar, müşterilerini beklerlerdi. Bunlardan başka, arabalar, atlar ve eşekler de vardı bu bayram yerlerinde. Çocuklar attan iner, eşeğe biner, eşekten inince de topluca şarkılar söy-

leyerek arabalarla bir tur yaparlardı. Bir tur, civar mahallere gidip gelmek suretiyle olurdu. Bilhassa beşik salıncaklar bu bayram yerlerinin en büyük neşesi idi. Yepyeni elbiseli erkek ve kız çocuklar üstü açık uzunca küçük bir oda gibi benimsedikleri bu salıncakların karşılıklı sıralarında sıkışarak otururlar, oğlanlar ellerine darbuka, kızlar da zillimaşa alarak bir ağızdan türküler, kantolar çağırırlardı. Bu ahenkli ve cüm-büşlü sallanış bir müddet devam eder. Sonunda salıncakçının “Yandı!” sesi ile salıncak dururdu. O zaman çocukların hep birden bir “Aaa!” deyişi vardı ki çok hoşta giderdi. Bununla beraber, tekrar bir kuruş verenlerin ikinci sallanış için salıncaktan inmesine sebep kalmazdı. Bayram yerleri, aynı zamanda birçok satıcılarla dolardı. Baloncular, düdükcüler, kaynana hırıltıcıları ortada dolaşır durur, baloncular renk renk balonlarını kalınca bir sicimin ucunda havada sallandırırdu. Eyüp oyuncakları salanlar, o kaynana zırlıkları, o dümbelekler, düdüklelerle o kadar gürültü yaparlardı ki hemen hemen bayram yerinin bütün gürültüsünü bastırırlardı. Sonra, her çeşit yiyecek maddesi satanlar her tarafı doldururdu. Bir sehpa üstündeki mangallarında cızır cızır köfte pişirenler, simitler, çörekçiler, şerbetçiler, fıstıkçılar, fırıldaklı macuncular ve elma şekeri, horoz şekeri, sam şekeri satanlar, önlerinde biriken çocuklara hiç durmadan satış yaparlar, çocukların yanlarındaki büyükleri de ikide bir yine keseye el atarlardı.

Çocukluğumda Fatih'teki bayram yerinde kömürcü develeri de görmüştüm. Meydanın ta ucunda diz çökmüş, geviş getire getire kendilerini seyreden çocuklara kendileri de çocuksu bir bakışla bakıyorlardı. Develerin o bakışı hâlâ gözlerimin önündedir. Ne kadar hoşuma gitmişti!³⁹

³⁹ Özlem Olgun, Ramazan Kitabı, Kitabevi, İstanbul, 2000, Sayfa: 299-300-301-302

Bu gördüğüm bayramla eski bayramların hiç alakası yok

Abmet Hamdi Tanpınar

Eski İstanbul bayramları çok başka türlü idi. Bayram sabahı güneş bile başka türlü, âdeta ruhanî doğardı. Çünkü eski hayatımızda takvim semavî bir şeydi. Şehir, daha birkaç gün önceden bayrama hazırlanırdı. Eğer gelen şeker bayramı ise bu, sadece bayram yerlerinin hazırlanmasından ibaret kalır, Ramazanın hususî hayatı, şenlikleri birdenbire bayrama çevrilirdi. Dolaplarıyla, atlıkarıncalarıyla gümüş kırbaçlı çerkes eğerli pırıl pırıl atlarıyla, bin türlü sürprizleriyle bayram yerleri şehre gündelik hayatından çok başka, çok renkli bir görünüş verirdi. Çocuk bu günlerin tek hâkimiydi. Bu gördüğüm bayramla eski bayramların hiç alakası yoktu.

Son atlıkarıncayı Kadırga Meydanı'nda birkaç yıl evvel görmüştüm. Çocukluğumuzun bu eski dostları ne kadar yıpranmış, nasıl biçare şeyler olmuştu! Atın kulakları düşmüş, iki ayağı kırılmıştı. Zürafa bütün zarıflığını kaybetmiş, uzun boynu âdeta ip gibi incelmışti. Hepsi de zaman mahzeninde bir nevi cüzza-tutulmuş gibi zavallı ve halsizdiler. Uzaktan bana: "Ya, işte böyleyiz, bir rüyadan artakalmanın sonu budur." der gibi bakıyorlardı. Gözlerimi etraflarındaki kalabalığa çevirdim. Onlar da bir rüyadan artakalmış parçalara benziyorlardı.

Hayır, İstanbul'a yeni hayat, yeni bayram, yeni eğlence şekli, yeni zaman lâzım. İstanbul artık bundan böyle ekmeğini çalışarak kazanan bir şehirdir. Her şeyi ona göre düzenlenmelidir.⁴⁰

⁴⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir, Dergah Yayınları, İstanbul, 2004, Sayfa: 132-133

Ramazan sevinci

Beşir Ayvazoğlu

Bayramlar sadece evlerde ve sokaklarda değil, Sarayda da büyük bir coşkunlukla kutlanırdı. Osmanlı saray teşri-fatında muayede adı verilen bayram törenlerinin çok özel bir yeri vardır. Halk daha çok bayram kelimesini kullanırken sarayda ve aydınlar arasında Arapça iyd tercih edilir, ramazan bayramına iyd-i fitr, kurban bayramına ise iyd-i adha denirdi. Bayramlaşma manasındaki muayede iyd kökünden gelmektedir. Topkapı Sarayı'ndaki muayedelerde padişah Babüssaade önünde kurulan tahtında tebrikleri kabul ederken mehterhane durmadan çalar ve toplar atılırdı. Padişahın bayram namazını kılmak üzere Ayasofya'ya veya Sultanahmet Camii'ne gidişinde düzenlenen tören ise Bayram Alayı diye adlandırılırdı. Muayede törenleri, XIX. yüz yıldan sonra Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Sarayı'nın Muayede Salonu'nda yapılmıştır. Sultan Reşad'ın mabeyn başkâtibi olarak sarayda görev yapan Halit Ziya Uşaklıgil, Saray ve Ötesi'nde Dolmabahçe'deki muayedeleri son derece sıkıcı törenler olarak tasvir etmiştir. Bayram yaklaşırken şairler de kaleme kâğıda sarılır, devrin büyüklerine sunarak karşılığında caizeler aldıkları iydiyyeler, yani nesib bölümünde bayramın tasvir edildiği kasideler yazarlardı. İydiye yazmamış divan şairi azdır. Lâle Devri'nin büyük şairi Nedim, bir iydiyyesinde bir muayede törenini ve İstanbul bay-

ramlarını geniş bir biçimde tasvir etmiştir. Bu kasideye göre, kutlu bayram vakti şereflendirince bayram üstüne bayram yaşayan İstanbul'un her tarafı sevinç ve mutlulukla dolar. Güzeller bin türlü nazla şuh yürüyüşlü atlara binip Atmeydanı'na giderler. Tophane ve Eyüp gençleri cezbeden semtlerdir; özellikle Sadâbâd'da yaşanan bayramın güzelliği tasvir edilemez. Sadâbâd'ın bütün bağları fıstıkî atlastan bayramlıklar giymiş, serviler başlarına nefî şallar atmışlardır. Gümüş renginde bir dîbâ giyinmiş olan Cedvel-i Sîmin deresinin şeffaf ve nuranî dalgaları harelenmekte, gönül çekici fiskiyeler havuzun etrafındakilere bayramlık bahşiş olarak gümüşler saçmaktadır.

Nedim'in kasidesinde "Biçinmiş bağlar iydiyye cümle fıstıkî atlas" mısraındaki bağların bayramlık giyinmesi imajıyla Karacaoğlan'ın "Çukurova bayramlığın giyerken" mısraındaki imaj arasında dikkate değer bir benzerlik vardır. Bu hususu hatırlattıktan sonra, divan şiirinde bayramın her zaman sevinç, mutluluk, müjde, zevk ve saf kavramlarıyla birlikte ele alındığını belirtelim. Ramazan bayramının da hilâl'in görülmesiyle (rû'yet-i hilâl) başlaması, herkesin yeni elbiselerini giymesi, gezip eğlenmesi ve diğer bayram âdetleri, eski şairler için çeşitli söz oyunlarına vesile olmuştur. Şeyhülislam Yahya "Güneş yüzlü, hilâl ebrulu bir mahbûbdur bayram" diyor. Nefî ise bir iydiyyesinde insanın ramazan bayramında bütün üzüntülerinden kurtulmasına şaşmamak gerektiğini çünkü bu bayramın cihan pazarının güzelliği, parlaklığı ve süsü olduğunu söyler. "İyd-i ramazan revnak-ı bâzâr-ı cihandur"...

"Bayram etmek" Türkçenin güzel deyimlerinden biridir ve şüphesiz bayramlarda asıl bayram edenler çocuklardır. Hepimiz çocukluğumuzda yaşadığımız bayramları lezzetle hatırlarız; bayramlıklarımızı giyinip harçlıklarımızı da cebimize koyduk mu, değmeyin gitsindi keyfimize. Ne büyük mutlu-

luktu Ya Rabbi! “Bayram çocuğu gibi” deyimi bu duyguyu anlatmaktadır. İstanbul’da çocukların bu sevinci en iyi şekilde yaşamaları için hemen her semtte bayram yerleri kurulurdu. Halit Fahri Ozansoy, en ünlü bayram yerlerinin Fatih’te ve Şehzade Camii’nin avlusunda kurulanlar olduğunu söylüyor.

Mehmet Akif, Bayram adlı şiirinde, Fatih’te kurulan bayram yerini canlı bir biçimde tasvir ettikten sonra, birden bir ağlama sesi duyduğunu anlatır. Döner bakar ki, uzun saçlı, güzel bir kızcağız salıncağa binemediği için yaşlı bir kadının koltuğunda ağlıyor. Çocuk yetimdir ve ninesinin salıncakçıya verecek parası yoktur. Birkaç kişinin müdahalesiyle salıncağa bindirilen küçük kız hemen “ağlamayan kızların şetaretine” katılır.

XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüz yıl başlarında edebiyatımızda yetimler önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar birbiri ardınca çıkan savaşlarda şehit düşen gencecik insanların geride bıraktıkları çocuklardır ve unutmamak gerekir ki, o yıllarda bayramlar, yüzlerce binlerce evde kara bayramdır. Tevfik Fikret de Akif gibi, bir bayramda bayramlıklarını giymiş çocukların sevincine katılamayan mutsuz yetimleri düşünerek duygulanır. Haluk’un Bayramı adlı şiirinde sevincin sadece çocukların payı olduğunu belirttikten sonra, oğlu Haluk’a seslenir ve sevincini yetimlerle paylaşması gerektiğini söyler. Haluk o güzel elbiselerini artık çıkarıp bir yetime vermeli, sefaletin yüzünü sararttığı o çocuk da güzelleşip eğlenmelidir...

Nasıl yaşanırsa yaşansın, zihnimizde silinmez izler bırakan bayramlar hatıralarımız arasında en güzel yerde durur. O güzel anları sık sık hatırlar, çocukluğumuzun arı duru zamanlarına döneriz. Döneriz de bizim çocuklarımız aynı duyguları yaşayabiliyor mu? İşte en önemli soru bu!⁴¹

⁴¹ Aksiyon dergisi, Sayı: 216-23.01.1999

Cennetten çalınmış günler

Ali Çolak

Dağlar, lacivert örtülere sarılmıştır. Ardından gümüş! Bir aydınlık alır yürür ve gümüş aydınlığına tutunarak, yağmur tanelerine karışarak melekler iner şehirlere... Melekler, önce çocukları uyandırır. Annelerin yüzü ışıır, babalar mızrak gibi kalkarlar yerlerinden. Bayram, kapıları dövmektedir.

Hoş geldin ramazan bayramı! Oruç armağanımız, namaz armağanımız... Yıkanmış, arınmış, kokulanıp yumuşatılmış günlerimizin armağanı hoş geldin! Sabırla geçilmiş oruç günlerinin ardından sevaplar denizinden bir müjde, diriltici bir aşk gibi, bir sevda elçisi gibi...

Önce orucun aydınlattığı yüreklere, çocuk yüzlerine sonra mabetlere, onların avlusundan taşan sesler ve kokularla şehre, bütün ülkeye ve Müslümanlar coğrafyasına... Hoş geldin!

İçimize, oruçların biriktire biriktire getirdiği aydınlığı, birden coşkun ırmaklara dönüştürürer bayram. Allah, gönlümüzü genişletir, içimizde ülkeler yaratır ve sevincimiz taşıkça dışarı, dudaklarımızda tebessüm, gözlerimizde ışıltılar çoğaldıkça, genişledikçe yüreğimizin coğrafyaları evlerimiz şenlenir, coşkumuz sokaklara, şehirlere taşınır. Şehir, üzerinde melekler geziniyor gibi huzur bulur ve şaşırıp kalır. Allah, mümin yürekleri birbirine ekleye ekleye evrensel bir sevgi zinciri oluşturur aramızda. Bizim-

le hiç duymadığımız ve bilmediğimiz müminler arasında... Bayram, bizi rahmetin ipekten kanatları altına çekip götürür. Oruçlarını tatlandırmak ve coşkularını paylaşmak için müminler evrensel bir davete uyup usulca mabetlere süzülürler. Yüreklere sızan ılık esintiler yüzlerine vurur ve mütemadiyen gülümserler. Bayram günü yeryüzü hiç görmediği gülümseyişlere, hiç işitmediği sevgi sözlerine tanık olur. Ve İtri, “O safak vaktinin cihangiri” altın çağların bayramı arını taşır mabetlerimize... Ve biz çoluk çocuk, yaşlı, genç salâvatın büyüğü besmesine karışır gideriz. Saflarımızı cetlerimizin ruhları sıklaştırır. Ve bayram evrensel bir buluşma olur, tarifsiz bir saadet ırmağı akıtır aramızda. Dilimizde salâvatlar, kalbimizde melek dokunuşları ve yüzümüzde çiçek açan tebessümlerle dağılırız sokaklara, evlere, şehir, cennetten çalınmış. Günler yaşar bayram boyunca. Bütün saadetlerin mümkün olduğunu anlar...

Biz en çok bayramlarda insan oluruz. Anneler daha melek, çocuklar daha şirin ve babalar daha şefkatli olur. Sertliklerimiz uçup gider. Merhametten ve muhabbetten elbiseler giyiniriz. Melekler giydirir bizi. Ve hepimiz biraz çocuk oluruz.

Balonlarımız, elma şekerlerimiz, cici giysilerimiz çocukluk anılarımız arasından gülümser durur. Bir an bile olsa yaşımızı, adımızı unuturuz. Fakat Şeyhülislam Yahya'nın dediği gibi: “Çok eylenecek gider bir dilber-i mahcuptur bayram.” Bize, onun tebessümlerini alıkoymak; ışıklarını günlerimizin içine işlemek kalıyor. Salâvat seslerinin birbirine bağlandığı yüreklerimiz hiç ayrılmaz ve şehirlerimiz ramazan renklerini unutmasın...⁴²

⁴² Aksiyon dergisi, Sayı: 13-04.03.1995

Bayram eğlence midir?

Ahmet Turan Alkan

E ğri oturup doğru konuşalım; hangi dine, hangi dn-ya görüşüne mensup olursanız olunuz, çeşm-i insaf ile kabul etmelisiniz ki yeryüzünde Müslümanların ramazan bayramı kadar hak edilmiş bir başka bayram arasanız da bulamazsınız. Ramazan orucunu bir kültür unsuru olarak algılayıp, âdet olduğu zre oruç tutanlar bir tarafa, bu vecibeyi hakkıyla yerine getirenler kadar bayram yapmayı hak etmiş kim vardır ki: Yemek ve sindirim düzeniniz altüst olur, uyku alışkanlığınız blntye uğrar, metabolizmanız oruç ahengine alışıncaya kadar neredeyse yirmi gün geçer; bitmedi, Yunus'un: "Derviş bağrı taş gerek/Gz dolu yaş gerek/Koyundan yavaş gerek/Sen derviş olamazsın." dediği hesap oruçlu kişi, ramazan boyunca öfkelenme, dengesini bir anlığına bile olsa kaybetme, kendisine yönelen kabalıklara en azından birbir nispetinde cevap verebilme hakkından da peşinen feragat etmiştir; böyle bir tahrik ile karşılaştığında ona sadece "Ben oruçluyum" diyebilme lüksüne sahiptir. Bu durumda bile, "Bana ne kardeşim senin orucundan, benim hatırım için mi tuttun; dayanamıyorsan boz gitsin; üstelik oruçluyum diye tafra alım satmak da neyin nesi oluyor?" nevinden ömür trps lflarla karşılaşmak ihtimali de cabadandır. Tamam, şöyle veya böyle oruç vazifemizi tamamladık, sadaka

dağıtıp infakte bulunduk, eşe dosta iftar verdik, elimizden geldiği nispette fukaraya yardım ettik ve bayrama eriştik.

Ee, n'apacağız şimdi? Bayrama erişmiş Müslüman nasıl “bayram” edecek? Çocuklara göre hava hoş, onlar bir şekilde eğlenmenin yolunu bulurlar ama bizim “bayram” kavramımız ‘eğlence’den pek farklı bir şeydir. Evin önüne çalgı takımı çağırıp cümbüş etmeyiz, ecnebilerin yaptığı gibi karnaval, faşing, festival benzeri şeylerle cumhur-cemaat sokağa dökülüp seyrana çıkmayız. Peki ne yaparız?

Bayram namazını saymıyorum ama onun dahi kendine göre bir güzelliği olduğu hakikattir. Namazdan çıkar çıkmaz evvelâ aile büyüklerinin kabrini ziyaret ederiz. Artık alıştığımız için fark etmiyoruz, bir bayrama kabir ziyareti ile başlamak, iki farklı kültür arasında tercümesi neredeyse imkânsız bir davranış kalıbıdır. Öyle bir alışkanlık ki, herhangi bir mazeret yüzünden kabir ziyaretinde bulunamayanların bir kanadı kırık, bir tarafı göçük gibi olur. Ardından herkes evlerine dağılır. Bir bayram sabahı bir memlekette garip olmanın en acıtıcı anı budur belki de. Gariplerin gidecek bir yeri yoktur ve gariplik, Suç ve Ceza’da Marmeladov’un ağzından Dostoyevski’nin dediği üzere “gidecek bir yeri olmamaktır” zaten.

Onlar, birkaç saatliğine: “Bayram gelmiş neyime?/Anam anam garibem/Kan damlar yüreğime.” mısralarıyla gönül kanamaları geçirirler. Ta ki bayram sabahlarında yılın en zengin, en leziz, en coşkulu sofrası etrafında halkalanıp yemek bittikten sonra mâaile el yüz öpüp bayramlaşınca kadar. Sonra karşılıklı ziyaretleşmeler başlar ve gariplik biter.

“Ee, hani eğlenecektik” diye sabırsızlandığını hisseder gibiyim. Yine eğri oturup doğru konuşalım; bizim bayramların insanî tarafı pek yüksektir ama eğlence ciheti sıfırdır. Koca bir sıfır. Ev hanımları açısından meseleye baktığımızda fark

ederiz ki bayram, tasasıyla bir hafta evvelinden omuzlara çöken tatlı bir telâşedir. Lâf aramızda “bayram temizliği” kavramının ne manaya geldiğini hâlâ anlayamamışım; daha üç gün önceden ev baştan ayağa pırıl pırıl temizlenmiş olsa bile yine de bayram temizliğine girilir, yemekler hazırlanır, dolmalar sarılır, tatlılar yapılır, alışverişe çıkılır. Ardından bütün ev ahalisi, sanki yedi senelik Yemen seferinden gelmiş ihtiyat neferi muamele tâbi tutulup bayram sabahına gıcır gıcır yıkanmış olarak hazırlanmaları konusunda bükülmez dayatmalarda bulunulur. Hazırlıkların “masraf artırıcı” ciheti üzerinde durmaya lüzum var mı? Çocuklara çorap, gömlek, pabuç, pantolon, etek almaktan geçtik; “muktesit” ev hanımları, mübarek bayramı vesile ederek yıpranmış perdelerin, modası geçmiş mobilyaların, eprimiş pabuçların, rengi atmış halıların farkına varıverirler birden! Dikkat ediliyorsa, hâlâ bayramın eğlendirici bir tarafıyla karşılaşmış değiliz. Sonra bayram gezmeleri başlar; benim gibi “umur-ı hariciyesi” zayıf, moda tabirle “anti sosyal” adamlar için bayramın karşılıklı ziyaretleşme faslı şüphesiz faydalı hatta zaruri bir gelenektir ama anlatınca siz de teslim edeceksiniz ki her ziyarette birbirine benzeyen seremoniyi tekrarlamakta eğlendirici bir şey buluyoruz belki de; bazen ziyaret esnasındaki muhaverenin “Ee, daha daha nasılsınız bakalım!” cümlesiyle özetlenebilmesi durumun hakiki boyutlarını işaretler. Evde bulunamayan komşu veya akrabanın kapısına “Geldik de bulamadık” manasına kartvizit iliştilmesinde gizli bir, “İyi oldu zamandan kazandık” sevinçli sezmemek de mümkün değildir hani. Her evde aynı ikram mөнüsü ile karşılaşmak ise mukadder: Evvelâ şeker, ardından üzümlü bayram çorbası ve tatlı teklifi, “Ay oruçtan çıkınca tedbirimizi şaşırdık, almayalım komşu, bende ülser var zaten” mazeretlerine mukabil, “Ölümü öp, yemezsen küserim; tatlı

da öyle hafif düşmüş ki zaten, ağızda dağılıveriyor.” ısrarları...

Hani hızlandırılmış film sahneleri vardır; bir şehrin tam tepesine kuşbakışı vaziyetinde yerleştirilen bir kamerayla gün boyunca çekilmiş görüntüleri on dakikaya sığdırdığımızda karşılaştığımız manzara, insanların arı öbekleri gibi evler arasında koşuşup durmalarından ibaret gibidir.

Hâlâ bayramda eğlendirici bir cihet arıyorsanız boşuna beklememenizi tavsiye edebilirim. Bizim bütün dini bayramlarımız aynı minval üzere cereyan eder! Oysaki Müslümanların iki dünya kavramının “bu dünya” yönüyle ilgilenmediğini ileri süremeyiz; iş Müslüman gibi eğlenmeye, def-i gama gelince muhayyile kuruyuverir ve çözüm gayretleri, “Eğlenmek neyimize, uhrevi sorumluluklarımızı hatırlasak kâfidir” tekilliğinde kaybolur gider.⁴³

⁴³ Aksiyon dergisi, Sayı: 517-01.11.2004

Hasbihal

Mehmet Akif Ersoy

Ramazan mollasının biri köylüye, geceleri... Teravih kıldırılmış; gündüzleri de Mızraklı, Kırk Sual, Kara Davud gibi yaşını başını çoktan almış eserlerden vaz etmiş.

Lâkin bayram gelince heybesini işlemeli çamaşırlarla, kesesini fitrelerle, zekâtlarla doldurmak şöyle dursun, cemaatin fakara-yı şâkirin kısmı yalnız adamcağızın selâmetine dua, ağniya-yı sâbirin zümresi ise sadece kendilerini duadan unutmamasını ricada bulunmuş! Belânın büyüğüne bakın ki biçare molla o aralık heybesini de çaldırılmış!

Şu bir ay süren geceli gündüzlü ibâdatın nezd-i Bari'de teraküm etmiş ecrini alabilmek için kıyameti beklemeye değil a, gelecek üç ayların vüruduna kadar pineklemeye bile tahammülü olmayan mollacağız bu saygı yoksulu cemaatten öfkesini almak istemiş: “Ey köylü dayılar! Beni bütün ramazan çalıştırdınız; bu gün on para vermedikten başka heybemi de çaldınız. Lâkin ettiğiniz yanınıza kaldı zannetmeyiniz. Ben Kadir gecesi teravih kıldırırken size ayeti mahsus yanlış okudum.” demiş.

Köylüler hep bir ağızdan: “Hoca düşündüğün şeye bak! Sen bize âyeti yanlış okudunsa, biz de namaza abdestsiz durduk!” cevabını vermiş.

Fransızların ne iyi gün dostu, ne Müslüman düşmanı olduklarını yeni öğrenen Osmanlı uleması: “Artık mektepleri-

mizden Fransızca'yı nefy etmeliyiz; artık Paris'teki talebelerimizi geri almalıyız. Böyle yaparsak intikamımızı almış, herifleri kahretmiş oluruz.” demeye başladılar. Şimdi, şu kuruntularımıza karşı Fransızlar da kalksalar da tıpkı demin söylediğimiz köylüler gibi biz zavallılara deseler ki: “Yaptığınız işe bakınız! Biz lisanımızla sizin hayrınıza değil, mahvınıza çalıştık; memleketimize gönderdiğiniz gençlerinize ise hiç bir şey öğretmedik! Evet, fesini, heybesini bırakan pek çok oldu. Lâkin buradan işe yarar bir meta götürebilen hiç denecek kadar az!”

Acaba yine bizim ukalâmız şöyle bir cevaba karşı ne diyebilecekler? İşte ben bunu merak ediyorum.⁴⁴

⁴⁴ Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri, (Haz: Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Nuran Abdulkadiroğlu) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, Sayfa:180-181

Kaynakça

Kitaplar

- Abdurrahman Şeref Efendi, Tarih Musahabeleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985
- Abdülaziz Bey, Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995
- Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2004
- Ahmet Rasim, Gülüp Ağladıklarım, Kültür Bakanlığı, Aralık, 1978
- Ahmet Rasim, Ramazan Karşılması, Arba Yayınları, İstanbul, 1990
- Ahmet Rasim, Ramazan Sohbetleri, Kervan Yayınları, İstanbul, 1992
- Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, Bir Zamanlar İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz
- Bedriye Şanda (Tercüme), Yabancı Gözüyle 125 Yıl Önce İstanbul, İstanbul, 1967
- Beynun Akyavaş (Tercüme), İstanbul 1874, Ankara 1993
- Edmondo de Amicis, İstanbul, Çev: Beynun Akyavaş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986
- Fatma Karabıyık Barbarosoğlu, Ramazaname, Timaş Yayınları, İstanbul, 2002
- Halid Fahri Ozansoy, Eski İstanbul Ramazanları, İstanbul, 1968
- İskender Pala, Tavan Arası, LM Yayınları, İstanbul, 2002
- Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri, (Haz: Abdulkerim Abdulkadiroğlu, Nuran Abdulkadiroğlu) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990
- Mehmet Nuri Yardım, Edebiyatçılarımızın Çocukluk Hatıraları, Nesil Yayınları, İstanbul, 2003
- Necat Birinci, Ruşen Eşref Ünaydın'dan Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982
- Necip Fazıl Kısakürek, Cinnet Mustatili, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1997

- Necip Fazıl Kısakürek, İstanbul'a Hasret, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2005
- Nihat Sami Banarlı, İman ve Yaşama Üslûbu, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul,
- Orhan Gazi Aşiroğlu, Basına Baskın, Burak Yayınları, İstanbul, 1990
- Refik Halit Karay, Üç Nesil Üç Hayat
- Samiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1982
- Samiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1977
- Süheyl Ünver, Bir Ramazan Binbir İstanbul, Hazırlayan: İsmail Kara, İstanbul 1997
- Süheyl Ünver, İstanbul Risalesi, Hazırlayan: İsmail Kara, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1995
- Türk Dili Anı Özel Sayısı, İstanbul, 1972
- Uzun Çarşının Uluları (Gaziantep Hikâyeleri), İst. 1997
- Yahya Kemal Beyatlı, Eğil Dağlar, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970

Gazete ve Dergiler

- Aksiyon dergisi, Sayı: 13 - 04.03.1995
- Aksiyon dergisi, Sayı: 212 - 26.12.1998
- Aksiyon dergisi, Sayı: 216 - 23.01.1999
- Aksiyon dergisi, Sayı: 514 - 11.10.2004
- Aksiyon dergisi, Sayı: 517 - 01.11.2004
- Aksiyon dergisi, Sayı: 519 - 15.11.2004
- İkdam, 21 Ramazan 1338/9 Haziran 1920
- İkdam, 1 Ramazan 1339/10 Mayıs 1921
- İkdam, 2 Ramazan 1339/11 Mayıs 1921
- İkdam, 7 Ramazan 1339/16 Mayıs 1921
- İkdam, 13 Ramazan 1338/1 Haziran 1920
- Milliyet, 12 Nisan 1956
- Turkuaz, Sayı: 143
- Turkuaz, Sayı: 185
- Vakit, 3 Ramazan 1339/12 Mayıs 1921
- Vakit, 19 Ramazan 1339/28 Mayıs 1921
- Vakit, 1 Şevval 1339/8 Haziran 1921
- Vatan, 26 Ramazan 1343/19 Nisan 1925
- Zaman gazetesi, 24.10.2004
- Zaman gazetesi, 1-11- 2005